

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS

**TEISĖS FAKULTETAS
CIVILINĖS IR KOMERCINĖS TEISĖS KATEDRA**

**LORETA MEIŽENYTĖ
Civilinės teisės studijų programa 62401S111**

**NETURTINĖS ŽALOS ATLYGINIMO YPATUMAI GYVYBĖS ATĖMIMO ATVEJU
LIETUVOJE IR BENDROSIOS TEISINĖS SISTEMOS VALSTYBĖSE:
LYGINAMASIS TYRIMAS**

Magistro baigiamasis darbas

Mokslinis vadovas:
Doc. dr. Solveiga Cirtautienė

Vilnius, 2010

TURINYS

ĮVADAS.....	3
1. BENDRIEJI NETURTINĖS ŽALOS ATLYGINIMO GYVYBĖS ATĖMIMO ATVEJU ASPEKTAI.....	7
1.1. Pagrindiniai neturtinės žalos sampratos aspektai	7
1.2. Neturtinės žalos atlyginimo gyvybės atėmimo atveju istorinė raida.....	9
1.2.1. Instituto istorinė raida bendrosios teisinės sistemos valstybėse	9
1.2.2. Instituto istorinė raida Lietuvoje	14
1.3. Neturtinės žalos atlyginimo gyvybės atėmimo atveju problema.....	16
2. GYVYBĖS ATĖMIMAS, KAIP SAVARANKIŠKAS NETURTINĖS ŽALOS ATLYGINIMO PAGRINDAS TRETIESIEMS ASMENIMS	20
2.1. Neturtinės žalos atlyginimo gyvybės atėmimo atveju pagrindai.....	20
2.1.1. Pagrindai bendrosios teisinės sistemos valstybėse	20
2.1.2. Pagrindai Lietuvoje	22
2.2. Neturtinės žalos atlyginimo gyvybės atėmimo atveju subjektai	23
2.2.1. Subjektai bendrosios teisinės sistemos valstybėse	23
2.2.2. Subjektai Lietuvoje.....	27
2.3. Neturtinės žalos atlyginimo gyvybės atėmimo atveju sąlygos.....	30
2.3.1. Sąlygos bendrosios teisinės sistemos valstybėse.....	30
2.3.2. Sąlygos Lietuvoje	35
2.4. Neturtinės žalos atlyginimo ypatumai tyčinio gyvybės atėmimo atveju.....	40
2.5. Neturtinės žalos atlyginimo gyvybės atėmimo atveju dydžio ypatumai	43
2.5.1. Ypatumai bendrosios teisinės sistemos valstybėse.....	44
2.5.2. Ypatumai Lietuvoje	47
2.6. Neturtinės žalos atlyginimo gyvybės atėmimo atveju perspektyvos.....	51
2.6.1. Perspektyvos bendrosios teisinės sistemos valstybėse	51
2.6.2. Perspektyvos Lietuvoje.....	56
3. KITI NETURTINĖS ŽALOS ATLYGINIMO REIKALAVIMAI GYVYBĖS ATĖMIMO ATVEJU	59
3.1. Teisės į neturtinės žalos atlyginimą paveldėjimo problema.....	59
3.2. Teisės į neturtinės žalos atlyginimą paveldėjimas.....	61
3.2.1. Paveldėjimas bendrosios teisinės sistemos valstybėse	61
3.2.2. Paveldėjimas Lietuvoje.....	64
3.3. Neturtinė žala, kaip įstatyme numatytos „netekties žalos“ dalis.....	68
IŠVADOS	71
PASIŪLYMAI	73
LITERATŪROS SĄRAŠAS	74
ANOTACIJA.....	83
ANNOTATION.....	84
SANTRAUKA	85
SUMMARY	86

IVADAS

XIX a. industrijos revoliucija, įvairių transporto rūšių atsiradimas ir suklestėjimas sąlygojo vis dažnesnius nelaimingus atsitikimus, kuriuose žūdavo ir būdavo sužaloti tūkstančiai žmonių. Tokie nelaimingi atsitikimai sukeldavo didelius dvasinius išgyvenimus ne tik patiems tiesioginiams nukentėjusiesiems, bet ir jų artimiesiems bei kitiems tretiesiems asmenims. Dėl ribotų XIX a. psichiatrijos ir psichologijos žinių požiūris į žalą psichikai, kurią sukėlė kito asmens gyvybės atėmimas ar sužalojimas, iš pradžių buvo gana skeptiškas, tačiau ilgainiui ši psichikos žala psichiatrijoje ir psichologijoje vis dėlto buvo pripažinta. Nenorą šią psichikos žalą pripažinti teisėje sąlygojo baimė, kad šios psichikos žalos ir trečiųjų asmenų teisės reikalauti ją kompensuoti pripažinimas nulems neribotą pažeidėjo atsakomybę. Tokiai išvadai pagrindą suteikė suvokimas, kad asmens gyvybės atėmimas gali paveikti labai didelį ratą žmonių, dėl ko gali itin padidėti potencialių ieškovų bylose dėl neturtinės žalos priteisimo skaičius. Tačiau šios politinės priežastys, kurios skatino trečiuosius asmenis palikti be neturtinės žalos atlyginimo, nesugebėjo įveikti teisingumo ir sąžiningumo principų, kurie reikalavo, kad trečiųjų asmenų patirta neturtinė žala dėl kito asmens gyvybės atėmimo būtų atlyginta. Taigi, atsižvelgiant tiek į nukentėjusiųjų trečiųjų asmenų, tiek į pažeidėjų ir visos visuomenės interesus, neturtinės žalos atlyginimas gyvybės atėmimo atveju tretiesiems asmenims buvo numatytas, tačiau ribotai – griežtai apibrėžiant subjektų, turinčių teisę į neturtinės žalos atlyginimą, ratą bei kitas neturtinės žalos atlyginimo sąlygas. Be to, kai kuriose valstybėse taip pat buvo numatyta galimybė paveldėti žuvusiojo asmens teisę į jo neturtinės žalos atlyginimą.

Lietuvoje neturtinės žalos atlyginimas gyvybės atėmimo atveju realiai tapo įmanomas tik 2002 m. - įsigaliojus naujam LR civiliniam kodeksui, kuris specialiai numatė neturtinės žalos atlyginimą kai kuriems tretiesiems asmenims, kai šią neturtinę žalą sukėlė kito asmens gyvybės atėmimas. Tačiau kadangi neturtinės žalos atlyginimo gyvybės atėmimo atveju institutas Lietuvoje skaičiuoja tik pirmą dešimtmetį, teismų praktika šioje neturtinės žalos atlyginimo srityje dar nėra vienoda ir nuosekli. Teismų praktikoje dar nėra suformuotas aiškus subjektų, turinčių teisę į neturtinės žalos atlyginimą gyvybės atėmimo atveju, ratas, teismai dar mažai dėmesio skiria vienam pagrindinių neturtinę žalą gyvybės atėmimo atveju lemiančiam kriterijui - trečiųjų asmenų santykių su žuvusiuoju artimumui ir glaudumui, taip pat dažnai dar mažai analizuoja konkrečių trečiųjų asmenų patirtų dvasinių išgyvenimų turinį ir netinkamai taiko kitas neturtinės žalos atlyginimo sąlygas. Be to, Lietuvoje taip pat nėra aiškios įstatymų leidėjo ir teismų pozicijos dėl kitų neturtinės žalos atlyginimo reikalavimų gyvybės atėmimo atveju, pavyzdžiui, teisės į neturtinės žalos atlyginimą paveldėjimo.

Teismų praktikoje kylančius sunkumus dėl neturtinės žalos atlyginimo gyvybės atėmimo atveju sąlygoja net tik šio teisės instituto naujumas Lietuvos civilinėje teisėje, bet ir pakankamo Lietuvos teisės mokslininkų įdirbio šioje teisės srityje nebuvimas. Daugiausia Lietuvoje buvo analizuoti bendri neturtinės žalos atlyginimo klausimai, tokie kaip neturtinės žalos samprata, bendros neturtinės žalos atlyginimo sąlygos, neturtinės žalos dydį lemiantys kriterijai ir panašiai. Tačiau neturtinės žalos atlyginimo ypatumai gyvybės atėmimo atveju Lietuvoje buvo analizuoti mažai ir fragmentiškai - aptariant tik kai kuriuos su šiuo teisės institutu susijusius klausimus. Taigi, išsamios ir sisteminės neturtinės žalos atlyginimo gyvybės atėmimo atveju instituto analizės Lietuvoje nėra.

Atskleidus pasirinktos magistro baigiamojo darbo temos aktualumą ir naujumą, galima suformuluoti **tyrimo problemą**: gyvybės atėmimo, kaip savarankiško neturtinės žalos atlyginimo tretiesiems asmenims instituto, taikymo Lietuvos teismų praktikoje chaotiškumas, nenuspėjamumas ir aiškių kriterijų nebuvimas sąlygoja netinkamą nukentėjusiųjų ir pažeidėjų bei visos visuomenės interesų suderinimą ir nepakankamą jų teisių gynybą Lietuvoje. Be to, nesant aiškios įstatymų leidėjo ir teismų pozicijos dėl kitų neturtinės žalos atlyginimo reikalavimų gyvybės atėmimo atveju, pavyzdžiui, teisės į neturtinės žalos atlyginimą paveldėjimo, nukentėjusiųjų ir pažeidėjų teisės ir interesai Lietuvoje taip pat nėra pakankamai apginami, o pati teisinė nežinomybė šioje teisės srityje sąlygoja mažesnę pasitikėjimą teismais ir visa teisine sistema. Tokia situacija skatina išsamiai išanalizuoti neturtinės žalos atlyginimo gyvybės atėmimo atveju ypatumus ne tik Lietuvoje, bet ir tose valstybėse, kurios turi ilgametę šios neturtinės žalos atlyginimo praktiką, pavyzdžiui, kai kuriose bendrosios teisinės sistemos valstybėse, tokiu būdu siekiant identifikuoti pagrindines neturtinės žalos atlyginimo gyvybės atėmimo atveju problemas Lietuvoje ir atrasti tinkamiausius būdus šio teisės instituto tobulinimui.

Taigi, šio magistro baigiamojo darbo **tyrimo tikslas** – atskleisti neturtinės žalos atlyginimo gyvybės atėmimo atveju ypatumus Lietuvoje ir bendrosios teisinės sistemos valstybėse bei suformuluoti galimus pasiūlymus gyvybės atėmimo, kaip savarankiško neturtinės žalos atlyginimo pagrindo tretiesiems asmenims, bei kitų neturtinės žalos atlyginimo reikalavimų gyvybės atėmimo atveju tobulinimui. Išsikeltam tikslui pasiekti nustatomi tokie **tyrimo uždaviniai**:

- Išanalizuoti ir atskleisti bendruosius neturtinės žalos atlyginimo gyvybės atėmimo atveju aspektus: neturtinės žalos sampratą, neturtinės žalos atlyginimo gyvybės atėmimo atveju problemą bei šio instituto istorinę raidą.

- Ištirti gyvybės atėmimą, kaip savarankišką neturtinės žalos atlyginimo pagrindą tretiesiems asmenims, atskleidžiant šio instituto subjektus, sąlygas, kitus ypatumus bei perspektyvas ateityje.
- Nustatyti ir atskleisti teisės į neturtinės žalos atlyginimą paveldėjimo problemas.
- Išanalizuoti neturtinę žalą gyvybės atėmimo atveju įstatyme numatytos „netekties žalos“ kontekste.

Tyrimo objektas – neturtinės žalos atlyginimo gyvybės atėmimo atveju ypatumai Lietuvoje ir bendrosios teisinės sistemos valstybėse.

Iškeliama tokia šio magistro baigiamojo darbo **tyrimo hipotezė** – neturtinės žalos atlyginimo gyvybės atėmimo atveju srityje bendrosios teisinės sistemos valstybėse trečiųjų asmenų ir pažeidėjų bei visos visuomenės interesai yra labiau suderinti tarpusavyje nei Lietuvoje.

Siekiant tinkamai atskleisti šio magistro baigiamojo darbo temą ir pasiekti užsibrėžtą tyrimo tikslą, darbe taikyti šie pagrindiniai **tyrimo metodai**: sisteminės analizės, lyginamasis, lingvistinis, teleologinis, apibendrinimo, istorinis ir loginis. Sisteminės analizės metodas šiame magistro baigiamajame darbe naudotas siekiant kompleksiškai atskleisti neturtinės žalos atlyginimo gyvybės atėmimo atveju problemą, gyvybės atėmimą, kaip savarankišką neturtinės žalos atlyginimo pagrindą tretiesiems asmenims, neturtinės žalos atlyginimo paveldėjimo problemas bei neturtinės žalos atlyginimo gyvybės atėmimo atveju sąsajas su įstatyme numatyta „netekties žala“. Kadangi pats šio magistro baigiamojo darbo pobūdis yra lyginamasis tyrimas, vienas pagrindinių magistro baigiamajame darbe naudotų metodų yra lyginamasis metodas, kurio pagalba lyginami neturtinės žalos atlyginimo gyvybės atėmimo atveju ypatumai Lietuvoje ir bendrosios teisinės sistemos valstybėse. Aiškinant neturtinės žalos atlyginimą gyvybės atėmimo atveju reglamentuojančių teisės normų turinį ir/ar jų taikymą praktikoje, šiame darbe naudoti lingvistinis, teleologinis ir apibendrinimo metodai. Istorinis metodas magistro baigiamajame darbe naudotas analizuojant neturtinės žalos atlyginimo gyvybės atėmimo atveju instituto istorinę raidą bei šio instituto pokyčius lemiančius veiksnius. Analizuojant neturtinės žalos atlyginimo gyvybės atėmimo atveju instituto sąlygas, išskiriant konkrečius jų ypatumus bei atskleidžiant instituto perspektyvas ateityje, taip pat buvo taikytas loginis metodas.

Magistro baigiamajame darbe buvo naudotasi šiais **Lietuvos ir bendrosios teisinės sistemos valstybių tyrimo šaltiniais**: 1) teisės aktais; 2) teisės doktrina; 3) teismų praktika. Magistro baigiamajame darbe analizuoti svarbiausi neturtinės žalos atlyginimo gyvybės atėmimo atveju klausimus reglamentuojantys Lietuvos Respublikos teisės aktai: LR Konstitucija, LR civilinis kodeksas, LR sveikatos sistemos įstatymas bei kiti teisės aktai. Taip pat analizuoti kai kurių bendrosios teisinės sistemos valstybių arba jų administracinių teritorinių vienetų teisės

aktai, daugiausia tokie teisės aktai, kurie reglamentuoja teisės į neturtinės žalos atlyginimą paveldėjimo bei „netekties žalos“ priteisimo klausimus. Be to, šiame darbe taip pat analizuoti kai kurie tarptautiniai dokumentai, reglamentuojantys neturtinės žalos atlyginimo gyvybės atėmimo atveju klausimus, tokie kaip Europos Tarybos Ministrų Komiteto 1975 m. gegužės 15 d. rezoliucija Nr. (75) 7 bei Europos deliktų teisės principai.

Siekiant visapusiškai atskleisti neturtinės žalos atlyginimo gyvybės atėmimo atveju ypatumus bei teorines neturtinės žalos atlyginimo gyvybės atėmimo atveju problemas, magistro baigiamajame darbe buvo nagrinėti Lietuvos ir bendrosios teisinės sistemos valstybių teisės mokslininkų darbai, taip pat įvairūs tyrimai ir studijos šioje srityje. Šiame darbe remtasi daugelio pasaulyje gerai žinomų teisės mokslininkų deliktų teisės srityje darbais: P. R. Handford, N. J. Mullany, D. Mendelson, S. Hodge bei kitų teisės mokslininkų darbais. Darbe taip pat remtasi Lietuvoje nemažą įdirbį civilinės atsakomybės bei konkrečiai, neturtinės žalos atlyginimo, srityje padariusių teisės mokslininkų darbais: V. Mikelėno, S. Cirtautienės, R. Volodko, A. Rudzinsko, N. Norkūno bei kitų teisės mokslininkų darbais.

Kadangi išsami neturtinės žalos atlyginimo gyvybės atėmimo atveju analizė turi atskleisti ne tik teorines, bet ir praktines šios neturtinės žalos atlyginimo problemas, šiame magistro baigiamajame darbe buvo analizuota gausi bendrosios teisinės sistemos valstybių teismų praktika, o taip pat ir Lietuvos teismų praktika.

Magistro baigiamojo darbo struktūra. Magistro baigiamąjį darbą sudaro įvadas, trys dalys – „Bendrieji neturtinės žalos atlyginimo gyvybės atėmimo atveju aspektai“, „Gyvybės atėmimas, kaip savarankiškas neturtinės žalos atlyginimo pagrindas tretiesiems asmenims“, „Kiti neturtinės žalos atlyginimo reikalavimai gyvybės atėmimo atveju“, išvados bei pasiūlymai. Darbo pabaigoje pateikiamas naudotos literatūros sąrašas, magistro baigiamojo darbo anotacija lietuvių ir anglų kalbomis bei viso magistro baigiamojo darbo santrauka lietuvių ir anglų kalbomis.

1. BENDRIEJI NETURTINĖS ŽALOS ATLYGINIMO GYVYBĖS ATĖMIMO ATVEJU ASPEKTAI

1.1. Pagrindiniai neturtinės žalos sampratos aspektai

Neturtinės žalos atlyginimo ypatumų gyvybės atėmimo atveju analizę tikslinga pradėti nuo pagrindinių neturtinės žalos sampratos aspektų. Neturtinę žalą bendrosios teisinės sistemos valstybėse apibrėžia teismai ir teisės doktrina. Tradiciškai neturtinę žalą sudaro skausmas, kančios ir galimybių praradimas. Skausmo, kančių ir galimybių praradimo turinys kiekvienoje byloje yra aiškinamas atskirai, pavyzdžiui, nustatant prarastų galimybių turinį atsižvelgiama į nukentėjusiojo amžių, gyvenimo būdą, pomėgius, viltis ir panašiai¹. Neturtinės žalos skirstymas į skausmą, kančias ir galimybių praradimą bendrosios teisinės sistemos valstybėse turi nemažą praktinę reikšmę, nes, pavyzdžiui, kai nukentėjusysis neįsija fizinio skausmo ir dvasinių kančių bei negali suvokti patirtų praradimų buvimo be sąmonės būklėje, neturtinė žala jam priteisiama tik už galimybių praradimą, bet ne už skausmą ir kančias². Tačiau pažymėtina, kad priteisiant konkrečią neturtinės žalos atlyginimo sumą, ji priteisiama bendra suma, neišskiriant kokia jos dalis yra skirta nukentėjusiojo skausmui, kančioms ir galimybių praradimui.

Lietuvoje neturtinės žalos samprata yra įtvirtinta LR civilinio kodekso 6.250 str. 1 d.: „neturtinė žala yra asmens fizinis skausmas, dvasiniai išgyvenimai, nepatogumai, dvasinis sukrėtimas, emocinė depresija, pažeminimas, reputacijos pablogėjimas, bendravimo galimybių sumažėjimas ir kita, teismo įvertinti pinigais“³. Tokia neturtinės žalos samprata buvo suformuota Lietuvos teismų praktikoje, todėl naujojo LR civilinio kodekso 6.250 str. 1 d. įtvirtinant neturtinės žalos sampratą, realiai ji buvo apibrėžta taip, kaip neturtinę žalą teismų praktikoje apibrėžė teismai⁴. Atsižvelgiant į pakankamai trumpą neturtinės žalos atlyginimo instituto įtvirtinimo Lietuvoje laikotarpį, dėl ko teismai dar nevysiškai tinkamai taiko šį teisės institutą praktikoje, manytina, kad neturtinės žalos sampratos apibrėžimas įstatyme iš esmės laikytinas teigiamu dalyku. Juo labiau, kad neturtinės žalos sampratos apibrėžimas pateikiamas tik kaip pavyzdinis neturtinę žalą galinčių sudaryti elementų sąrašas, todėl neriboja teismų galimybių neturtine žala pripažinti kitus, LR civilinio kodekso 6.250 str. 1 d. nenurodytus elementus. Pavyzdžiui, Lietuvos teismų praktikoje ir teisės doktrinoje neturtine žala pripažįstami neigiami

¹ Alpa G., Coester M., Markesnis B., Ullstein A. Compensation for Personal Injury in English, German and Italian Law, 1st ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2005. P. 47.

² Barrie P. Personal Injury Law. Liability, Compensation and Procedure, 2nd ed. – New York: Oxford University Press, 2005. P. 389.

³ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 74-2263.

⁴ Žr. pavyzdžiui: 1997 m. sausio 16 d. LAT teisėjų senato nutarimas Nr. 2 „Dėl įstatymų taikymo teismų praktikoje, nagrinėjant civilines bylas dėl atlyginimo žalos, padarytos asmenį sužalojus, kitaip pakenkus jo sveikatai arba atėmus gyvybę“, taip pat nutarimo apžvalga Nr. A2-5.

pokyčiai nukentėjusiojo visuomeninėje srityje (galimybių mokytis, sportuoti, užsiimti kita mėgstama veikla praradimas), profesinėje srityje (darbo, karjeros galimybių praradimas, įsidarbinimo perspektyvų sumažėjimas) bei šeimyniniame gyvenime (santykių su artimaisiais pablogėjimas, galimybės sukurti šeimą sumažėjimas ar praradimas, baimė likti vienišam).⁵

Atsižvelgiant į bendrosios teisinės sistemos valstybėse ir Lietuvoje pripažįstamus neturtinės žalos elementus, teisės literatūroje pabrėžiamas neturtinės žalos prigimties „dvilypumas“. Viena vertus, neturtinę žalą gali sudaryti nemalonūs vidiniai psichofiziniai pokyčiai pačiame asmenyje: fizinis skausmas, dvasiniai išgyvenimai, dvasinis sukrėtimas, emocinė depresija ir kt. Kita vertus, neturtinę žalą gali sudaryti neigiami nukentėjusiojo santykio su aplinka pokyčiai: praradimai įvairiose asmens gyvenimo srityse bei gyvenimo kokybės pablogėjimas, prie kurių priskiriami nepatogumai, reputacijos pablogėjimas, bendravimo ir kitų galimybių sumažėjimas.⁶

Kalbant apie neturtinės žalos sampratos ypatumus gyvybės atėmimo atveju, pažymėtina, kad minėtas „dvilypumas“ taip pat yra būdingas ir neturtinės žalos sampratai gyvybės atėmimo atveju. Viena vertus, dėl kito asmens gyvybės atėmimo tretieji asmenys gali patirti tam tikrus neigiamus vidinius psichofizinius pokyčius: dvasinius išgyvenimus, emocinį sukrėtimą, liūdesį, nerimą, gyvenimo džiaugsmo praradimą. Kita vertus, tuo atveju, kai dėl kito asmens gyvybės atėmimo patiriami ypatingai stiprūs dvasiniai išgyvenimai, kurie sukelia trečiajam asmeniui net psichikos ligą, neturtinė žala gali pasireikšti ir santykio su aplinka pokyčiais. Pavyzdžiui, dėl gilios depresijos trečiasis asmuo gali nebesugebėti dirbti įprasto darbo, susilpnėti ar nutrūkti ryšiai su kitais artimaisiais, sumažėti bendravimo galimybės ir panašiai. Be to, santykio su aplinka pokyčiu pripažįstamas ir pats artimojo kompanijos praradimas, t.y. dėl gyvybės atėmimo kitam asmeniui trečiasis asmuo yra priverstas būti vienas, be artimo žmogaus kompanijos. Tačiau nepaisant neturtinės žalos sampratos „dvilypumo“, vis dėlto dažniausiai gyvybės atėmimo atveju pasireiškia vidiniai psichofiziniai neturtinės žalos elementai, todėl galimybė prisiteisti neturtinę žalą už neigiamus santykio su aplinka pokyčius yra gana ribota. Tai įmanoma tik įrodžius ypatingai stiprius dvasinius išgyvenimus dėl kito asmens gyvybės atėmimo, sukėlusius trečiajam asmeniui net psichikos ligą. Dėl šių priežasčių neturtinė žala už neigiamus santykio su aplinka pokyčius dažniausiai priteisiama tik už artimojo kompanijos praradimą, jeigu trečiąjį asmenį su žuvusiuoju siejo glaudus ir artimas ryšys.

⁵ Volodko R. Neturtinės žalos atlyginimas Lietuvoje. – Vilnius: Standartų spaustuvė, 2010. P. 48.

⁶ Ibid. P. 47.

1.2. Neturtinės žalos atlyginimo gyvybės atėmimo atveju istorinė raida

Siekiant išsiaiškinti, kaip atsirado neturtinės žalos atlyginimo gyvybės atėmimo atveju institutas, kaip jis plėtojosi, koks jis yra ir gali būti ateityje, tikslinga bent trumpai apžvelgti šio teisės instituto istorinę raidą. Taigi, šiame magistro baigiamojo darbo skyriuje apžvelgiama neturtinės žalos atlyginimo gyvybės atėmimo atveju istorinė raida bendrosios teisinės sistemos valstybėse ir Lietuvoje. Kadangi neturtinės žalos atlyginimas gyvybės atėmimo atveju bendrosios teisinės sistemos valstybėse buvo pripažintas žymiai anksčiau nei Lietuvoje, be to, yra kur kas labiau išplėtotas, neturtinės žalos atlyginimo gyvybės atėmimo atveju istorinė raida ir kiti su šios neturtinės žalos atlyginimu susiję klausimai šiame magistro baigiamajame darbe pradedami analizuoti pirmiausia nuo bendrosios teisinės sistemos valstybių, o po to – Lietuvoje.

1.2.1. Instituto istorinė raida bendrosios teisinės sistemos valstybėse

Ilgą laiką bendrosios teisinės sistemos valstybėse neturtinė žala buvo priteisiama tik esant fiziniam sveikatos sužalojimui ir tik tiesiogiai nuo pažeidimo nukentėjusiems asmenims. XVIII a. industrijos revoliucija ir XIX a. geležinkelių transporto išvystymas sąlygojo spartų nelaimingų atsitikimų didėjimą, kurių metu žūdavo ir būdavo sužeisti tūkstančiai žmonių. XIX a. traukinių susidūrimai buvo didžiausias sveikatos sužalojimų ir gyvybės atėmimo nelaiminguose atsitikimuose šaltinis, pavyzdžiui, vien JAV geležinkeliuose per 1893 metus buvo sužeista ir žuvo 47 729 žmonės⁷. Padaugėjus nelaimingų atsitikimų geležinkelių transporte, daugėjo ir asmenų, kurie patys nors ir nepatyrė fizinio sveikatos sužalojimo, tačiau patyrė dvasinius išgyvenimus dėl tokios fizinės žalos grėsmės arba dėl kitų asmenų sužalojimo ar gyvybės atėmimo, todėl kaip teigia Mendelson, neturtinės žalos atlyginimas už žalą psichikai, nesusijusią su fizine žala, vystėsi kartu su geležinkeliais⁸.

Pirmoji byla, kurioje iškilo poreikis svarstyti, ar neturtinė žala gali būti priteisiama vien už žalą psichikai, kai asmeniui nėra padaryta jokia fizinė žala, buvo Australijos 1888 m. byla *Coultas v. Victorian Railway Commissioners*⁹, kurioje ieškovė prašė priteisti jai neturtinę žalą už patirtą „nervinį šoką“ ir su tuo susijusį persileidimą po to, kai geležinkelininkui ne laiku atkėlus vartus ir nurodžius, kad ieškovė su arklių vedamu ekipažu gali kirsti geležinkelio liniją staiga pasirodė traukinys, dėl ko ieškovės ekipažui vos pavyko išvengti susidūrimo. Šioje byloje neturtinė žala ieškovei nebuvo priteista motyvuojant tuo, kad vien žala psichikai, kai nėra

⁷ Mendelson D. The Defendants' Liability for Negligently Caused Nervous Shock in Australia – Quo Vadis? // Monash University Law Review. 1992, Vol. 18, No. 1. P. 21.

⁸ Mendelson D. The History of Damages for Psychiatric Injury // Psychiatry, Psychology and Law. 1997, Vol. 4, No. 2. P. 169.

⁹ *Victorian Railway Commissioners v. Coultas* (1888) 13 A.C. 222 at 224.

padaryta jokia fizinė žala, nėra atlyginama pagal neatsargumo delikto sąlygas. Tačiau ištikrųjų *Coultas v. Victorian Railway Commissioners* bylos nesėkmingą baigtį didžiaja dalimi nulėmė baimė, kad neturtinės žalos atlyginimo vien už žalą psichikai priteisimas, kai nėra padaryta jokia fizinė žala, paskatins apgaulingų ieškinių teikimą ir spartų bylinėjimosi išaugimą¹⁰. Taigi, *Coultas v. Victorian Railway Commissioners* byloje pirmą kartą išryškėjo neturtinės žalos atlyginimo plėtimą ribojantys politiniai argumentai, kurie buvo aktualūs per visą neturtinės žalos atlyginimo istorinį laikotarpį ir yra svarbūs iki šiol. Atsižvelgiant į tai, kad *Coultas v. Victorian Railway Commissioners* sprendimas neturėjo privalomos galios kitose bendrosios teisinės sistemos valstybėse, daugelis kitų valstybių šio sprendimo nepatvirtino, tačiau Australijoje jis dar ilgai stabdė progresą neturtinės žalos atlyginimo srityje.

Anglija ir Velsas su panašiu atveju dėl neturtinės žalos priteisimo už žalą psichikai, kai nėra padaryta jokia fizinė žala, susidūrė 1901 m. byloje *Dulieu v. White & Sons*¹¹, kurioje ieškovė prašė priteisti neturtinę žalą už patirtą „nervinį šoką“ ir su tuo susijusį priešlaikinį gimdymą, kai neatsargiai atsakovo vairuojamas dviejų arklių vedamas ekipažas įsiveržė į barą, kuriame buvo ieškovė. Šioje byloje Anglijos ir Velso teismai pripažino, kad neturtinė žala gali būti atlyginama ir vien už žalą psichikai, kai nepadaryta jokia fizinė žala, tačiau su sąlyga, kad pats ieškovas buvo „fizinės žalos kilimo rizikoje“ (ši taisyklė vėliau buvo pavadinta „Kenedžio taisykle“). *Dulieu v. White & Sons* bylos sprendimą patvirtino daugelio bendrosios teisinės sistemos valstybių teismai.

Vėlesnėse bylose neturtinės žalos atlyginimo ribos buvo dar labiau išplėtos – neturtinės žalos atlyginimas tapo galimas ne tik tiesiogiai nuo pažeidimo nukentėjusiems asmenims, bet ir tretiesiems asmenims, kurie „nervinį šoką“ patyrė dėl kitų asmenų gyvybės atėmimo ar sveikatos sužalojimo. Pirmą kartą tokia neturtinė žala buvo priteista Anglijos ir Velso 1925 m. byloje *Hambrook v. Stokes Bros*¹², kurioje ieškovė prašė priteisti neturtinę žalą už „nervinį šoką“, patirtą dėl neatsargaus atsakovo elgesio paliekant ant kalvos sunkvežimį įjungtu varikliu, kuris pradėjo nekontroliuojamai riedėti ta kryptimi, kur ieškovė neseniai paliko savo vaikus. Dėl patirto „nervinio šoko“ ieškovė, kuri tuo metu taip pat laukėsi, patyrė persileidimą ir netrukus mirė (po ieškovės mirties procesines teises perėmė jos vyras). Šiuo atveju pačiai ieškovei jokios fizinės žalos grėsmės nebuvo – „nervinį šoką“ jai sukėlė išgastis dėl vaikų saugumo. Remdamiesi tuo, kad baimė dėl artimų asmenų saugumo negali būti traktuojama blogiau nei baimė dėl savęs (pagal Kenedžio taisyklę), teismai nusprendė išplėsti neturtinės žalos atlyginimo ribas ir neturtinę žalą priteisti už žalą psichikai, kurią sukėlė baimė dėl artimųjų

¹⁰ Mendelson D. The History of Damages for Psychiatric Injury // *Psychiatry, Psychology and Law*. 1997, Vol. 4, No. 2. P. 171.

¹¹ *Dulieu v. White & Sons* (1901) 2 KB 669.

¹² *Hambrook v. Stokes Bros* (1925) 1 KB 141.

saugumo. Pažymėtina, kad būtent ši byla davė pradžią ne tik neturtinės žalos atlyginimui gyvybės atėmimo atveju, bet ir šios neturtinės žalos atlyginimo sąlygoms („nervinio šoko“ instituto taikymo tretiesiems asmenims sąlygoms), t.y., kad siekdami prisiteisti neturtinę žalą dėl kito asmens gyvybės atėmimo, tretieji asmenys turi patenkinti sąlygą dėl „artimumo laike ir erdvėje“ (*angl. proximity in time and space*), kuri reikalauja, kad trečiasis asmuo dalyvautų pačiame nelaimingame atsitikime, kuriame žuvo ar buvo sužalotas jo artimas šeimos narys ir, kad žala psichikai kiltų būtent dėl šios katastrofos suvokimo savo pojūčiais (įvykio regėjimas ar girdėjimas).¹³

Maždaug nuo 1960 m. neturtinė žala jau galėjo būti priteisiama ne tik tiems tretiesiems asmenims, kurie dalyvavo pačiame nelaimingame atsitikime (regėjo ar girdėjo įvykį savo pojūčiais), bet ir tiems, kurie regėjo tik šio įvykio padarinius¹⁴. Tokiu būdu bendrosios teisinės sistemos valstybėse pradėjo vystytis „tiesioginių padarinių doktrina“ (*angl. the doctrine of immediate aftermath*). Pavyzdžiui, Australijos 1965 m. byloje *Storm v. Geeves*¹⁵ neturtinė žala buvo priteista žuvusios mergaitės motinai ir broliui, kurie nematė ir negirdėjo paties nelaimingo atsitikimo, tačiau apie jį sužinoję, iš karto nubėgo į tragedijos vietą ir matė kaip iš po sunkvežimio rato yra išlaisvinamas mergaitės kūnas. Tokiu būdu buvo pripažinta, kad žala psichikai gali būti padaryta ir „sudaužytų transporto priemonių bei sulaužytų kūnų suvokimu“¹⁶.

Vėliau neturtinės žalos atlyginimas tretiesiems asmenims pagal „nervinio šoko“ institutą tapo galimas ne tik žuvusiojo ar sužalotojo artimiesiems, tačiau ir visiškai pašaliniais asmenims – nukentėjusių bendradarbiams ir kitiems gelbėtojams, kurie teikė pagalbą nelaimingų atsitikimų metu. Viena pirmųjų tokių bylų buvo Anglijos ir Velso 1967 m. byla *Chadwick v. British Transport Commission*¹⁷, kurioje neturtinė žala buvo priteista asmeniui, patyrusiam „nervinį šoką“ ir susirgusiam psichikos liga po to, kai jis savo noru padėjo traukinio katastrofos metu nukentėjusiems asmenims. Australijos 1970 m. byloje *Mount Isa Mines Ltd v. Pusey*¹⁸ teisė į neturtinės žalos atlyginimą taip pat buvo pripažinta dviejų dėl elektros lanko žuvusių darbininkų bendradarbiui, kuris iš karto po nelaimingo atsitikimo teikė jiems pagalbą, o po kelių savaičių dėl patirto „nervinio šoko“ susirgo šizofrenija.

¹³ Handford P. R., Mullany N. J. Tort Liability for Psychiatric Damage. The Law of “Nervous Shock”. – London: Sweet & Maxwell, 2000. P. 4.

¹⁴ Žr. pavyzdžiui: Anglijos bylą: *Boardman v. Sanderson* (1964) 1 WRL 1317, Australijos bylą: *Benson v. Lee* (1972) VR 879, Kanados bylą: *Marshall v. Lionel Enterprises Inc* (1971) 25 DLR (3rd) 141.

¹⁵ *Storm v. Geeves* (1965) Tas SR 252.

¹⁶ Handford P. Compensation for Psychiatric Injury: The Limits of Liability // *Psychiatry, Psychology and Law*. 1995, Vol. 2, No. 1. P. 38.

¹⁷ *Chadwick v. British Transport Commission* (1967) 1 WLR 912.

¹⁸ *Mount Isa Mines Ltd v. Pusey* (1971) 125 CLR 383.

Kita neturtinės žalos atlyginimo gyvybės atėmimo atveju era prasidėjo nuo Anglijos ir Velso 1983 m. bylos *McLoughlin v. O'Brian*¹⁹. Šioje byloje neturtinė žala ieškovei buvo priteista dėl „nervinio šoko“, kurį ieškovė patyrė ligoninėje pamačiusi stipriai sužalotus savo artimuosius bei sužinojusi, kad vienas iš jų mirė. Šioje byloje buvo itin išplėtota „tiesioginių padarinių doktrina“, pagal kurią „artimumo laike ir erdvėje“ reikalavimus patenkina ne tik dalyvavimas pačiame nelaimingame atsitikime, bet ir regėjimas staigių tiesioginių nelaimingo atsitikimo padarinių. Anglijos ir Velso 1983 m. byloje *McLoughlin v. O'Brian* bei Australijos 1984 m. byloje *Jaench v. Coffey*²⁰ buvo aiškiai suformuluotos visos neturtinės žalos atlyginimo tretiesiems asmenims pagal „nervinio šoko“ institutą sąlygos: artimas ir glaudus trečiojo asmens ryšys su žuvusiuoju ar sužeistuoju, trečiojo asmens „artimumas laike ir erdvėje“ (įvykio regėjimas ar girdėjimas savo pojūčiais arba regėjimas tiesioginių nelaimingo atsitikimo padarinių), dėl šių dviejų „artimumo reikalavimų“ patirtas staigus šokas, jo sukelta psichikos liga bei „normalaus tvirtumo standartas“. Pažymėtina, kad minėtose bylose suformuoti precedentai bent jau kurią laiką buvo patvirtinti iš esmės visose bendrosios teisinės sistemos valstybėse.

Bene didžiausią įtaką neturtinės žalos atlyginimui gyvybės atėmimo atveju pastaraisiais dviem dešimtmečiais bendrosios teisinės sistemos valstybėse padarė Anglijos ir Velso 1992 m. byla *Alcock v. Chief Constable of South Yorkshire Police*²¹, kurioje buvo nagrinėti 1989 m. Hillsborough futbolo stadione įvykusios tragedijos metu žuvusiųjų artimųjų ieškiniai dėl neturtinės žalos atlyginimo. Šioje byloje futbolo rungtynių metu tvarką turėjusi užtikrinti policija įleido per daug žmonių į tam tikras žiūrovų ložas, dėl ko susidarė didžiulė spūstis, nusinešusi 95 žmonių gyvybes. Kadangi netrukus turėjo įvykti futbolo rungtynės, įvykusią tragediją tiesiogiai transliavo televizija ir radijas. Keliolika žuvusiųjų artimųjų teisme prašė priteisti neturtinę žalą dėl „nervinio šoko“, kurį sukėlė kai kurių ieškovų tiesiogiai stadione matyti spūsties vaizdai, per televiziją tiesioginės transliacijos metu parodyti spūsties vaizdai, artimųjų atpažinimas morge arba tiesiog sužinojimas apie jų mirtį. *Alcock v. Chief Constable of South Yorkshire Police* byloje buvo dar kartą patvirtintos visos ankstesnėse bylose suformuluotos neturtinės žalos atlyginimo pagal „nervinio šoko“ institutą sąlygos, tačiau dėl politinių argumentų jos pradėtos traktuoti itin griežtai, dėl ko visų ieškovų ieškiniai šioje byloje buvo atmesti.

Pažymėtina, kad dėl itin griežtai *Alcock v. Chief Constable of South Yorkshire Police* byloje interpretuotų „nervinio šoko“ instituto sąlygų, kitos bendrosios teisinės sistemos valstybės, prieš tai nuolat sekusios Anglijos ir Velso teismų precedentais, pradėjo kitaip aiškinti bei taikyti „nervinio šoko“ instituto sąlygas. Vienas tokių pavyzdžių - Australija, kurios 2002 m.

¹⁹ *McLoughlin v. O'Brian* (1983) 1 AC 410.

²⁰ *Jaench v. Coffey* (1984) 155 CLR 549.

²¹ *Alcock v. Chief Constable of South Yorkshire Police* (1992) 1 AC 310.

bylos *Annetts & Anor v. Australian Stations Pty Ltd*²² bei *Tame v. Morgan*²³ būtent ir žymi atsiskyrimą nuo Anglijos ir Velso *Alcock v. Chief Constable of South Yorkshire Police* bylos sprendimo. Minėtose Australijos bylose „nervinio šoko“ instituto sąlygos buvo gerokai liberalizuotos iš esmės reikalaujant tik artimo ir glaudaus trečiojo asmens ir žuvusiojo tarpusavio santykio, psichikos ligos bei jos numatomumo. Būtent dėl šių Australijos bylų tikimasi, kad ir kitos bendrosios teisinės valstybės atlaisvins itin griežtas „nervinio šoko“ instituto sąlygas ir liberalizuos neturtinės žalos atlyginimą gyvybės atėmimo atveju.

Kaip jau buvo minėta, didžiausią įtaką neturtinės žalos atlyginimo gyvybės atėmimo atveju raidai bendrosios teisinės sistemos valstybėse turėjo būtent Anglijos ir Velso teismų precedentai - daugelis bendrosios teisinės sistemos valstybių sekdamo Anglijos ir Velso teismų išaiškinimais ir pagal juos formuluodavo savo teisinius precedentes. Sparčiausiai neturtinės žalos atlyginimas gyvybės atėmimo atveju „nervinio šoko“ instituto rėmuose vystėsi Anglijoje ir Velse bei Australijoje, kurios laikomos daugelio bendrosios teisinės sistemos valstybių „vedlėmis“ šioje teisės srityje. Tuo tarpu, pavyzdžiui, Kanados, Škotijos ir Pietų Afrikos Respublikos teisė šioje srityje vystysis kur kas lėčiau. Šį teiginį iliustruoja aplinkybė, kad šiose valstybėse gerokai vėliau buvo atsisakyta Kenedžio taisyklės, jog neturtinė žala pagal „nervinio šoko“ institutą atlyginama tik dėl nukentėjusiojo pagrįstos baimės dėl savęs, jam esant „fizinės žalos kilimo rizikoje“. Apie neturtinės žalos atlyginimo gyvybės atėmimo atveju istorinę raidą JAV gana sunku kalbėti dėl to, kad šioje valstybėje nėra bendros deliktų teisės – kiekviena valstija turi savo deliktų teisę²⁴, taigi - ir skirtingą neturtinės žalos atlyginimo gyvybės atėmimo atveju sistemą. Tačiau pastebima tendencija, kad JAV neturtinės žalos atlyginimo sąlygos pagal „nervinio šoko“ institutą dažnai yra dar griežtesnės nei Anglijoje ir Velse²⁵. Be to, JAV teisės raida šioje srityje taip pat buvo gerokai lėtesnė nei Anglijos ir Velso ar Australijos, pavyzdžiui, Kenedžio taisyklės buvo atsisakyta tik 1968 m.

Apibendrinant neturtinės žalos atlyginimo gyvybės atėmimo atveju istorinės raidos rezultatus bendrosios teisinės sistemos valstybėse, galima daryti išvadą, kad iš esmės iki pat devintojo XX a. dešimtmečio pradžios neturtinės žalos atlyginimo gyvybės atėmimo atveju ribos, nors ir pamažu, buvo plečiamos. Nepaisant to, neturtinės žalos atlyginimas gyvybės atėmimo atveju netgi šiai dienai daugelyje bendrosios teisinės sistemos valstybių yra griežtai ribojamas ir galimas tik išimtiniais atvejais.

²² *Annetts & Anor v. Australian Stations Pty Ltd* (2002) 211 CLR 317.

²³ *Tame v. Morgan* (2002) 211 CLR 317.

²⁴ Robertson D. W. *An American Perspective on Negligence Law* // Markesnis & Deakin's *Tort Law*. – New York: Oxford University Press, 2008. P. 284.

²⁵ Handford P. R., Mullany N. J. *Tort Liability for Psychiatric Damage. The Law of "Nervous Shock"*. – London: Sweet & Maxwell, 2000. P. 10.

1.2.2. Instituto istorinė raida Lietuvoje

Tuo metu, kai bendrosios teisinės sistemos valstybėse pirmą kartą buvo pripažinta galimybė neturtinę žalą priteisti ne tik tiesiogiai nuo pažeidimo nukentėjusiems asmenims, bet ir tretiesiems asmenims, kurie žalą psichikai patyrė dėl kitų asmenų žūties ar sužalojimų, Lietuva buvo neseniai atgavusi nepriklausomybę ir kūrė nepriklausomos valstybės teisinę bazę. Be abejo, esant tokiai politinei situacijai, taip pat nesant aiškesnės neturtinės žalos atlyginimo pozicijos kaimyninėse valstybėse, neturtinės žalos įtvirtinimo klausimas nebuvo pirminis tuometinių teisės kūrėjų tikslas. Tačiau neturtinės žalos atlyginimo užuomazgų vis dėlto buvo. Iki 1940 m. didžiojoje Lietuvos dalyje galiojusio Rusijos įstatymų sąvado X tomo I dalies 670 str. buvo numatyta, kad dėl asmens nuoskaudos ar įžeidimo nuskriaustojo patirti kredito ar turto nuostoliai atlyginami teismo nuožiūra ir nutarimu, tačiau rasti šios normos taikymo pavyzdžių neįmanoma²⁶.

Sovietinės Lietuvos okupacijos metu galioję įstatymai pripažino asmenines neturtines vertybes, tačiau neturtinės žalos atlyginimas nebuvo numatytas. Tokia situacija paaiškinama tuometiniu socialistiniu teisės vaidmens supratimu, todėl neturtinės žalos atlyginimas buvo laikomas antisocialiniu bei amoraliu reiškiniu. Mokslinėse diskusijose tuo metu vyravo nuomonė, kad neturtinės žalos atlyginimas, būdamas buržuazinės teisės institutas, nei klasikiniu, nei moraliniu požiūriu tarybinei teisei nėra priimtinas, nes dvasinių ir fizinių išgyvenimų įvertinimas pinigais prieštarautų socialistinei doktrinai, teisinei sąmonei bei moralei²⁷. Be to, taip pat buvo teigiama, kad neįmanoma išmatuoti sovietinio žmogaus orumo metalu, nes jo asmenybė yra nepasiekiamame ir neįmanomame išmatuoti pinigais lygmenyje²⁸. Taigi, iki pat išsivadavimo iš sovietinės okupacijos ir nepriklausomybės atkūrimo neturtinės žalos atlyginimas Lietuvoje apskritai nebuvo galimas.

Atkūrus nepriklausomybę buvo suvokta, kad Lietuvai norint integruotis į pasaulio bendruomenę, tapti demokratine ir teisine valstybe, turi būti pripažintos ne tik pačios asmeninės neturtinės vertybės, bet ir užtikrintas tinkamas jų gynimas. Atsižvelgiant į šiuos siekius, buvo priimti pirmieji teisės aktai, kuriuose buvo numatytas neturtinės žalos atlyginimo institutas²⁹. Be to, 1992 m. neturtinės žalos atlyginimas tapo ir konstitucine nuostata³⁰, „paskatinusia nedelsiant padaryti daugiau galiojančių įstatymų korekcijų“³¹.

²⁶ Mikelėnienė D., Mikelėnas V. Neturtinės žalos kompensavimas // *Justitia*. 1998, Nr. 3. P. 9.

²⁷ *Ibid.* P. 23.

²⁸ Volodko R. Neturtinės žalos atlyginimas Lietuvoje. – Vilnius: Standartų spaustuvė, 2010. P. 34.

²⁹ 1990 m. neturtinės žalos atlyginimas buvo įtvirtintas Lietuvos TSR spaudos ir kitų masinės informacijos priemonių įstatyme // *Valstybės žinios*, 1990, Nr. 7-163. Taip pat buvo padaryti atitinkami pakeitimai Lietuvos TSR civiliniame kodekse // *Valstybės žinios*, 1964, Nr. 19-138.

³⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucija // *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 31-953, 1996. Nr. 64-1501, Nr. 172-2863.

³¹ Mikelėnienė D., Mikelėnas V. Neturtinės žalos kompensavimas // *Justitia*. 1998, Nr. 3. P. 9.

Nepaisant šio pirminio neturtinės žalos pripažinimo ir įtvirtinimo, neturtinės žalos atlyginimas tretiesiems asmenims dėl kito asmens gyvybės atėmimo realiai tapo įmanomas tik 2002 m. – įsigaliojus naujam LR civiliniam kodeksui. Tačiau net ir įtvirtinus neturtinės žalos atlyginimą gyvybės atėmimo atveju LR civiliniame kodekse, praktikoje buvo susidurta su rimta problema - kokia apimtimi neturtinės žalos atlyginimas šiuo atveju yra galimas. LR civilinio kodekso 6.284 str. 1 d. buvo numatyta, kad „fizinio asmens mirties atveju teisę į žalos atlyginimą turi asmenys, kurie buvo mirusiojo išlaikomi arba jo mirties dieną turėjo teisę gauti iš jo išlaikymą (nepilnamečiai vaikai, sutuoktinis, nedarbingi tėvai ir kiti faktiniai nedarbingi išlaikytiniai), taip pat mirusiojo vaikas, gimęs po jo mirties. Šie asmenys taip pat turi teisę į neturtinės žalos atlyginimą“. Kadangi LR civilinio kodekso 6.250 str. 2 d. neturtinės žalos atlyginimą leido tik įstatymų numatytais atvejais, buvo abejojama, ar gyvybės atėmimo atveju teisę į neturtinės žalos atlyginimą gali turėti tik LR civilinio kodekso 6.284 str. 1 d. numatyti asmenys, ar ir kiti asmenys, pavyzdžiui, tėvai ar vaikai, kurie žuvusiojo mirties dieną nebuvo jo išlaikomi.

Vis dėlto ilgainiui teismų praktikoje buvo pripažinta, kad LR civilinio kodekso 6.284 str. 1 d. nurodytų asmenų ar jiems taikomų kriterijų išvardijimas neturi būti suprantamas kaip kitų asmenų teisės į neturtinės žalos atlyginimą apribojimas, nes joje nesuformuluotas aiškus asmenų, nenurodytų šioje normoje, teisės gauti neturtinės žalos atlyginimą ribojimas, todėl neturtinė žala galima nepaisant trečiojo asmens darbingumo ar išlaikymo santykio su žuvusiuoju³². Tokiam LR civilinio kodekso 6.284 str. 1 d. numatytos teisės normos išaiškinimui didelę įtaką turėjo Europos Tarybos Ministrų Komiteto 1975 m. gegužės 15 d. rezoliucijos Nr. (75) 7 19 p. suformuluota nuostata, kad kai kuriems tretiesiems asmenims (sutuoktiniui, sužadėtiniui, vaikams, tėvams) turi būti užtikrinama teisė į neturtinę žalą, jeigu gyvybės atėmimo metu šie asmenys su mirusiuoju palaikė glaudžius santykius³³. Beje, šią teisinę problemą taip pat padėjo išspręsti ir LR civilinio kodekso 6.250 str. 2 d. nuostata, kad neturtinė žala atlyginama visais atvejais, kai ji padaryta dėl nusikaltimo, asmens sveikatai ar dėl asmens gyvybės atėmimo bei kitais įstatymų numatytais atvejais.

Apibendrinant galima daryti išvadą, kad nors neturtinės žalos atlyginimas gyvybės atėmimo atveju realiai Lietuvoje tapo galimas tik nuo 2002 m. - įsigaliojus naujam LR civiliniam kodeksui, šiai dienai teisė į neturtinės žalos atlyginimą gyvybės atėmimo atveju yra pilnai pripažįstama ir ginama teismų praktikoje, tačiau šios neturtinės žalos atlyginimo ribos kol kas dar nėra visai aiškios.

³² Žr. pavyzdžiui: 2007-09-26 LAT CBS nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-351/2007, 2007-12-27 LAT BBS nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-853/2007.

³³ Council of Europe Committee of Ministers Resolution (75) 7, adopted on March 1975 at the 243rd meeting of Ministers' Deputies.

1.3. Neturtinės žalos atlyginimo gyvybės atėmimo atveju problema

Neturtinės žalos atlyginimo gyvybės atėmimo atveju instituto raidos analizė atskleidė faktą, kad nuo pat pradžių į žalą psichikai buvo žiūrima labai nepatikliai, todėl ši žala buvo ir net šiai dienai yra traktuojama kitaip nei fizinė žala. Tokią situaciją daugiausiai nulėmė žalos psichikai „neapčiuopiamumas“ ir „nematerialumas“, dėl ko netgi nepaisant medicinos mokslo pažangos vis dar išlieka įsitikinimas, kad žala psichikai kelia didesnę netikslios diagnozės ar neteisingo priežastinio ryšio nustatymo riziką³⁴. Dar nepatikimiau buvo žiūrima į žalą psichikai, kuri nesusijusi su jokia fizine žala. Būtent ši problema buvo analizuojama pirmojoje „išimtinai žalos psichikai“ byloje - *Coultas v. Victorian Railway Commissioners*³⁵. Kaip jau buvo minėta, neigiamą ieškovei sprendimą šioje byloje lėmė politiniai argumentai – baimė, kad padaugės apgaulingų ieškinių bei sparčiai išaugs bylinėjimasis. Tačiau be šių buvo ir kitų priežasčių, kodėl nenorėta plėsti neturtinės žalos atlyginimo ribų. Nepasitikėjimą žala psichikai tuo metu taip pat lėmė patikimų medicininių žinių nebuvimas, dėl ko buvo sunku atskirti tikrą žalą psichikai patyrusius asmenis nuo tokią žalą imituojančių asmenų. Dėl šios priežasties buvo bijomasi, kad priteisiant neturtinę žalą vien už žalą psichikai, potencialiai padaugės ieškovų, sergančių „kompensacijos neuroze“³⁶ – išgalvota psichikos liga, kurios pagrindu siekiama nepagrįstai gauti neturtinės žalos atlyginimą. Be to, nepasitikėjimą žala psichikai taip pat lėmė ir to laikotarpio realijos, kad geležinkelių transportu, kuris buvo didžiausias fizinės ir psichikos žalos šaltinis, daugiausia naudojosi neturtingi asmenys, kurie, prisidengdami žala psichikai, gali siekti nepagrįstai praturtėti³⁷.

Pradedant minėta *Coultas v. Victorian Railway Commissioners* byla, politiniai argumentai vaidino itin svarbų vaidmenį plečiant bet kokios neturtinės žalos, įskaitant gyvybės atėmimo atveju, atlyginimo ribas. Todėl kiekvieną kartą, kai buvo susiduriama su nauju neturtinės žalos atlyginimo atveju teisėjai susidurdavo su rimta dilema – ar politika leidžia išplėsti neturtinės žalos atlyginimo ribas, ar ne. Dėl šių priežasčių, net apibrėžiant neatsargumo delikto sąlygas (kurias sudarė trys sąlygos: rūpestingumo pareiga, jos pažeidimas ir priežastinis ryšys) Anglijos ir Velso 1978 m. byloje *Anns v Merton Borough Council*³⁸ buvo suformuluota taisyklė, jog rūpestingumo pareigos buvimas nustatomas esant dviem sąlygoms – a) ar yra pakankamas artimumas tarp atsakovo ir ieškovo, kad atsakovas galėtų numatyti ieškovo žalą dėl

³⁴ Rogers W. V. H. Winfield and Jolowicz on Tort, 17th ed.– London: Sweet & Maxwell., 2006. P. 225.

³⁵ *Victorian Railway Commissioners v. Coultas* (1888) 13 A.C. 222 at 224.

³⁶ Nolan D. Reforming Liability for Psychiatric Injury in Scotland: A Recipe for Uncertainty? // *Modern Law Review*. 2005, Vol. 68 (6). P. 994.

³⁷ Mendelson D. The Defendants' Liability for Negligently Caused Nervous Shock in Australia – Quo Vadis? // *Monash University Law Review*. 1992, Vol. 18, No. 1. P. 19-21.

³⁸ *Anns v Merton Borough Council* (1978) AC 728.

jo nerūpestingumo, b) jeigu šis artimumas yra pakankamas, ar yra politinių priešasčių, kurios ribotų ar net pašalintų atsakovo rūpestingumo pareigos buvimą. Beje, vėliau ši antroji sąlyga buvo šiek tiek modifikuota pakeičiant ją taip, kad svarstydamas rūpestingumo pareigos buvimo klausimą, teismas turi įvertinti, ar sąžininga, teisinga ir protinga konkrečioje situacijoje nustatyti atsakovui šią pareigą³⁹, tačiau dėl to šios sąlygos esmė nepasikeitė – nustatydamas atsakovo atsakomybės apimtį teismas vis tiek vadovavosi politiniais argumentais. Dėl šių priešasčių yra net sakoma, kad „teismas privalo ne tiesiog nuspręsti egzistuoja rūpestingumo pareiga ar ne, bet nuspręsti turi ji egzistuoti, ar ne“⁴⁰.

Kaip teigia Chin, politinius argumentus teisėje veikia įvairūs veiksniai: administraciniai, ekonominiai, socialiniai, etiniai, filosofiniai, teisingumo ir viešojo intereso. Šie veiksniai veikia teisę taip, kad ji ne tik užtikrintų tinkamą ir teisingą atlygį nusipelnantiems ieškovams, bet tuo pačiu atbaidytų šio atlygio nenusipelnančius ieškovus⁴¹. Teisės doktrinoje dažniausiai sutinkami keli pagrindiniai politiniai argumentai, dėl kurių neturtinės žalos atlyginimas gyvybės atėmimo atveju yra gana ribotas:

1) „Šliuzo vartų“ argumentas (*angl. the floodgates argument*), kuris reiškia, kad kartą praplėtus atsakomybės ribas, atsakomybė gali tapti nekontroliuojama. Sprendžiant klausimą dėl neturtinės žalos atlyginimo ribų gyvybės atėmimo atveju, daugiausia nerimo kėlė tai, kad įtvirtinus galimybę priteisti neturtinę žalą ne tik tiesiogiai nukentėjusiesiems asmenims, bet ir tretiesiems asmenims, kurie žalą psichikai patiria dėl kitų asmenų žūties ar sužalojimų, bus labai išplečiamas potencialių ieškovų ratas, kas itin smarkiai padidins bylinėjimąsi. Kaip teigia Harlow, „kartą pripažintas, neturtinės žalos atlyginimas gali išsiplėsti neribojamai: nuo tų, kurie yra patys sužeisti, iki pašalinių asmenų, kurie dalyvavo nelaimingame atsitikime, bet patys nebuvo sužeisti, ir iki daugybės kitų žmonių, kurie katastrofas stebėjo per televiziją. Net, jeigu jų reikalavimai ir tikri, jų yra paprasčiausiai per daug“⁴². Šis argumentas bendrosios teisinės sistemos valstybėse nuo pat neturtinės žalos atlyginimo gyvybės atėmimo atveju pradžios turėjo tokią reikšmę, kad ne veltui teisės literatūroje kartais teigiama, jog „šliuzo vartų“ argumentas yra didžiausias fantomas, gąsdinantis bendrosios teisinės sistemos valstybes⁴³. Pažymėtina, kad būtent šis politinis argumentas didžiausia dalimi nulėmė fizinės ir psichikos žalos diferencijavimą bei itin griežtą „nervinio šoko“ instituto sąlygų taikymą atlyginant neturtinę žalą gyvybės atėmimo atveju.

³⁹ *Caparo v. Dickman* (1990) 1 All ER 568.

⁴⁰ Hodge S., Turner Ch. *Unlocking Torts*, 2nd ed. – London: Hodder Arnold, 2007. P. 73.

⁴¹ Chin N. N. *A Remedy for Nervous Shock or Psychiatric Harm – Who Pays?* // *Murdoch University Electronics Journal of Law*. 2002, Vol. 9, No. 4. P. 8.

⁴² Harlow C. *Understanding Tort Law*, 3rd ed. – London: Sweet & Maxwell, 2005. P. 68.

⁴³ Haazen O., Spier J. *The Limits of Expanding Liability: Eight Fundamental Cases in a Comparative Perspective*. – The Hague: Kluwer Law International, 1998. P. 6.

2) Neturtinės žalos atlyginimo ribų išplėtimo įtaka visuomenei naudingai veiklai⁴⁴. Išplėtus neturtinės žalos atlyginimo ribas ir ją priteisiant tretiesiems asmenims vien už žalą psichikai, baiminamasi, kad toks neturtinės žalos atlyginimo ribų išplėtimas gali neigiamai paveikti tam tikrą rizikingą, tačiau visuomenei naudingą veiklą. Labiausiai šis argumentas yra susijęs su tokiomis sritimis kaip medicina, kurioje gali įvykti nemažai klaidų. Dėl to yra nerimaujama, kad išplėtus neturtinės žalos atlyginimo ribas ir neturtinę žalą priteisiant už kiekvieną gydytojų klaidą, kuri sąlygoja ne tik tiesioginių nukentėjusiųjų, bet ir trečiųjų asmenų žalą psichikai, gali būti stabdomas medicinos progresas, nes niekas nebenorės užsiimti veikla, kurioje yra didelė neturtinės žalos padarymo rizika.

3) nepagrįstų ir apgaulingų ieškinių grėsmė. Kadangi, kaip jau buvo minėta, žala psichikai yra „neapčiuopiama“ ir „nemateriali“, yra vis dar manoma, kad ši žala susijusi su nemaža netikslios diagnozės rizika, dėl ko teismuose gali atsirasti daug nepagrįstų ir apgaulingų ieškinių, o teismai nesugebės jų atskirti ir neturtinę žalą priteis to nenusipelnantiems asmenims.

Nurodyti politiniai neturtinės žalos atlyginimo ribojimo argumentai neišvengiamai kelia klausimą, kodėl neturtinės žalos atlyginimas apskritai turi būti ribojamas? Kodėl, pavyzdžiui, nusipelnęs ieškovas turėtų būti paliekamas be atlygio vien dėl to, jog jį priteisus, ženkliai padidės bylinėjimasis? Atsakymą į šiuos klausimus diktuoja poreikis užtikrinti ne tik nukentėjusiųjų, bet ir pažeidėjų interesus. Neturtinės žalos atlyginimo ribų išplėtimas tretiesiems asmenims gali nulemti per didelę naštą pažeidėjams. Ši našta gali tapti neproporcinga, palyginus su padarytu pažeidimu, todėl neturtinės žalos atlyginimo institutu turi būti siekiama „išlaikyti teisinę interesų pusiausvyrą, kad būtų išvengta potencialiai nepagrįstų milijoninių ieškinių tokio pobūdžio byloje, kad nekontroliuojama trečiųjų asmenų teisė reikšti ieškinius dėl neturtinės žalos atlyginimo netaptų piktnaudžiavimu šia teise ir nepagrįsta bei nepakeliama našta žala padariusiam asmeniui bei jo artimiesiems“⁴⁵. Būtent dėl nurodyto pobūdžio argumentų neturtinės žalos atlyginimas gyvybės atėmimo atveju turi būti ribojamas. Kaip pasisakė teismas Australijos 1939 m. byloje *Chester v. Waverley Municipal Council*⁴⁶: „teisė turi užfiksuoti tašką, kur jos priemonės sustabdytų kompensavimą visam pasauliui“. Taigi, nustatydami neturtinės žalos atlyginimo ribas gyvybės atėmimo atveju, teismai turi išspręsti konfliktą tarp „idealios utopijos pilnai kompensuoti visus ieškovus, patyrusius bet kokią žalą, bei pasaulio realybės, kurioje žalos atlyginimo ribų nebuvimas bus baisi pasekmė likusiai visuomenės daliai“⁴⁷.

⁴⁴ Fricke G. L. Nervous Shock – the Opening the Floodgates // University of Tasmania Law Review. 1983. P. 113.

⁴⁵ Cirtautienė S. Trečiųjų asmenų teisės į neturtinės žalos atlyginimą sutrukdžius nukentėjusiojo sveikatą arba atėmus gyvybę // Jurisprudencija. 2007, Nr. 2(92). P. 89.

⁴⁶ *Chester v. Waverley Municipal Council* (1939) 62 CLR 1.

⁴⁷ Geraghty E., Hocking B., Muthu Y. If I Only Had a Heart! The Australian Case of *Annetts* and the Internationally Confounding Question of Compensation in Nervous Shock Law // University of Technology, Sidney Law Review. 2005. P. 181.

Atsižvelgiant į tai, kad neturtinės žalos atlyginimo gyvybės atėmimo atveju institutas turi rasti tinkamą nukentėjusiųjų ir pažeidėjų interesų pusiausvyrą, bendrosios teisinės sistemos valstybių teismai pradėjo formuluoti eilę įvairių ribojimų, kurie neturtinės žalos atlyginimą gyvybės atėmimo atveju darytų išimtiniais civilinių teisių gynimo būdais. Kaip jau buvo minėta, aiškiausiai visi neturtinės žalos atlyginimo gyvybės atėmimo atveju ribojimai, pagal specialaus „nervinio šoko“ instituto sąlygas, pirmiausia buvo suformuoti Anglijos ir Velso 1983 m. byloje *McLoughlin v. O'Brian*⁴⁸, kurioje vienas iš teisėjų aiškiai atskleidė, jog „nervinio šoko“ sąlygos buvo sukurtos dėl politinių argumentų apriboti potencialų bylinėjimosi padidėjimą: „kadangi šokas savo prigimtimi gali paveikti tokį didelį ratą žmonių, mano nuomone, išlieka būtinybė nustatyti priimtinių ieškinių ribas. Todėl kiekviename ieškinyje yra būtina apsvarstyti tris elementus: subjektų, kurių reikalavimai dėl neturtinės žalos atlyginimo gali būti pripažinti, ratą; tokių asmenų artimumą prie nelaimingo atsitikimo; šoko sukėlimo būdą“. Vadinasi, neturtinės žalos atlyginimo sąlygos gyvybės atėmimo atveju bendrosios teisinės sistemos valstybėse (ir ne tik jose) buvo sukurtos remiantis ne tiek objektyviais teisiniais argumentais, kiek siekiant pažaboti ieškinių skaičių ir tokiu būdu apginti ne tik nukentėjusiųjų, bet ir pažeidėjų interesus.

Kol bendrosios teisinės sistemos valstybės analizavo klausimus, kokia turi būti neturtinės žalos atlyginimo gyvybės atėmimo atveju apimtis ir ieškojo įvairių variantų optimaliai neturtinės žalos atlyginimo gyvybės atėmimo atveju sistemai, Lietuva buvo okupuota valstybės, kuri visiškai nepripažino teisės į neturtinės žalos atlyginimą. Būtent dėl to, kad būdama okupuota Lietuva neturėjo galimybės kurti savarankišką teisinę bazę, po nepriklausomybės atkūrimo įtvirtinant neturtinės žalos atlyginimo galimybę, Lietuvoje nebereikėjo iš naujo svarstyti visų politinių argumentų dėl neturtinės žalos atlyginimo gyvybės atėmimo atveju ribų, o buvo galima remtis kitų valstybių patirtimi ir tarptautiniais dokumentais, tokiais kaip Europos Tarybos Ministrų Komiteto 1975 m. gegužės 15 d. rezoliucija Nr. (75) 7. Dėl šių priežasčių, taip pat dėl to, kad neturtinės žalos atlyginimo sąlygos gyvybės atėmimo atveju buvo numatytos įstatyme, Lietuvos teismams su politiniais argumentais teko susidurti kur kas mažiau nei bendrosios teisinės sistemos valstybių teismams. Kita vertus, kadangi naujojo LR civilinio kodekso 1.5 str. įtvirtino teismų pareigą aiškinant įstatymus ir juos taikant vadovautis teisingumo, protingumo ir sąžiningumo kriterijais, galima daryti išvadą, kad Lietuvos teismai tam tikrus teisės klausimus, įskaitant neturtinės žalos atlyginimo ribas gyvybės atėmimo atveju, taip pat gali spręsti atsižvelgdami ir į politinius argumentus, tokiu būdu ribojant pažeidėjo civilinę atsakomybę.

⁴⁸ *McLoughlin v. O'Brian* (1983) 1 AC 410.

2. GYVYBĖS ATĖMIMAS, KAIP SAVARANKIŠKAS NETURTINĖS ŽALOS ATLYGINIMO PAGRINDAS TRETIESIEMS ASMENIMS

2.1. Neturtinės žalos atlyginimo gyvybės atėmimo atveju pagrindai

Prieš pradėdant kalbėti apie konkrečius neturtinės žalos atlyginimo gyvybės atėmimo atveju ypatumus, reikalinga pirmiausia bendrai aptarti su kokiais teisės institutais neturtinės žalos atlyginimas gyvybės atėmimo atveju yra susijęs ir trumpai aptarti šių teisės institutų taikymo pagrindus. Taigi, šiame magistro baigiamojo darbo skyriuje trumpai aptariami neturtinės žalos atlyginimo gyvybės atėmimo atveju pagrindai, kuriuos išanalizavus bus galima geriau suprasti neturtinės žalos atlyginimo gyvybės atėmimo atveju ypatumus.

2.1.1. Pagrindai bendrosios teisinės sistemos valstybėse

Specialus „nervinio šoko“ institutas, pagal kurį atlyginama neturtinė žala gyvybės atėmimo atveju, yra neatsargumo delikto (*angl. tort of negligence*) dalis, todėl pradėjo vystytis būtent šio delikto plotmėje. Neatsargumo deliktas yra viena iš bendrosios teisinės sistemos valstybėse pripažįstamų deliktų teisės rūšių. Modernioji neatsargumo delikto teisė pradėjo vystytis po garsiosios Anglijos ir Velso 1939 m. bylos *Donoghue v. Stevenson*⁴⁹. Neatsargumo delikto „širdimi“ tapo šioje byloje patvirtintas kaimynystės principas: „privaloma prisiimti rūpestingumo pareigą, kad tavo veiksmai ar neveikimas nepadarytų protingai numatomos žalos tavo kaimynui. Kas yra tavo kaimynas? <...> tai toks asmuo, kurį taip artimai ir tiesiogiai paliečia tavo veiksmai, kad tu turi protingai turėti jį omenyje prieš imdamasis ar nesiimdamas kokių nors veiksmų“. Šio kaimynystės principo pasėkoje buvo suformuluotos trys pagrindinės neatsargumo delikto sąlygos: 1) rūpestingumo pareigos buvimas, 2) rūpestingumo pareigos pažeidimas, 3) priežastinis ryšys tarp rūpestingumo pareigos pažeidimo ir atsiradusios žalos. Pažymėtina, kad nors žala, kaip atskira sąlyga, bendrosios teisinės sistemos valstybių neatsargumo delikte nėra išskiriama, ji neabejotinai egzistuoja ir patenka į trečiąją neatsargumo delikto sąlygą. Be to, kaip matyti, priešingai nei kontinentinės teisinės sistemos valstybėse, bendrosios teisinės sistemos valstybėse kaltė, kaip atskira delikto sąlyga, taip pat nėra išskiriama, tačiau kaltės klausimai kiekvienoje byloje realiai analizuojami pirmojoje ir trečiojoje neatsargumo delikto sąlygose, todėl vienais atvejais kaltės nebuvimas pasireiškė tiesiog rūpestingumo pareigos nebuvimu, o kitais atvejais – priežastinio ryšio nebuvimu, kai priežastinis ryšys yra taip nutolęs nuo žalos, jog asmuo negali būti laikomas kaltu dėl šios žalos atsiradimo.

⁴⁹ *Donoghue v. Stevenson* (1939) AC 562.

Kadangi „nervinis šokas“ yra neatsargumo delikto dalis, dėl ko jam yra taikomos visos neatsargumo delikto sąlygos, būtina bent trumpai aptarti neatsargumo delikto sąlygas, nes jų analizė leis geriau suprasti „nervinio šoko“, pagal kurį atlyginama neturtinė žala gyvybės atėmimo atveju, specialias sąlygas.

Rūpestingumo pareiga šiai dienai yra nustatoma pagal Anglijos ir Velso 1990 m. byloje *Caparo v. Dickman*⁵⁰, suformuotą trijų pakopų testą: **pirma**, reikia nustatyti, ar atsakovo elgesio pasekmės galėjo būti numatomos, **antra**, turi būti nustatyta, ar tarp atsakovo ir ieškovo yra pakankamas artimumas, kad atsakovui galėtų būti pripažinta rūpestingumo pareiga, ir **trečia**, ar nustačius prieš tai minėtas sąlygas yra sąžininga, teisinga ir protinga pagal visas aplinkybes pripažinti atsakovui rūpestingumo pareigą. Kaip matysime vėliau, šiose rūpestingumo pareigos sąlygose atsispindi kai kurios „nervinio šoko“ sąlygos – asmenų, kuriems gali būti atlyginta neturtinė žala gyvybės atėmimo atveju, ratas, šių asmenų „artimumas laike ir erdvėje“ kartu su „tiesioginių padarinių doktrina“ bei „normalaus tvirtumo standartas“. Būtent pagal šias „nervinio šoko“ sąlygas nustatoma, ar pažeidėjas galėjo numatyti, jog jo elgesio pasekmės tretiesiems asmenims dėl kito asmens gyvybės atėmimo gali sukelti žalą šių asmenų psichikai, t.y. ar pažeidėjas turėjo rūpestingumo pareigą šių trečiųjų asmenų atžvilgiu.

Pripažinus, kad konkrečiu atveju atsakovas turėjo rūpestingumo pareigą prieš ieškovą, kitas klausimas yra nuspręsti, ar ši rūpestingumo pareiga buvo pažeista. Rūpestingumo pareigos pažeidimas vertinamas pagal objektyvų „protingo žmogaus“ standartą ir niekam neleidžiama būti žemiau jo⁵¹. Rūpestingumo pareigos pažeidimas konstatuojamas tada, kai atsakovas nepasielgė taip, kaip toje pačioje situacijoje būtų pasielgęs „protingas žmogus“ arba pasielgė taip, kaip toje pačioje situacijoje „protingas žmogus“ nebūtų pasielgęs⁵². „Protingam žmogui“, kaip teisinei abstrakcijai, nėra būdingas nei per didelis pasitikėjimas savo jėgomis, nei per didelis silpnumas, tačiau tuo pačiu jis nėra ir aiškiaregys - jis yra paprastas vidutinis žmogus⁵³. Tačiau taip pat reikia turėti omenyje, kad vertinant pažeidėjo elgesį, žiūrima ne į vidutinį tokiu atveju elgesį, o į protingą elgesį. Pažymėtina, kad skirtingais atvejais „protingo žmogaus“ standartas kinta, pavyzdžiui, jis yra vienoks profesionalams, kitoks – neprofesionalams, taip pat ir vaikams, tačiau visi į tą pačią kategoriją patenkantys asmenys turi atitikti tą patį „protingo žmogaus“ standartą. „Protingo žmogaus“ standartas taip pat pasireiškia ir „nervinio šoko“ sąlygose dėl neturtinės žalos atlyginimo gyvybės atėmimo atveju, tačiau šiuo atveju jis yra taikomas ne tik atsakovui – vertinant, ar savo elgesiu jis pažeidė rūpestingumo pareigą, bet ir ieškovui, kuris privalo įrodyti,

⁵⁰ *Caparo v. Dickman* (1990) 1 All ER 568.

⁵¹ Harlow C. *Understanding Tort Law*, 3rd ed. – London: Sweet & Maxwell, 2005. P. 53.

⁵² *Blyth v. Birmingham Waterworks Co.* (1856) 11 Exch 781.

⁵³ *Hall v. Brooklands Auto Racing Club* (1933) 1 KB 205.

jog „protingas žmogus“ tokioje pačioje situacijoje taip pat galėjo patirti žalą psichikai ir susirgti psichikos liga.

Jeigu yra įrodytos neatsargumo delikto sąlygos dėl rūpestingumo pareigos buvimo ir jos pažeidimo, paskutinis žingsnis prisiteisti žalą pagal neatsargumo deliktą yra įrodyti, jog žala sukėlė būtent atsakovo veiksmai. Priežastinis ryšys bendrosios teisinės sistemos valstybėse yra „dvilypis“ ir skiriamas į faktinį bei teisinį priežastinį ryšį. Faktinis priežastinis ryšys yra vertinamas pagal „jeigu, ne“ formulę (*angl. 'but for' test*), pagal kurią faktinis priežastinis ryšys pripažįstamas visais atvejais, jeigu be atsakovo veiksmų žala nebūtų kilusi. Kadangi faktinis priežastinis ryšys nustatomas daugeliu atveju, antroje pakopoje pasitelkiamas teisinis priežastinis ryšys, kuris turi atsakyti į klausimą, ar žala teisiškai yra pakankamai artima atsakovo veiksmų pasekmė, kad atsakovas galėtų būti laikomas už ją atsakingu. Taigi, teisinis priežastinis ryšys padeda nustatyti, ar žala nėra per daug nutolusi nuo atsakovo veiksmų, ar priežastinio ryšio grandinė nebuvo nutraukta kito asmens veiksmais ir kita. Pavyzdžiui, teisinio priežastinio ryšio nebus, jeigu rizika padaryti žalą buvo tokia maža, kad „protingas žmogus“ jaustųsi pateisinamai jos nepaisydamas⁵⁴. Kalbant apie priežastinį ryšį neturtinės žalos atlyginimo gyvybės atėmimo atveju kontekste, pažymėtina, kad faktinis ir teisinis priežastinis ryšys turi būti nustatomas tarp psichikos ligos, kaip žalos, ir atsakovo rūpestingumo pareigos pažeidimo.

2.1.2. Pagrindai Lietuvoje

Žala, įskaitant neturtinę, Lietuvoje atlyginama pagal bendras civilinės atsakomybės teisės normas. LR civiliniame kodekse numatyta, kad civilinė atsakomybė kyla įrodžius keturias civilinės atsakomybės sąlygas – neteisėtus veiksmus (LR civilinio kodekso 6.246 str.), žalą (šiuo atveju LR civilinio kodekso 6.250 str.), priežastinį ryšį tarp neteisėtų veiksmų ir žalos (LR civilinio kodekso 6.247 str.) bei žalą padariusio asmens kaltę (LR civilinio kodekso 6.248 str.). Atsižvelgiant į tai, kad neturtinė žala gyvybės atėmimo atveju tretiesiems asmenims atlyginama lygiai pagal tas pačias bendras žalos atlyginimo sąlygas, siekiant išvengti kartojimosi, šiame skirsnyje bendrosios žalos atlyginimo sąlygos Lietuvoje atskirai neanalizuojamos. Žalos atlyginimo sąlygos aptariamoms šio magistro baigiamojo darbo skirsnyje „sąlygos Lietuvoje“, kuriame analizuojamos tiek bendrosios žalos atlyginimo sąlygos, tiek jų ypatumai neturtinės žalos atlyginimo gyvybės atėmimo atveju.

⁵⁴ *Cranikow Ltd v. Koufos* (1969) 1 A.C. 350.

2.2. Neturtinės žalos atlyginimo gyvybės atėmimo atveju subjektai

Neturtinės žalos atlyginimo gyvybės atėmimo atveju konkrečių sąlygų analizę tikslinga pradėti nuo neturtinės žalos atlyginimo gyvybės atėmimo atveju subjektų – asmenų, gyvybės atėmimo atveju turinčių teisę reikšti pažeidėjui reikalavimus dėl neturtinės žalos atlyginimo. Taigi, šiame magistro baigiamojo darbo skyriuje aptariami neturtinės žalos atlyginimo gyvybės atėmimo atveju subjektai bendrosios teisinės sistemos valstybėse ir Lietuvoje.

2.2.1. Subjektai bendrosios teisinės sistemos valstybėse

Bendrosios teisinės sistemos valstybėse subjektų, turinčių teisę į neturtinės žalos atlyginimą gyvybės atėmimo atveju, ratą suformulavo teismų praktika. Šiai dienai galima išskirti dvi tokių subjektų kategorijas: **pirma**, tretieji asmenys, kuriuos su žuvusiuoju siejo itin artimi ir glaudūs santykiai, **antra**, pašaliniai asmenys, kurių su žuvusiuoju nesiejo jokie reikšmingi santykiai, o pati neturtinė žala kilo ne tiek dėl kito asmens gyvybės atėmimo, kiek dėl šiurpių pačios gyvybės atėmimo aplinkybių. Toliau atskirai kalbama apie abi šias teisę į neturtinės žalos atlyginimą gyvybės atėmimo atveju turinčių subjektų kategorijas.

Tretieji asmenys, kuriuos su žuvusiuoju siejo artimi ir glaudūs santykiai

Tradiciškai teisė į neturtinės žalos atlyginimą gyvybės atėmimo atveju pripažįstama artimiausiems žuvusiojo šeimos nariams: sutuoktiniams, sužadėtiniams, sugyventiniams, tėvams ir vaikams, jeigu žuvusiojo mirties metu juos su žuvusiuoju siejo artimi ir glaudūs santykiai. Šiuo metu vadovaujantis Anglijos ir Velso 1992 m. byloje *Alcock v. Chief Constable of South Yorkshire Police*⁵⁵ pateiktais išaiškinimais, nurodytų asmenų santykių su žuvusiuoju artimumas ir glaudumas yra preziumuojamas, tačiau ši prezumpcija gali būti paneigta. Kitų nenurodytų asmenų, turinčių teisę į neturtinės žalos atlyginimą gyvybės atėmimo atveju, ratas bendrosios teisinės sistemos valstybėse nėra ribojamas, todėl teisę į neturtinės žalos atlyginimą gali turėti žuvusiojo broliai, seserys, įbroliai, įseserės, kiti giminaičiai ir net draugai⁵⁶. Tačiau pagal minėtos ir kitų bylų išaiškinimus, artimumas ir glaudumas šių asmenų santykiuose su žuvusiuoju nėra preziumuojamas, todėl kiekvienu atveju jį reikia įrodyti atskirai. Be to, įprasto tokių asmenų santykio su žuvusiuoju artimumo ir glaudumo neužtenka - reikia įrodyti, kad šio santykio

⁵⁵ *Alcock v. Chief Constable of South Yorkshire Police* (1992) 1 AC 310.

⁵⁶ Žr. pavyzdžiui: *Owens v. Liverpool Corporation* (1939) 1 KB 394; *Storm v. Geeves* (1965) Tas SR 252; *Mortiboy v. Skinner* (1952) 2 Lloyd's Rep 95; *Dillon v. Legg* (1968) 441 P 2d; *Kohn v. State Government Insurance Commission* (1976) 15 SASR 255.

artimumas ir glaudumas buvo toks, koks įprastai būna tarp sutuoktinių ar tėvų ir vaikų⁵⁷. Realiai teismų praktikoje, ypač Anglijoje ir Velse, kitiems asmenims tokio pobūdžio santykių su žuvusiuoju artimumą ir glaudumą įrodyti ištikrųjų yra labai sunku⁵⁸. Tai patvirtina ir tas faktas, kad iš daugybės ieškovų byloje *Alcock v. Chief Constable of South Yorkshire Police* nei vienas kitas asmuo negu sutuoktinis ar tėvai ir vaikai, tokio santykio artimumo ir glaudumo nesugebėjo įrodyti, nors vienas ieškovas šioje tragedijoje neteko netgi dviejų brolių ir įbrolio. Beje, pažymėtina, kad kai kuriuose Australijos administraciniuose teritoriniuose vienetuose, kuriuose neturtinės žalos atlyginimas gyvybės atėmimo atveju yra reglamentuojamas įstatyme, subjektų, turinčių teisę į neturtinės žalos atlyginimą gyvybės atėmimo atveju, ratas yra gana platus ir be nurodytų asmenų apima net tokius asmenis, kaip seneliai, pusbroliai, pusseserės, anūkai, įvaikiai. Nurodytų asmenų santykių su žuvusiuoju artimumas ir glaudumas yra preziūmuojamas. Neturtinės žalos atlyginimas gyvybės atėmimo atveju gali būti priteisiamas ir kitiems asmenims, tačiau jų atveju santykių artimumas ir glaudumas turi būti įrodytas atskirai⁵⁹.

Panašus subjektų, turinčių teisę į neturtinės žalos atlyginimą gyvybės atėmimo atveju, ratas yra numatytas visose bendrosios teisinės sistemos valstybėse, tačiau reikėtų pažymėti, kad turbūt griežčiausiai šie subjektai yra traktuojami Anglijoje ir Velse. Kitose valstybėse, pavyzdžiui, Australijoje, Naujojoje Zelandijoje ir kai kuriose JAV valstijose, žuvusiųjų broliai ir seserys turi daugiau galimybių prisiteisti neturtinės žalos atlyginimą artimojo gyvybės atėmimo atveju. Pažymėtina, kad trečiųjų asmenų santykių su žuvusiuoju artimumo ir glaudumo reikalavimas yra tiesiogiai susijęs su anksčiau minėta neatsargumo delikto rūpestingumo pareigos sąlyga, kad atsakovas turi numatyti, jog jo netinkamas elgesys gali sukelti kitam asmeniui žalą. Remiantis šia sąlyga, laikoma, jog tuo atveju, kai pažeidėjas atima gyvybę asmeniui, su kuriuo trečiąjį asmenį siejo itin artimas ir glaudus ryšys, pažeidėjas galėjo numatyti, kad jo elgesys atimant gyvybę šiam asmeniui, gali sukelti psichikos ligą trečiajam asmeniui.

Pašaliniai asmenys

Pašalinių asmenų, kurių su žuvusiuoju nesiejo jokie reikšmingi santykiai, teisė į neturtinės žalos atlyginimą gyvybės atėmimo atveju bendrosios teisinės sistemos valstybėse yra labai ribota, tačiau įmanoma. Pirmą kartą pašalinių asmenų teisė į neturtinės žalos atlyginimą kito asmens gyvybės atėmimo atveju buvo nagrinėjama Anglijos ir Velso 1943 m. byloje

⁵⁷ *Alcock v. Chief Constable of South Yorkshire Police* (1992) 1 AC 310.

⁵⁸ Nasir K. J. *Nervous Shock and Alcock: the Judicial Buck Stops Here* // *The Modern Law Review*. 1992, Vol. 55. P. 712.

⁵⁹ Australijos New South Wales teritorijos Teisės reformos įstatymas (įvairios nuostatos) 1944 (The Law Reform (Miscellaneous Provisions) Act 1944) // http://www.austlii.edu.au/au/legis/nsw/consol_act/lrpa1944404. Žiūrėta: 2010-10-30.

*Bourhill v. Young*⁶⁰, kurioje ieškovė prašė priteisti neturtinę žalą dėl „nervinio šoko“, kuri sukėlė motociklininko su tramvajumi susidūrimo garso išgirdimas ir kraujo klano pamatymas. Šioje byloje neturtinė žala ieškovei nebuvo priteista, motyvuojant tuo, kad „transporto priemonės vairuotojas, kad ir koks nerūpestingas, gali pagrįstai manyti, kad paprastas gatvės praeivis turi pakankamą tvirtumą išverti nelaimingus atsitikimus, kuriuos laiko nuo laiko jis gali pamatyti, įskaitant sužeistųjų regėjimą ir susidūrimo garso girdėjimą, todėl vairuotojas neturi rūpestingumo pareigos prieš tokius praeivius, kurie neturi įprasto abejingumo“. Šiuo atveju esmė tame, kad vadovaujantis neatsargumo delikto rūpestingumo pareigos sąlyga, pažeidėjas nenumato ir neturi numatyti, kad gyvybės atėmimas kitam asmeniui, su kuriuo trečiasis asmuo nėra susijęs jokiais reikšmingais santykiais, gali sukelti šiam trečiajam asmeniui psichikos ligą. Dėl šios priežasties neturtinė žala pašaliniams asmenims, kurie buvo tik nelaimingo atsitikimo stebėtojai, bendrosios teisinės sistemos valstybėse nėra atlyginama. Kita vertus, visiškai tokia galimybė taip pat nėra atmesta. Anglijos ir Velso 1992 m. byloje *Alcock v. Chief Constable of South Yorkshire Police*⁶¹ buvo pažymėta, kad tam tikrais atvejais, kai konkrečios tragedijos aplinkybės yra tokios emociškai jaudinančios, jog pažeidėjas gali numatyti, kad jo nerūpestingas elgesys gali sukelti psichikos ligą net paprastam gatvės praeiviui, neturtinė žala tokiam asmeniui, nesusijusiam su žuvusiuoju jokiais reikšmingais santykiais, gali būti atlyginama. Panašios pozicijos laikosi ir Australijos bei Kanados teismai. Tačiau vis dėlto reikia pažymėti, kad galimybė priteisti neturtinę žalą pašaliniam asmeniui kito asmens gyvybės atėmimo atveju kol kas lieka teorinė: praktikoje sunku rasti bylų, kad neturtinė žala šiuo pagrindu būtų priteista paprastam nelaimingo atsitikimo stebėtojui.

Nepaisant pozicijos griežtumo visiškai pašalinių trečiųjų asmenų atžvilgiu, bendrosios teisinės sistemos valstybių teismų praktikoje yra pripažįstama, kad teisę į neturtinės žalos atlyginimą gali turėti žuvusiojo bendradarbiai arba kiti pagalbą nelaimingo atsitikimo metu teikę asmenys. Šiuo atveju neturtinės žalos priteisimą tokiems asmenims pateisina būtent tam tikra nelaimingo atsitikimo metu trečiojo asmens teikiama pagalba. Kaip buvo pasisakyta vienoje pirmųjų tokio pobūdžio bylų – JAV 1921 m. byloje *Wagner v. International Rail Co*⁶²: „pavojus šaukiasi pagalbos. Kančios šūksmas nusipelno atlygio“. Dėl politinių argumentų tokio pobūdžio bylose, taip pat dėl to, kad pažeidėjas gali numatyti, jog dėl jo elgesio atimant gyvybę kitam asmeniui tretieji asmenys atvyks teikti pagalbos, dėl ko tam tikrais atvejais jie gali susirgti psichikos liga, Anglijos ir Velso 1967 m. byloje *Chadwick v. British Railways Board*⁶³ neturtinė žala už „nervinį šoką“ buvo priteista savanoriui gelbėtojui, kuris traukinio katastrofos metu teikė

⁶⁰ *Bourhill v. Young* (1943) AC 92.

⁶¹ *Alcock v. Chief Constable of South Yorkshire Police* (1992) 1 AC 310.

⁶² *Wagner v. International Rail Co* (1921) 133 NE 437.

⁶³ *Chadwick v. British Railways Board* (1967) 1 WLR 912.

pagalbą nukentėjusiesiems. Neturtinė žala panašiomis aplinkybėmis taip pat buvo priteista Australijos 1970 m. byloje *Mount Isa Mines Ltd v. Pusey*⁶⁴, kurioje dviejų dėl elektros lanko žuvusių darbininkų bendradarbis patyrė „nervinį šoką“ teikdamas šiems asmenims pirmąją pagalbą.

Teisė į neturtinės žalos atlyginimą gyvybės atėmimo atveju asmenims, teikiantiems pagalbą nelaimingų atsitikimų metu, taip pat pripažįstama Kanadoje⁶⁵ bei kitose bendrosios teisinės sistemose valstybėse. Tačiau pažymėtina, kad kiekvienu konkrečiu atveju turi būti nustatyta, ar trečiasis asmuo tikrai laikytinas gelbėtoju, turinčiu teisę į neturtinės žalos atlyginimą. Ši aplinkybė nustatoma atsižvelgiant į nelaimingo atsitikimo pobūdį ir mastą, taip pat į tai, ar tikrai egzistavo pavojus bei koks buvo šio asmens indėlis gelbėjimo darbuose⁶⁶. Todėl tokiu atveju, kai nelaimingo atsitikimo metu trečiojo asmens teikiama pagalba yra minimali, neturtinės žalos atlyginimas nepriteisiamas⁶⁷.

Kalbant apie pašalinių asmenų teisę į neturtinės žalos atlyginimą kitų asmenų gyvybės atėmimo atveju, taip pat paminėtina viena naujesnių šiuo klausimu Anglijos ir Velso bylų, kurioje neturtinės žalos atlyginimo klausimai taip vadinamiems „gelbėtojams“ jau sprendžiami kitaip. Tai antroji su Hillsborough futbolo stadiono tragedija susijusi 1999 m. byla *White v. Chief Constable of South Yorkshire*⁶⁸, kurioje savo darbdavį į teismą dėl neturtinės žalos priteisimo padavė keli policijos pareigūnai, teikę nukentėjusiesiems pagalbą Hillsborough tragedijos metu. Šioje byloje buvo pripažinta, kad asmenys, nelaimingų atsitikimų metu teikę pagalbą nukentėjusiesiems ir dėl to susirgę psichikos liga, neturtinės žalos atlyginimą gali gauti tik tuo atveju, jeigu gelbėjimo metu jiems patiems grėsė pavojus, kas ir nulėmė psichikos ligos atsiradimą. Tai reiškia, kad gelbėtojas realiai turi būti pripažintas tiesioginiu nukentėjusiuoju, nes psichikos ligą jam turi sukelti baimė dėl savęs (vėl taikoma Kenedžio taisyklė). Tuo tarpu, jeigu psichikos ligą sukėlė ne baimė dėl savęs, bet baimė dėl kitų arba bendri šiurpinantys tragedijos vaizdai, toks gelbėtojas neturtinės žalos atlyginimą gali gauti tik jeigu yra tenkinamos visos „nervinio šoko“ tretiesiems asmenims skirtos sąlygos, t.y. artimas ir glaudus ryšys su žuvusiuoju, „artimumas laike ir erdvėje“, „normalaus tvirtumo standartas“ ir kt. Pažymėtina, kad minėtoje *White v. Chief Constable of South Yorkshire* byloje nei vienas policijos pareigūnas nebuvo laikomas tiesioginiu nukentėjusiuoju, o kadangi nei vienas iš jų nesugebėjo įrodyti tretiesiems asmenims skirtų „nervinio šoko“ sąlygų, neturtinė žala nei vienam Hillsborough tragedijos gelbėtojui nebuvo priteista. Atkreiptinas dėmesys, kad tokią šios bylos baigtį nulėmė ne

⁶⁴ *Mount Isa Mines Ltd v. Pusey* (1971) 125 CLR 383.

⁶⁵ Žr. pavyzdžiui: *Bechard v. Haliburton Estate* (1991) 84 DLR (4th) 668.

⁶⁶ Dunford L., Pickford V. Nervous Shock: Another Opportunity Missed to Clarify the Law? // Northern Ireland Legal Quarterly. 1997, Vol. 48, No. 4. P. 373.

⁶⁷ Žr. pavyzdžiui: *Rapley v. P & O European Ferries (Dover) Ltd* (Unreported, English CA, 21 Feb 1991).

⁶⁸ *White v. Chief Constable of South Yorkshire* (1999) 2 AC 455.

objektyvūs ir logiški su „nervinio šoko“ instituto sąlygų taikymu susiję argumentai, o tiesiog tai, jog atmetus visų ieškovų, kurie tragedijos metu neteko savo artimųjų, reikalavimus *Alcock v. Chief Constable of South Yorkshire Police* byloje, būtų nesažininga ir neteisinga neturtinę žalą priteisti pagalbą teikusiems policijos pareigūnams. Būtent dėl šio „politiškumo“ *White v. Chief Constable of South Yorkshire* byla tiek teisės doktrinoje, tiek pačioje teismų praktikoje sulaukia nemažai kritikos⁶⁹, dėl ko išlieka pagrįstų abejonų, ar kitose bendrosios teisinės sistemos valstybėse *White v. Chief Constable of South Yorkshire* bylos sprendimas bus patvirtintas.

Apibendrinant, neturtinė žala gyvybės atėmimo atveju bendrosios teisinės sistemos valstybėse dažniausiai priteisiama artimiausiems šeimos nariams, jeigu juos su žuvusiuoju siejo artimi ir glaudūs santykiai, taip pat kitiems giminaičiams ar draugams, sugebėjusiems įrodyti tokio paties santykio pobūdį. Tuo tarpu pašaliniam, su žuvusiuoju nesusijusiems asmenims, neturtinė žala gyvybės atėmimo atveju gali būti atlyginama tik išimtiniais atvejais.

2.2.2. Subjektai Lietuvoje

LR civilinio kodekso 6.284 str. 1 d. nustatyta, kad „fizinio asmens mirties atveju teisę į žalos atlyginimą turi asmenys, kurie buvo mirusiojo išlaikomi arba jo mirties dieną turėjo teisę gauti iš jo išlaikymą (nepilnamečiai vaikai, sutuoktinis, nedarbingi tėvai ar kiti faktiniai nedarbingi išlaikytiniai), taip pat mirusiojo vaikas, gimęs po jo mirties. Šie asmenys taip pat turi teisę į neturtinės žalos atlyginimą“. Kaip jau buvo minėta, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra suformulavęs poziciją, kad LR civilinio kodekso 6.284 str. 1 d. numatytas asmenų ar jiems taikomų kriterijų išvardijimas „neturi būti suprantamas kaip kitų asmenų teisės į neturtinės žalos atlyginimą ribojimas, nes joje nesuformuluotas aiškus asmenų, nenurodytų šioje normoje, teisės gauti neturtinės žalos atlyginimą ribojimas“⁷⁰. Toks išaiškinimas buvo padarytas ne tik sistemiškai aiškinant LR civilinį kodeksą ir kitus Lietuvos Respublikos teisės aktus, bet ir atsižvelgiant į Europos Tarybos Ministrų Komiteto 1975 m. gegužės 15 d. rezoliucijos Nr. (75)7 19 punkte suformuluotą teisės į neturtinės žalos atlyginimą kriterijų – neturtinės žalos reikalaujančio asmens santykių su žuvusiuoju pobūdį, t.y. kad šie santykiai turi būti tikrai draugiški iki mirties. Dėl šių priežasčių teisę į neturtinės žalos atlyginimą Lietuvoje turi ir pilnamečiai vaikai, nepaisant jų darbingumo, jeigu santykiai su žuvusiuoju buvo gana artimi ir glaudūs⁷¹. Tačiau nepaisant to, pirmosios ir apeliacinės instancijos teismuose dar pasitaiko atvejų, kad teisė į neturtinę žalą gyvybės atėmimo atveju siejama su išlaikymo santykiais ir

⁶⁹ Luh Luh L., Sy S. L. H. Nervous Shock, Rescuers and Employees – Primary or Secondary Victims? // Singapore Journal of Legal Studies. 1998. P. 125.

⁷⁰ 2007-09-26 LAT CBS nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-351/2007.

⁷¹ Žr. pavyzdžiui: 2005-02-14 LAT CBS nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-86/2005; 2007-12-27 LAT BBS nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-853/2007; 2009-06-16 LAT BBS nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-196/2009.

trečiųjų asmenų darbingumu. Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nagrinėtoje civilinėje byloje Nr. 3K-3-351/2007⁷² pirmosios ir apeliacinės instancijos teismai buvo atmetę ieškovų – pilnamečių žuvusiosios vaikų ieškinį dėl neturtinės žalos priteisimo, motyvuojant tuo, kad „ieškovai yra pilnamečiai suaugę žuvusiosios vaikai, turintys atskiras šeimas, motinos mirties dieną nebuvo jos išlaikomi ir neturėjo teisės gauti išlaikymą, todėl neturi teisės į neturtinės žalos atlyginimą“. Tokios teismų klaidos dėl asmenų, turinčių teisę į neturtinės žalos atlyginimą gyvybės atėmimo atveju, yra pašalinamos Lietuvos Aukščiausiojo Teismo.

Išanalizavus Lietuvos teismų praktiką, galima daryti išvadą, kad asmenų, turinčių teisę į neturtinės žalos atlyginimą gyvybės atėmimo atveju, ratas Lietuvoje nėra ribotas, todėl neturtinė žala gali būti priteista įvairiems asmenims. Tiesa, beveik visada šie asmenys yra žuvusiojo artimiausi šeimos nariai: tėvai, vaikai, sutuoktinis. Žuvusiojo sugyventinis Lietuvoje taip pat gali reikalauti neturtinės žalos atlyginimo dėl kito sugyventinio mirties, todėl realiai skirtumas tarp sutuoktinio ir sugyventinio nėra daromas⁷³. Taip pat pažymėtina, kad teismų praktikoje neturtinė žala gyvybės atėmimo atveju priteisiama ir kitiems šeimos nariams – seseriai⁷⁴, broliui⁷⁵, močiutei⁷⁶ ir netgi tetai⁷⁷. Deja, bet Lietuvos Aukščiausiajam teismui dar neteko nagrinėti bylų, kuriose reikalavimus dėl neturtinės žalos priteisimo kito asmens gyvybės atėmimo atveju būtų pareiškę tolimesni nei nurodyti giminaičiai, draugai, bendradarbiai ar net visiškai pašaliniai asmenys, kurie neturtinės žalos atlyginimo reikalautų ne tiek dėl kito asmens gyvybės atėmimo, kiek dėl pačių šiurpinančių nelaimingo atsitikimo aplinkybių, sukėlusių pašaliniam asmeniui dvasinius išgyvenimus. Taigi, nuspėti, ar Lietuvoje šiems asmenims galėtų būti priteistas neturtinės žalos atlyginimas šiai dienai yra gana sudėtinga.

Atsižvelgiant į Lietuvos Aukščiausiojo Teismo polinkį savo praktikoje vadovautis Europos Tarybos Ministrų Komiteto 1975 m. gegužės 15 d. rezoliucija Nr. (75)7, kurios 19 p. numato, jog valstybės neturėtų kompensacijos gyvybės atėmimo atveju numatyti kitiems asmenims nei sutuoktiniui, sužadėtiniui, tėvams bei vaikams, ir tai tik tuo atveju, kai šiuos asmenis su žuvusiuoju siejo artimi ir glaudūs ryšiai, būtų galima manyti, jog Lietuvoje tolimesnių giminaičių, draugų, bendradarbių ar visiškai pašalinių asmenų galimybės prisiteisti neturtinę žalą būtų gana ribotos. Kita vertus, esama teismų praktika patvirtina, jog Lietuvoje nėra apsiribojama vien Europos Tarybos Ministrų Komiteto 1975 m. gegužės 15 d. rezoliucijos Nr. (75)7 19 p. nurodytais asmenimis, nes neturtinė žala buvo priteista broliams, seserims, močiutei

⁷² 2007-09-26 LAT CBS nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-351/2007.

⁷³ Žr. pavyzdžiui: 2010-03-09 LAT BBS nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-89/2010.

⁷⁴ Žr. pavyzdžiui: 2006-02-07 LAT BBS nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-151/2006; 2008-12-02 LAT BBS nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-457/2008;

⁷⁵ Žr. pavyzdžiui: 2010-09-21 LAT BBS nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-383/2010.

⁷⁶ Žr. pavyzdžiui, 2006-05-15 LAT CBS nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-330/2006.

⁷⁷ Žr. pavyzdžiui: 2010-09-28 LAT BBS nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-427/2010.

ir tetai. Vadinasi, Lietuvoje esminis kriterijus neturtinės žalos atlyginimui gyvybės atėmimo atveju yra ne tam tikras formalus ryšys su žuvusiuoju, bet artimi ir glaudūs santykiai su juo. Todėl galima pagrįstai manyti, kad neturtinė žala gyvybės atėmimo atveju Lietuvoje teoriškai galėtų būti priteista ir tolimesniems žuvusiojo giminaičiams ar net draugams, jeigu žuvusiojo mirties dieną su žuvusiuoju juos siejo itin artimi ir glaudūs santykiai. Ar taip nutiks ištikrųjų, parodys Lietuvos teismų praktika.

Nors trečiųjų asmenų santykių su žuvusiuoju artimumas ir glaudumas laikytinas kertiniu kriterijumi, lemiančiu trečiųjų asmenų neturtinę žalą gyvybės atėmimo atveju, Lietuvos teismai, įskaitant ir patį Lietuvos Aukščiausiąjį Teismą, dar ne visada pakankamai įvertina šio kriterijaus svarbą. Labai dažnai dar apsiribojama paties trečiojo asmens formalus santykio su žuvusiuoju konstatavimu, visiškai nesigilinant į šio santykio artimumą ir glaudumą bei dėl tos pačios priežasties nediferencijuojant neturtinės žalos atlyginimo dydžių skirtingiems tretiesiems asmenims⁷⁸. Tačiau vis dėlto pastaruoju metu trečiojo asmens santykis su žuvusiuoju analizuojamas vis dažniau⁷⁹, todėl nors paprastai artimo ir glaudaus santykio nebuvimas tarp formaliais santykiais susijusių trečiojo asmens ir žuvusiojo nėra priežastis visiškai atsisakyti priteisti neturtinę žalą trečiajam asmeniui, ši aplinkybė lemia gana ženklų neturtinės žalos atlyginimo mažinimą⁸⁰.

Apibendrinant, pagrindinis kriterijus, pagal kurį nustatoma trečiojo asmens teisė į neturtinės žalos atlyginimą gyvybės atėmimo atveju Lietuvoje, yra ne tik trečiojo asmens formalus santykis su žuvusiuoju, bet ir šio santykio artimumas ir glaudumas. Dėl šios priežasties manytina, kad teisė į neturtinės žalos atlyginimą gyvybės atėmimo atveju Lietuvoje galėtų būti pripažinta ne tik artimiausiems žuvusiojo šeimos nariams, kaip yra dabar, bet ir tolimesniems žuvusiojo giminaičiams ar net draugams, kuriuos su žuvusiuoju siejo itin artimi ir glaudūs tarpusavio santykiai. Tačiau atsižvelgiant į tai, kad Lietuvoje, priešingai nei bendrosios teisinės sistemos valstybėse, kol kas pats nelaimingo atsitikimo tragiškumas ir šiurpumas nėra akcentuojamas, su žuvusiuoju jokiais reikšmingais santykiais nesusijusių pašalinių asmenų teisė į neturtinės žalos atlyginimą gyvybės atėmimo atveju Lietuvoje kol kas abejotina.

⁷⁸ Žr. pavyzdžiui: 2006-01-24 LAT BBS nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-82/2006; 2008-02-27 LAT CBS nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-150/2008; 2008-06-25 LAT BBS nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-301/2008; 2010-05-18 LAT BBS nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-271/2010.

⁷⁹ Žr. pavyzdžiui: 2008-10-28 LAT BBS nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-503/2008; 2009-06-16 LAT BBS nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-196/2009.

⁸⁰ Žr., pavyzdžiui: 2009-11-24 LAT BBS nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-476/2009; 2010-06-15 LAT BBS nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-330/2010.

2.3. Neturtinės žalos atlyginimo gyvybės atėmimo atveju sąlygos

Išanalizavus subjektus, bendrosios teisinės sistemos valstybėse ir Lietuvoje turinčius teisę reikalauti neturtinės žalos atlyginimo gyvybės atėmimo atveju, šiame magistro baigiamojo darbo skyriuje aptariamos kitos neturtinės žalos atlyginimo gyvybės atėmimo atveju sąlygos, kurias įrodęs, trečiasis asmuo gali pilnai realizuoti savo teisę į neturtinės žalos atlyginimą.

2.3.1. Sąlygos bendrosios teisinės sistemos valstybėse

Kaip jau buvo minėta, „nervinio šoko“ instituto sąlygos, pagal kurias bendrosios teisinės sistemos valstybėse atlyginama neturtinė žala gyvybės atėmimo atveju, buvo suformuluotos Anglijos ir Velso 1983 m. *McLoughlin v. O'Brian*⁸¹ bei Australijos 1984 m. *Jaench v. Coffey*⁸² bylose, kuriomis vėliau sekė visų bendrosios teisinės sistemos valstybių teismai. Šiose bylose, be jau aptartos sąlygos, kad siekdamas prisiteisti neturtinės žalos atlyginimą kito asmens gyvybės atėmimo atveju trečiasis asmuo turi būti susijęs su žuvusiuoju artimais ir glaudžiais santykiais, buvo suformuluotos kitos keturios „nervinio šoko“ instituto taikymo tretiesiems asmenims sąlygos: 1) žala turi pasireikšti psichikos ligos požymiais, 2) psichikos ligą turi sukelti staigus šokas, 3) trečiojo asmens artimumas nelaimingo atsitikimo atžvilgiu laike ir erdvėje, 4) trečiojo asmens atitikimas „normalaus tvirtumo standartui“. Visos šios „nervinio šoko“ instituto tretiesiems asmenims skirtos sąlygos vėliau buvo patvirtintos Anglijos ir Velso 1992 m. byloje *Alcock v. Chief Constable of South Yorkshire Police*⁸³, todėl visų minėtų sąlygų Anglijoje ir Velse yra griežtai laikomasi. Tuo tarpu kitose bendrosios teisinės sistemos valstybėse šiuo metu ne visos nurodytos „nervinio šoko“ sąlygos yra vienodai pripažįstamos ir taikomos. Dėl tradiciškumo, šiame magistro baigiamojo darbo skyriuje „nervinio šoko“ tretiesiems asmenims skirtos sąlygos aptariamos taip, kaip jos buvo suformuluotos *McLoughlin v. O'Brian* bei *Jaench v. Coffey* bylose, tuo pačiu išskiriant šių sąlygų taikymo ypatumus kai kuriose kitose bendrosios teisinės sistemos valstybėse.

Trečiojo asmens žala – psichikos liga

Pirmoji sąlyga, kurią turi įrodyti trečiasis asmuo, esantis teisės į neturtinės žalos atlyginimą gyvybės atėmimo atveju subjektu, yra patirtos žalos pobūdis, kuris turi pasireikšti konkrečios psichikos ligos požymiais. Kaip ne kartą pabrėžė bendrosios teisinės sistemos

⁸¹ *McLoughlin v. O'Brian* (1983) 1 AC 410.

⁸² *Jaench v. Coffey* (1984) 155 CLR 549.

⁸³ *Alcock v. Chief Constable of South Yorkshire Police* (1992) 1 AC 310.

valstybių teismai: „bendroji teisė neatlygina žalos už emocines kančias, kurias jaučia bet kuris normalus asmuo, kai žūsta ar yra sužalojamas jo mylimas artimasis. Susirūpinimas ir nusiminimas yra normalios žmogaus emocijos. Todėl pirma kliūtis, kurią šiuo atveju ieškovas turi įveikti – įrodyti, kad jis patiria ne paprasčiausią sielvartą, nusiminimą ar kitą normalią emociją, bet pripažintą psichikos ligą“⁸⁴. Psichikos ligos gali būti labai įvairios: depresija, nerimo sutrikimas, panikos sutrikimas, socialinė fobija ir kitos psichiatrijoje bei psichologijoje pripažintos psichikos ligos⁸⁵. Ligos pobūdis paprastai nėra svarbus, svarbiausia – pats psichikos ligos faktas, kurį nustato ekspertai. Todėl įprastas sielvartas neatitinka šios „nervinio šoko“ instituto taikymo sąlygos, tačiau patologinis sielvartas, kaip psichikos liga, atitinka. Dažniausia liga „nervinio šoko“ bylose yra potrauminis stresinis sutrikimas (*angl. post-traumatic stress disorder*), kuris apibūdinamas kaip individualiais išgyvenimais ar liudijimais po traumą sukeliančių įvykių paremta būklė, kai šie įvykiai gresia būti mirties arba rimto sužalojimo priežastimi sau arba kitiems ir sukelia intensyvių pavojaus, baimės, bejėgiškumo jausmą su po to pasireiškiančiais didelio susijaudinimo simptomais⁸⁶. Taigi, bendrosios teisinės sistemos valstybių deliktų teisėje yra didelis skirtumas tarp įprasto sielvarto bei kitų neigiamų emocijų ir rimtos, užsitęsios psichikos būklės, kuri nustatoma psichiatrinės ekspertizės pagalba⁸⁷.

Psichikos ligos reikalavimas pripažįstamas iš esmės visose bendrosios teisinės sistemos valstybėse, išskyrus kai kurias JAV valstijas, kuriose neturtinės žalos atlyginimas galimas ne tik diagnozavus konkrečią psichikos ligą, bet ir už įprastas neigiamas emocijas, kurias sukelia kito asmens gyvybės atėmimas⁸⁸. Pažymėtina, kad teisės doktrina reikalavimą įrodyti psichikos ligą laiko daugiau nulemtą ne paties principo teisingumo, bet politinių argumentų – užbrėžiant pakankamai aukštą kartelę tam, kad būtų suvaldytas potencialių ieškinių srautas⁸⁹.

Trečiojo asmens psichikos ligos priežastis – staigus šokas

Siekdami prisiteisti neturtinės žalos atlyginimą gyvybės atėmimo atveju pagal „nervinio šoko“ institutą, tretieji asmenys turi įrodyti ne tik pačią psichikos ligą, bet ir tai, jog šią ligą sukėlė staigus šokas, patirtas dėl kito asmens gyvybės atėmimo. Australijos 1984 m. byloje *Jaench v. Coffey* staigus šokas buvo apibūdintas kaip „staigus jutiminis suvokimas, tai yra,

⁸⁴ *McLoughlin v. O'Brian* (1983) 1 AC 410.

⁸⁵ Psychiatric Injury – Medical // <http://psychiatryforlawyers.com/printView.php?chapterID=33>. Žiūrėta: 2010-10-22.

⁸⁶ Griffiths J., Fortune G., Barber V., Young JD. The Prevalence of Posttraumatic Stress Disorder in Survivors of ICU Treatment: A Systematic Review // *Intensive Care Med.* 2007, Vol. 33. P. 1516.

⁸⁷ Deakin S., Joneston A., Markesinis B. Markesinis & Deakin's Tort Law. – New York: Oxford University Press, 2008. P. 139.

⁸⁸ Žr. pavyzdžiui: *Rodrigues v. State* (1970) 472 P 2d 509.

⁸⁹ McRae P. R. Whither Nervous Shock? The Current State, Future Direction and Possible Reform of Compensation for Negligently Inflicted Psychiatric Injury After *Ramstead* // *Victoria University Wellington Law Review.* 2001, Vol. 32. P. 536.

regėjimu, girdėjimu ar palietimu – žmogaus, daikto ar įvykio, kuris yra toks sukrečiantis, kad jo suvokimas pažeidžia ieškovo psichiką ir sukelia psichikos ligą⁹⁰. Vadinasi, jeigu psichikos liga kilo ne iš staigaus šoko, bet pavyzdžiui, laipsniškai stebint artimojo žūtį, neturtinė žala trečiajam asmeniui nebus atlyginama, nes nėra tenkinama staigaus šoko sąlyga.

Anglijoje ir Velse staigaus šoko sąlygos visada buvo griežtai laikomasi, tačiau pastebėta, kad nors staigus šokas vis dar išlieka „nervinio šoko“ sąlyga, jį pradedama interpretuoti laisviau. Dėl šios priežasties Anglijos ir Velse 2003 m. byloje *North Glamorgan N.H.S. Trust v. Walters*⁹¹ staigaus šoko reikalavimus atitiko net 36 valandų periodas, per kurį ieškovė stebėjo dėl medikų klaidos mirštančio vaiko laipsnišką žūtį. Kitose bendrosios teisinės sistemos valstybėse staigaus šoko reikalavimas traktuojamas liberaliau nei Anglijoje ir Velse arba jo iš viso pradedama atsisakyti. Pavyzdžiui, naujausiose bylose, pradedant nuo *Annetts & Anor v. Australian Stations Pty Ltd*⁹² ir *Tame v. Morgan*⁹³ bylų, Australija vienareikšmiškai atsisakė staigaus šoko reikalavimo, kaip būtinos „nervinio šoko“ sąlygos. Pastebima, kad šiuo Australijos pavyzdžiu pamažu suka Naujoji Zelandija, Kanada, Pietų Afrikos Respublika, Singapūras bei kai kurios JAV valstijos.

Staigaus šoko sąlyga laikoma grynai politinio pobūdžio sąlyga, todėl sulaukia bene daugiausiai kritikos iš visų „nervinio šoko“ sąlygų, nes neatitinka nei medicininių žinių, nei teisingumo reikalavimų. Dėl šių priežasčių teisės doktrinoje dažnai išreiškiama nuomonė, kad svarbus turi būti ne psichikos ligos sukėlimo būdas, bet pats jos faktas, todėl neturtinė žala gyvybės atėmimo atveju turi būti atlyginama nepaisant to, ar trečiojo asmens psichikos ligą sukėlė baimė ir siaubas, ar susijaudinimas, nerimas, nusivylimas, liūdesys ir sielvartas⁹⁴.

Trečiojo asmens „artimumas laike ir erdvėje“

Trečiojo asmens „artimumas laike ir erdvėje“, kaip „nervinio šoko“ instituto sąlyga, buvo suformuluota Anglijos ir Velse 1925 m. byloje *Hambrook v. Stokes Bros*⁹⁵. Trečiojo asmens „artimumas laike ir erdvėje“ reiškia, kad trečiasis asmuo, siekdamas prisiteisti neturtinę žalą dėl kito asmens gyvybės atėmimo, turi įrodyti, jog jis pats savo pojūčiais pajuto nelaimingą atsitikimą, kurio metu žuvo kitas asmuo. Tai priešpriešinama situacijai, kuomet trečiasis asmuo buvo tiesiog informuotas apie kito asmens žūtį. Vėliau „artimumo laike ir erdvėje“ sąlyga buvo

⁹⁰ *Jaench v. Coffey* (1984) 155 CLR 549.

⁹¹ *North Glamorgan N.H.S. Trust v. Walters* (2003) Lloyds Rep. Med. 49.

⁹² *Annetts & Anor v. Australian Stations Pty Ltd* (2002) 211 CLR 317.

⁹³ *Tame v. Morgan* (2002) 211 CLR 317.

⁹⁴ Handford P. R., Mullany N. J. *Tort Liability for Psychiatric Damage. The Law of “Nervous Shock”*. – London: Sweet & Maxwell, 2000. P. 24.

⁹⁵ *Hambrook v. Stokes Bros* (1925) 1 KB 141.

papildyta „tiesioginių padarinių doktrina“, kurią galiausiai įtvirtino Anglijos ir Velso 1983 m. byla *McLoughlin v. O'Brian*⁹⁶. Tiesioginių padarinių doktrina įgalino trečiuosius asmenis neturtinę žalą gyvybės atėmimo atveju prisiteisti ne tik „regėjus ar girdėjus“ patį nelaimingą atsitikimą, bet ir pamačius staigius tiesioginius jo padarinius. Tačiau reikia pažymėti, kad „tiesioginių padarinių doktrina“ yra griežtai ribojama laike, todėl jeigu dvi valandos iki tiesioginių nelaimingo atsitikimo padarinių išvydimo buvo pakankamas *McLoughlin v. O'Brian* byloje, tai aštuonių valandų laikotarpis nebuvo pakankamas *Alcock v. Chief Constable of South Yorkshire Police*⁹⁷ byloje.

Pažymėtina, kad skirtingose bendrosios teisinės sistemos valstybėse „artimumo laike ir erdvėje“ sąlyga yra interpretuojama skirtingai arba šios sąlygos iš viso pradedama atsisakyti. Vienas tokių pavyzdžių – Australija, kuri po Anglijos ir Velso 1992 m. bylos *Alcock v. Chief Constable of South Yorkshire Police*, nusprendė nebesekti Anglijos teismų precedentais ir liberalizuoti „nervinio šoko“ instituto taikymo sąlygas. Jau minėtoje *Annetts & Anor v. Australian Stations Pty Ltd*⁹⁸ byloje, neturtinė žala buvo priteista tėvui, kuris po kelių mėnesių nesėkmingų jo sūnaus paieškų sužinojo, kad jau keletą mėnesių jo sūnus yra miręs. Šioje byloje teismas vienareikšmiškai atsisakė „artimumo laike ir erdvėje“ sąlygos bei „tiesioginių padarinių doktrinos“, todėl neturtinė žala gyvybės atėmimo atveju šiuo metu Australijoje galima ir tuo atveju, kai trečiasis asmuo yra tiesiog informuojamas apie artimo asmens žūtį. Pažymėtina, kad „artimumo laike ir erdvėje“ sąlygos pamažu atsisako ir Pietų Afrikos Respublika, nes pavyzdžiui, byloje *Bernard v. Santam Bpk*⁹⁹, neturtinė žala motinai buvo priteista nors apie sūnaus žūtį ji buvo paprasčiausiai informuota. Panašia linkme „nervinio šoko“ instituto „artimumo laike ir erdvėje“ sąlyga plėtojasi Naujojoje Zelandijoje, Kanadoje bei Airijoje.

Tačiau reikia pastebėti, kad ne visose bendrosios teisinės sistemos valstybėse „artimumo laike ir erdvėje“ sąlyga liberalėja. Kai kurios JAV valstijos po 1990 m. itin sugriežtino „artimumo laike ir erdvėje“ bei „tiesioginių padarinių doktrinos“ sąlygas. Pavyzdžiui Kalifornijos 1991 m. byloje *Fife v. Astenius*¹⁰⁰ neturtinę žalą buvo atsisakyta priteisti žuvusiojo artimiesiems, kurie nelaimingo atsitikimo vietoje atsidūrė vos po kelių sekundžių. Arba kitoje 1990 m. byloje *Golstein v. Superior Court*¹⁰¹, kurioje tėvams buvo atsisakyta atlyginti neturtinę žalą, nes jie nedalyvavo chemoterapijos seanse (taigi, netenkino „artimumo laike ir erdvėje“ sąlygos), kurio metu dėl medikų klaidos žuvo jų vaikas.

⁹⁶ *McLoughlin v. O'Brian* (1983) 1 AC 410.

⁹⁷ *Alcock v. Chief Constable of South Yorkshire Police* (1992) 1 AC 310.

⁹⁸ *Annetts & Anor v. Australian Stations Pty Ltd* (2002) 211 CLR 317.

⁹⁹ *Bernard v. Santam Bpk* (1999) 1 SA 202.

¹⁰⁰ *Fife v. Astenius* (1991) 284 Cal Rptr. 16.

¹⁰¹ *Golstein v. Superior Court* (1990) 273 Cal Rptr. 270.

„Artimumo laike ir erdvėje“ sąlyga taip pat susilaukia labai daug kritikos, daugiausia dėl to, kad ji yra grynai politinė, visiškai dirbtina ir neturinti jokio loginio pagrindimo¹⁰². Nors „artimumo laike ir erdvėje“ bei „tiesioginių padarinių doktrinos“ reikalavimai siejami su neatsargumo delikto rūpestingumo pareigos buvimu, t.y. neva padeda nustatyti, ar pažeidėjas galėjo numatyti, kad jo nerūpestingumas gali sukelti trečiajam asmeniui psichikos ligą, ištikrųjų po šiuo argumentu slepiasi paprasčiausi politiniai argumentai dar labiau riboti potencialių ieškinių skaičių. Tai patvirtina Australijos 1939 m. byloje *Chester v. Waverly Municipal Council*¹⁰³ teismo pasisakymas, kad „artimumo reikalavimų išplėtimas iš esmės nuves prie beribės atsakomybės“.

Trečiojo asmens atitikimas „normalaus tvirtumo standartui“

Paskutinė aplinkybė, kurią turi įrodyti trečiasis asmuo, siekdamas prisiteisti neturtinę žalą gyvybės atėmimo atveju, yra jo atitikimas „normalaus tvirtumo standartui“. Šis standartas yra objektyvus ir vertinamas pagal vidutinio žmogaus tvirtumo prizmę, todėl staigus šoko sukelta trečiojo asmens „psichikos liga nebus kompensuojama, jeigu paprastas vidutinis normalaus tvirtumo asmuo ieškovo pozicijoje nebūtų patyręs panašaus sukrėtimo“¹⁰⁴. Trečiojo asmens atitikimas „normalaus tvirtumo standartui“ vertinamas pagal kelias aplinkybes: 1) ar psichikos ligą sukėlė staigus šokas; 2) ar ieškovas matė patį kito asmens sužalojimo ar žūties įvykį; 3) koks santykis siejo ieškovą su žuvusiuoju ir kt.¹⁰⁵. Šie „normalaus tvirtumo standarto“ kriterijai taip pat yra įtvirtinti kai kurių Australijos administracinių teritorinių vienetų įstatymuose¹⁰⁶. Pažymėtina, kad nustatant „normalaus tvirtumo standartą“, atsižvelgiama į konkretaus trečiojo asmens santykius su žuvusiuoju, todėl šie standartai transformuojasi į tokius standartus, kaip „protingai stipriai atsidavusios motinos standartas“¹⁰⁷ ir panašiai. Beje, taip pat reikia pažymėti, kad „normalaus tvirtumo standartas“ netaikomas tuo atveju, jei pažeidėjas žinojo apie trečiojo asmens neatitikimą šiam standartui.

„Normalaus tvirtumo standartas“ atsirado dėl XX a. pradžioje turimų psichiatrijos ir psichologijos žinių, kai buvo manoma, jog psichikos liga gali išsivystyti tik tokiam asmeniui,

¹⁰² Lynch B. A Victory for Pragmatism? Nervous Shock Reconsidered // *Law Quarterly Review*. 1992, Vol. 108. P. 369.

¹⁰³ *Chester v. Waverly Municipal Council* (1939) 62 CLR 1.

¹⁰⁴ *Jaench v. Coffey* (1984) 155 CLR 549.

¹⁰⁵ Luntz H. Recovery for Damages for Negligently Inflicted Psychiatric Injury: Where Are We Now? // *Legal Studies Research Paper*. 2004, No. 125. P. 4.

¹⁰⁶ New South Wales, Victoria, Tasmania ir kitų Australijos teritorijų įstatymuose, reglamentuojančiuose neturtinės žalos atlyginimą gyvybės atėmimo atveju.

¹⁰⁷ Deakin S., Joneston A., Markesinis B. *Markesinis & Deakin's Tort Law*. – New York: Oxford University Press, 2008. P. 145.

kuris yra linkęs į neurozę¹⁰⁸. Būtent dėl šio požiūrio, kuris, beje, šiuo metu yra paneigtas, teismai pradėjo reikalauti, kad siekdamas prisiteisti neturtinę žalą pagal „nervinio šoko“ instituto sąlygas, asmuo įrodytų, jog jis atitinka „normalaus tvirtumo standartą“, t.y. nėra linkęs į neurozę. Pažymėtina, kad šiai dienai „normalaus tvirtumo standartas“ pripažįstamas visose bendrosios teisinės sistemos valstybėse.

2.3.2. Sąlygos Lietuvoje

Kaip jau buvo minėta, Lietuvoje žala, įskaitant neturtinę žalą gyvybės atėmimo atveju, atlyginama įrodžius keturias civilinės atsakomybės sąlygas – neteisėtus veiksmus (LR civilinio kodekso 6.246 str.), žalą (šiuo atveju, LR civilinio kodekso 6.250 str.), priežastinį ryšį tarp neteisėtų veiksmų ir žalos (LR civilinio kodekso 6.247 str.) bei žalą padariusio asmens kaltę (LR civilinio kodekso 6.248 str.). Tačiau žalos priteisimui ne visada būtina įrodyti visas nurodytas sąlygas. Teisės literatūroje pripažįstama, kad tik žala visais atvejais yra būtinas civilinės atsakomybės taikymo elementas, tuo tarpu, yra atveju, kai neteisėtų veiksmų, priežastinio ryšio ir kaltės sąlygos nebus būtinu civilinės atsakomybės pagrindu¹⁰⁹. Toliau atskirai aptariamos visos minėtos žalos atlyginimo sąlygos, išskiriant jų ypatumus atlyginant neturtinę žalą gyvybės atėmimo atveju.

Neturtinė žala, kaip žalos išraiška

Žala – tai saugomų asmeninių ir turtinių vertybių sunaikinimas ar pakenkimas neteisėtais veiksmais, sukėles neigiamų pasekmių, kurias pagal įstatymus galima įvertinti turtine išraiška¹¹⁰. Žalos sąvoka nėra siejama su objektu, kuriam padaryta žala ekonomine verte. Žala atsiranda ir tada, kai ji padaroma ekonomiškai apskritai negalintiems įvertinti nematerialiems objektams, pavyzdžiui, žmogaus gyvybei, sveikatai, garbei, orumui, geram vardui ir panašiai¹¹¹. Neturtinę žalą, kaip atskirą žalos kategoriją, Lietuvoje apibrėžia LR civilinio kodekso 6.250 str., kuriame nustatyta, kad „neturtinė žala yra asmens fizinis skausmas, dvasiniai išgyvenimai, nepatogumai, dvasinis sukrėtimas, emocinė depresija, pažeminimas, reputacijos pablogėjimas, bendravimo galimybių sumažėjimas ir kita, teismo įvertinta pinigais“. Be abejo, tam, kad žalą

¹⁰⁸ Mendelson D. The Defendants' Liability for Negligently Caused Nervous Shock in Australia – Quo Vadis? // Monash University Law Review. 1992, Vol. 18, No. 1. P. 19.

¹⁰⁹ Ambrasienė D., Baranauskas E., Bublienė D. et. al. Civilinė teisė. Prievolių teisė: vadovėlis. – Vilnius: MRU leidybos centras, 2009. P. 181.

¹¹⁰ Norkūnas A., Selelionytė S. Civilinės atsakomybės praktikumas: mokomasis leidinys. – Vilnius: MRU leidybos centras, 2009. P. 42.

¹¹¹ Mikelėnas V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. – Vilnius: Justitia, 1995. P. 142.

teisine prasme būtų galima konstatuoti, vertybė, kuriai padaryta žala, turi būti ginama teisės, todėl jeigu tam tikro intereso ar vertybės teisė negina, ją pažeidus žalos teisine prasme nebus. Lygiai taip pat ir su neturtine žala: jeigu teisė, o Lietuvoje pagal LR civilinio kodekso 6.250 str. 2 d. – konkrečiai įstatymas, tam tikrų neturtinių vertybių negina, tai neturtinės žalos teisine prasme nėra.

Kaip jau buvo minėta pirmuosiuose šio magistro baigiamojo darbo skyriuose, neturtinė žala gyvybės atėmimo atveju suprantama iš esmės taip pat, kaip ir kita neturtinė žala: neturtinė žala gyvybės atėmimo atveju gali būti dvasiniai išgyvenimai, dvasinis sukrėtimas, emocinė depresija, nepatogumai, bendravimo galimybių sumažėjimas, pažeminimas ir kita. Tačiau neturtinės žalos gyvybės atėmimo atveju specifika yra ta, kad neturtinė žala šiuo atveju dažniausiai pasireiškia grynai neigiamais vidiniais psichofiziniais pokyčiais – dvasiniais išgyvenimais, dvasiniu sukrėtimu, emocine depresija ir kitais emociniais netekimais. Pažymėtina, kad Lietuvoje, priešingai nei bendrosios teisinės sistemos valstybėse, tretieji asmenys, siekiantys prisiteisti neturtinės žalos atlyginimą gyvybės atėmimo atveju, neprivalo įrodyti jokios psichikos ligos, todėl Lietuvoje neturtinė žala priteisiama ir už įprastą sielvartą bei dvasines kančias netekus artimojo. Tačiau problema yra ta, kad gana dažnai Lietuvos teismai iš viso nesigilina į trečiojo asmens dvasinių išgyvenimų pobūdį, nežinia kuo remdamiesi padarydami išvadą, jog artimojo netektis trečiajam asmeniui „neabejotinai sukėlė dvasinio pobūdžio išgyvenimus ir sukrėtimą“¹¹², arba dar blogiau – apskritai nenurodant jokių argumentų, kodėl neturtinė žala konkrečiu atveju iš viso turi būti priteisiama¹¹³. Tokiu būdu neturtinė žala tampa ne teisinga kompensacija už trečiojo asmens dvasines kančias netekus artimojo, bet panašėja į trečiajam asmeniui skirtą vienkartinę išmoką arba net baudą pažeidėjui. Šiuos argumentus patvirtina ir tai, kad gana dažnai neturtinės žalos dydis konkrečioms žuvusiojo artimiesiems nėra diferencijuojamas¹¹⁴, nors kiekvieno trečiojo asmens santykiai su žuvusiuoju paprastai yra skirtingi, todėl ir dvasiniai išgyvenimai dėl artimojo netekties taip pat yra skirtingi, dėl ko žuvusiojo artimiesiems turi būti priteisiamos skirtingos neturtinės žalos atlyginimo sumos.

Be abejo, teisingas konkrečaus asmens patirtos neturtinės žalos įvertinimas kito asmens gyvybės atėmimo atveju yra tikrai sudėtingas procesas. Kaip teigiama teisės literatūroje, „neturtinė žala ypatinga tuo, kad ji pasireiškia nukentėjusiojo vidiniais išgyvenimais ir kančiomis, t.y. neturtinių vertybių pažeidimas sukelia neigiamus asmens psichikos pakitimus ir neturtinė žala pasireiškia per fizinius ir psichinius kentėjimus, kurie vyksta asmens sąmonėje, o jų pasireiškimas priklauso nuo individualių nukentėjusiojo savybių, todėl iš to, kaip išoriškai

¹¹² Žr. pavyzdžiui: 2006-02-07 LAT BBS nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-151/2006.

¹¹³ Žr. pavyzdžiui: 2008-05-06 LAT BBS nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-151/2008; 2009-05-26 LAT BBS nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-272/2009.

¹¹⁴ Žr. pavyzdžiui: 2008-06-25 LAT BBS nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-301/2008; 2010-05-18 LAT BBS nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-271/2010.

elgiasi nukentėjusysis, spręsti, ar jis patyrė neturtinę žalą, ar ne, yra sunku ir labai subjektyvu¹¹⁵. Būtent „vidinis“ neturtinės žalos pobūdis, dėl kurio pakenkimai asmens psichikos būklei yra „neapčiuopiami“ ir „nematerialūs“ bei šios žalos subjektyvumas ir yra pagrindinės priežastys, sąlygojančios sunkumus nustatyti trečiojo asmens neturtinę žalą gyvybės atėmimo atveju. Pasitikėti vien išorine asmens reakcija į dvasinio pobūdžio pakenkimus negalima, nes išorinė reakcija į patirtus dvasinius išgyvenimus priklauso nuo žmogaus individualių savybių (lyties, amžiaus, temperamento, charakterio, auklėjimo, požiūrio į gyvenimą ir pan.), todėl tradiciškai pasireiškiančios ir vizualiai matomos emocijos, pavyzdžiui, verkimas, gali būti tik šalutinis įrodymas, grindžiantis neturtinės žalos buvimą, tačiau jokių būdu ne tiesioginis¹¹⁶. Dėl šių priežasčių reikėtų pritarti kai kurių Lietuvos teisės mokslininkų siūlymams neturtinės žalos įvertinimo klausimą patikėti ekspertams ir teismų praktikoje asmenims, siekiantiems prisiteisti neturtinės žalos atlyginimą gyvybės atėmimo atveju, skirti psichologines ar net psichiatrines ekspertizes¹¹⁷. Neturtinės žalos įvertinimo klausimų patikėjimas ekspertams padėtų objektyviau įvertinti, ar trečiasis asmuo dėl kito asmens gyvybės atėmimo ištikrųjų patyrė neturtinę žalą, kuo ši neturtinė žala pasireiškia, koks jos gilumas, mastas, laipsnis, individualūs ypatumai, tęstinumas ir kita. Juk sveikatos sužalojimo atveju teismas nesiima atsakomybės pats spręsti asmens patirtų sveikatos sužalojimų pobūdžio ir pasveikimo galimybių, todėl lygiai tas pats turėtų būti taikoma ir žalos psichikai atveju. Be to, psichologinės ir psichiatrinės ekspertizės plačiai taikomos užsienio valstybių, įskaitant bendrosios teisinės sistemos valstybes, praktikoje.

Kita vertus, bylose dėl neturtinės žalos atlyginimo gyvybės atėmimo atveju turėtų būti aktyvesnės ir pačios šalys, nes Lietuvoje neturtinės žalos atlyginimas gyvybės atėmimo atveju nėra preziumuojamas. Dėl to taikytina bendra LR civilinio proceso kodekso 178 str. numatyta taisyklė, kad kiekviena šalis turi įrodyti aplinkybes, kuriomis grindžia savo reikalavimus ar atsikirtimus. Praktikoje teismai neturėtų tenkintis šalių procesiniuose dokumentuose pateikiamu neturtinės žalos kriterijų išvardijimu, dažniausiai žodis žodin atitinkančiu tradicinį neturtinės žalos kriterijų sąrašą, pateiktą LR civilinio kodekso 6.250 str. 1 d. Juo labiau, kad niekas kitas geriau už patį neturtinę žalą patyrusį asmenį neturtinės žalos pobūdžio ir negali apibrėžti. Dėl šių priežasčių kiekvienoje byloje trečiųjų asmenų reikalavimai dėl neturtinės žalos priteisimo turi būti detalai tiriami, nustatant ne tik patį neturtinės žalos padarymo faktą, bet ir šios neturtinės

¹¹⁵ Cirtautienė S. Neturtinės žalos atlyginimas kaip neturtinių vertybių gynimo būdas // *Jurisprudencija*. 2005, Nr. 71 (63). P. 9.

¹¹⁶ Rudzinskas A. Neturtinės žalos samprata bei jos kompensavimo problemos civilinėje bei baudžiamojo proceso teisėje // *Jurisprudencija*. 2001, Nr. 21(13). P. 73.

¹¹⁷ Rudzinskas A. Neturtinės žalos atlyginimo klausimai naujajame civiliniame kodekse // *Jurisprudencija*. 2002, Nr. 28(20). P. 122. Taip pat: Volodko R. Neturtinės žalos identifikavimo ir įrodinėjimo problemos // *Justitia*. 2008, Nr. 2. P. 35.

žalos pobūdį bei mastą konkrečiam nukentėjusiajam. Tik tokia neturtinės žalos nustatymo praktika gali pateisinti neturtinės žalos priteisimą gyvybės atėmimo atveju ir nustatyti tinkamą nukentėjusiųjų trečiųjų asmenų ir pažeidėjų bei visos visuomenės interesų suderinimą.

Neteisėti veiksmai

Pagal LR civilinio kodekso 6.246 str. 1 d., civilinė atsakomybė gali atsirasti neįvykdžius įstatymuose ar sutartyje nustatytos pareigos arba atlikus veiksmus, kuriuos įstatymai ar sutartis draudžia atlikti, arba pažeidus bendro pobūdžio pareigą elgtis atidžiai ir rūpestingai. Neteisėti veiksmai gali pasireikšti veikimu (kai asmens veiksmai yra aktyvūs) ir neveikimu (kai asmuo nesiima jokių veiksmų, nors turi jų imtis). Kadangi, pagal LR civilinio kodekso 6.263 str., neteisėtumu Lietuvos civilinėje teisėje pripažįstamas ir bendros pareigos elgtis atidžiai ir rūpestingai pažeidimas, šiuo atžvilgiu yra panašumas su bendrosios teisinės sistemos valstybėse numatytu neatsargumo deliktu, kurio vienas iš elementų yra būtent rūpestingumo pareigos pažeidimas.

Vertinant neteisėtus veiksmus neturtinės žalos atlyginimo gyvybės atėmimo atveju kontekste, reikia išspręsti klausimą, ar žalą padariusio asmens veiksmai gali būti laikomi neteisėtais ir žalą padaręs asmuo laikomas atsakingu ne tik už kito asmens gyvybės atėmimą, bet ir už trečiųjų asmenų dėl to patirtus dvasinius išgyvenimus. Todėl neteisėti veiksmai neturtinės žalos atlyginimo gyvybės atėmimo atveju yra ne pats asmens gyvybės atėmimas, bet žalos trečiųjų asmenų psichikai padarymas. Dėl šios priežasties ne kiekvienas gyvybės atėmimas reiškia neteisėtus veiksmus neturtinės žalos atlyginimo gyvybės atėmimo atveju kontekste, todėl ne kiekvienas gyvybės atėmimas sąlygoja neturtinės žalos atlyginimą.

Priežastinis ryšys tarp neteisėtų veiksmų ir neturtinės žalos

Vadovaujantis LR civilinio kodekso 6.247 str. nuostatomis, atlyginama tik tokia žala, kuri yra susijusi su veiksmais, nulėmusiais skolininko civilinę tokiu būdu, kad žala pagal jos ir civilinės atsakomybės prigimtį gali būti laikoma skolininko veiksmų rezultatu. Taigi, priežastinis ryšys atspindi dviejų objektyvios tikrovės reiškinių – priežasties ir pasekmės – sąsają¹¹⁸. Tai reiškia, kad kiekvienu atveju taikant civilinę atsakomybę dėl padarytos žalos, įskaitant neturtinę žalą, reikalinga nustatyti, ar šią žalą sukėlė būtent atsakovo neteisėti veiksmai (veikimas ar neveikimas). Teisiškai pripažįstamas ir tiesioginis, ir netiesioginis priežastinis ryšys. Tiesioginis

¹¹⁸ Ambrasienė D., Baranauskas E., Bublienė D. et. al. Civilinė teisė. Prievolių teisė: vadovėlis. – Vilnius: MRU leidybos centras, 2009. P. 184.

priežastinis ryšys konstatuojamas tada, kai žala atsiranda iš neteisėtų veiksmų kaip tiesioginė neteisėtų veiksmų pasekmė, o netiesioginis priežastinis ryšys – kai dėl neteisėtų atsakovo veiksmų susidaro palankios sąlygos žalai atsirasti. Pažymėtina, kad Lietuvos teismų praktikoje priežastinis ryšys dažniausiai nėra skirstomas į tiesioginį ir netiesioginį, be to, taip pat nėra išimtinai vadovaujama kokiomis nors apibrėžtomis priežastinio ryšio teorijomis, todėl konkrečioje byloje nustatydami priežastinį ryšį, teismai turi gana didelę veiklos laisvę. Tai reiškia, kad priežastinį ryšį Lietuvos teismai gali vertinti lanksčiai ir nustatyti jį ten, kur būtų sąžininga, teisinga ir protinga. Nors Lietuvos teisės doktrinoje ir teismų praktikoje, priešingai nei kai kuriose bendrosios teisinės sistemos valstybėse, faktinis ir teisinis priežastinis ryšys nėra atskirai išskiriamas, realiai nustatant priežastinį ryšį pripažįstamos abi šios priežastinio ryšio rūšys. Visų pirma, vertinama, ar faktiškai pažeidėjo veiksmai turėjo įtakos žalos atsiradimui, o po to – ar sąžininga, teisinga ir protinga konkrečioje byloje tokį priežastinį ryšį pripažinti, t.y. ar žala nėra pernelyg nutolusi nuo neteisėtų pažeidėjo veiksmų, o taip pat, ar priežastinio ryšio grandinė nebuvo nutraukta kito asmens veiksmais.

Priežastinis ryšys neturtinės žalos atlyginimo gyvybės atėmimo atveju turi egzistuoti tarp trečiojo asmens neturtinės žalos (kitaip tariant, žalos psichikai), patirtos dėl kito asmens gyvybės atėmimo, ir pažeidėjo neteisėtų veiksmų. Todėl kiekvienu atveju reikia aiškintis, ar trečiojo asmens patirta neturtinė žala yra pažeidėjo veiksmų pasekmė. Jeigu neturtinę žalą sukėlė ir kito asmens gyvybės atėmimas, ir kiti veiksniai, būtina kiek įmanoma tiksliau nustatyti abiejų šių veiksnių įtaką trečiojo asmens psichikos būklės pakenkimui. Ši problema akivaizdi, pavyzdžiui, tuo atveju, kai trečiasis asmuo pats dalyvauja nelaimingame atsitikime, kuriame ne tik žūva jo artimasis, bet ir jis pats patiria tam tikrus sužalojimus. Tokiu atveju reikia aiškiai identifikuoti, kokią įtaką trečiojo asmens psichikos būklei padarė jam artimo asmens gyvybės atėmimas, o kokią – jo paties sužalojimai. Kadangi šie reikalavimai dažniausiai sprendžiami toje pačioje byloje ir asmeniui neturtinės žalos atlyginimas taip pat priteisiamas bendrai tiek už dvasines kančias dėl kito asmens gyvybės atėmimo, tiek už dvasines kančias dėl paties asmens patirtų sužalojimų, šias aplinkybes reikia tinkamai įvertinti nustatant konkretų asmeniui priteistinos neturtinės žalos dydį. Šių aplinkybių nustatymo svarba pabrėžiama ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje, pavyzdžiui, 2008 m. rugsėjo 30 d. nutartyje baudžiamojoje byloje Nr. 2K-380/2008 buvo konstatuota, kad nustatant ieškovei priteistinos neturtinės žalos dydį, reikėjo atsižvelgti ir į tai, kad nelaimingo atsitikimo metu ieškovė ne tik neteko vyro, bet ir pati patyrė nemažus sužalojimus¹¹⁹. Kita vertus, kalbant apie priežastinį ryšį neturtinės žalos atlyginimo gyvybės atėmimo atveju byloje, taip pat reikia atsižvelgti ir į trečiojo asmens psichikos būklę prieš nelaimingą atsitikimą, pavyzdžiui, galbūt dar iki nelaimingo atsitikimo

¹¹⁹ 2008-09-30 LAT BBS nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-380/2008.

trečiasis asmuo visai dėl kitų priežasčių sirgo sunkia depresija, kas gali turėti nemažos reikšmės priežastiniam ryšiui tarp trečiojo asmens neturtinės žalos bei pažeidėjo neteisėtų veiksmų.

Žalą padariusio asmens kaltė

Paskutinė civilinės atsakomybės sąlyga, kuriai esant galima taikyti civilinę atsakomybę, yra žalą padariusio asmens kaltė, nors ji nėra visais atvejais privaloma civilinės atsakomybės sąlyga, be to, yra preziumuojama. Kaltė suprantama kaip asmens veiksmų išorinis vertinimas pagal objektyvius elgesio standartus. Pagal LR civilinio kodekso 6.248 str. 3 d., laikoma, kad asmuo yra kaltas, jeigu atsižvelgiant į prievolės esmę bei kitas aplinkybes jis nebuvo tiek rūpestingas ir apdairus, kiek atitinkamomis sąlygomis buvo būtina. Vadinasi, Lietuvoje asmuo laikomas kaltu dėl padarytos žalos, jeigu jis nesugebėjo elgtis taip, kaip jo vietoje būtų pasielgęs protingas žmogus, kas reiškia, kad Lietuvoje, kaip ir bendrosios teisinės sistemos valstybėse, yra taikomas „protingo žmogaus“ standartas.

Lietuvos civilinėje teisėje kaltė gali pasireikšti tyčia arba neatsargumu (LR civilinio kodekso 6.248 str. 2 d.), kuris savo ruožtu dar skiriamas į paprastą ir didelį neatsargumą. Kaltės forma civilinėje atsakomybėje paprastai neturi reikšmės, tačiau turi įtakos nustatant priteisiamos žalos dydį. Be to, netgi šiuo atveju reikšminga yra tik tyčia bei didelis neatsargumas, tuo tarpu, paprastas neatsargumas iš esmės jokios teisinės reikšmės neturi¹²⁰. Taip pat pažymėtina, kad Lietuvos civilinėje teisėje skolininko kaltė yra preziumuojama: jeigu yra nustatytas priežastinis ryšys tarp pažeidėjo neteisėtų veiksmų ir nukentėjusiojo patirtos žalos, pažeidėjas laikomas kaltu dėl nukentėjusiojo patirtos žalos, todėl pareiga šią aplinkybę paneigti tenka pačiam pažeidėjui.

Neturtinės žalos atlyginimo gyvybės atėmimo atveju kaltė suprantama ir taikoma lygiai taip pat, kaip ir kitais žalos atlyginimo atvejais. Šiuo atveju taip pat taikoma neturtinę žalą trečiajam asmeniui sukėlusio pažeidėjo kaltės prezumpcija, dėl ko savo nekaltumą dėl trečiajam asmeniui padarytos neturtinės žalos turi įrodyti pats pažeidėjas.

2.4. Neturtinės žalos atlyginimo ypatumai tyčinio gyvybės atėmimo atveju

Aptarus neturtinės žalos atlyginimo gyvybės atėmimo atveju subjektus ir kitas sąlygas, gali kilti klausimas ar yra kokių nors ypatumų, kai neturtinė žala trečiajam asmeniui sukeliama tyčiniu kito asmens gyvybės atėmimu. Kaip jau buvo minėta, rūpestingumo pareigos pažeidimu bendrosios teisinės sistemos valstybėse ir neteisėtais veiksmais Lietuvoje laikomas ne pats

¹²⁰ Ambrasienė D., Baranauskas E., Bublienė D. et. al. Civilinė teisė. Prievolių teisė: vadovėlis. – Vilnius: MRU leidybos centras, 2009. P. 189.

gyvybės atėmimas kitam asmeniui, o su tuo susijusios psichikos ligos bendrosios teisinės sistemos valstybėse ir neigiamų dvasinių išgyvenimų Lietuvoje tretiesiems asmenims sukėlimas. Ši pažeidėjo veiksmų neteisėtumo specifika lemia tai, kad nepriklausomai nuo gyvybės atėmimo kaltės formos – tyčios ar neatsargumo, neturtinė žala dėl kito asmens gyvybės atėmimo trečiajam asmeniui atlyginama pagal tas pačias deliktų teisės taisykles. Tai paaiškinama tuo, kad tyčia atimdamas gyvybę kitam asmeniui, pažeidėjas paprastai tai daro ne specialiai dėl to, kad sukeltų dvasinius išgyvenimus ar net psichikos ligą trečiajam asmeniui, o dėl kitų motyvų. Tačiau šiek tiek ypatumų tyčinio gyvybės atėmimo atveju vis dėlto esama.

Bendrosios teisinės sistemos valstybių deliktų teisėje egzistuoja specialus teisės institutas – tyčinis emocinių kančių sukėlimas (*angl. intentional infliction of emotional distress*), kuris atsirado šiek tiek vėliau nei „nervinio šoko“ institutas. Tyčinio emocinių kančių sukėlimo institutas siejamas su Anglijos ir Velso 1897 m. byla *Wilkinson v. Dowton*¹²¹, kurioje ieškovei buvo priteistas neturtinės žalos atlyginimas pažeidėjui papokštavus, kad ieškovės vyras pateko į nelaimingą atsitikimą dėl ko yra ligoninėje. Sprendimas priteisti ieškovei neturtinę žalą buvo motyvuotas tuo, kad nors pažeidėjas tiesiogiai ir nesiekė savo pokštu padaryti psichikos žalą ieškovei, tokią galimybę jis realiai numatė, tačiau vis tiek ėmėsi veiksmų, kurie gali sukelti psichikos žalą ieškovei. *Wilkinson v. Dowton* bylos pagrindu neturtinė žala tretiesiems asmenims taip pat buvo priteisiama ir tyčinio asmens gyvybės atėmimo atveju. Pavyzdžiui, Škotijos 1906 m. byloje *A v. B's Trustees*¹²² neturtinė žala ieškovei buvo priteista dėl šoko, kurį ji su dukra patyrė jos nuomininkui specialiai nusižudžius ieškovės vonios kambaryje. Šioje byloje neturtinė žala ieškovei buvo priteista iš pažeidėjo turto paveldėtojų. Tyčinio emocinių kančių sukėlimo institutas taip pat buvo taikytas Australijos 1976 m. byloje *Battista v. Cooper*¹²³, kurioje neturtinė žala buvo priteista nužudytojo žmonai ir trims vaikams, kai užpuolimo metu vyras buvo nužudytas žmonos akivaizdoje.

Tyčiniu emocinių kančių sukėlimu laikomas toks pažeidėjo elgesys, kai jis sąmoningai siekia sukelti psichikos žalą kitam asmeniui arba žino, kad dėl jo elgesio tokios žalos tikimybė yra gana didelė¹²⁴. Tačiau tam, kad šis teisės institutas būtų atskirtas nuo neatsargumo delikto ir „nervinio šoko“ instituto, tokia psichikos žalos tikimybė turi būti daugiau numatoma nei įprastai esama neatsargumo delikto atveju. Taip pat atkreiptinas dėmesys, kad tyčinis emocinių kančių sukėlimo institutas nereikalauja įprastų „nervinio šoko“ instituto sąlygų dėl psichikos ligos bei artimo ir glaudaus santykio su žuvusiuoju. Todėl tyčinio emocinių kančių sukėlimo instituto pagalba neturtinė žala gali būti priteisiama ir už įprastą sielvartą bei kančias tyčia atėmus gyvybę

¹²¹ *Wilkinson v. Dowton* (1897) 2 QB 57.

¹²² *A v. B's Trustees* (1906) 13 SLT 830.

¹²³ *Battista v. Cooper* (1976) 14 SASR 225.

¹²⁴ Handford P. R., Mullany N. J. Tort Liability for Psychiatric Damage. The Law of “Nervous Shock”. – London: Sweet & Maxwell, 2000. P. 288.

trečiojo asmens artimam asmeniui, arba netgi visiškai pašaliniams asmenims, kurie stebėjo kraupų gyvybės atėmimą kitam asmeniui. Taip pat pagal konkrečias aplinkybes dažnai netaikomos „nervinio šoko“ sąlygos dėl „artimumo laike ir erdvėje“ bei „tiesioginių padarinių doktrinos“. Pavyzdžiui, minėtoje Australijos byloje *Battista v. Cooper* neturtinė žala dėl tėvo nužudymo buvo priteista vaikams, kurie nematė paties gyvybės atėmimo įvykio. Kitoje Australijos 1982 m. byloje *Bassanese v. Martin*¹²⁵ neturtinė žala buvo priteista nužudyto vyro žmonai, kai vyrą neištikimybės metu nužudė kitos moters įpykęs meilužis. Savaime suprantama, kad žmona vyro nužudymo nematė, dėl ko nebūtų patenkinusi „nervinio šoko“ „artimumo laike ir erdvėje“ bei „tiesioginių padarinių doktrinos“ sąlygos. Dėl šių tyčinio emocinių kančių sukėlimo instituto sąlygų ypatumų, šis teisės institutas suteikia teisę į neturtinės žalos atlyginimą kito asmens tyčinio gyvybės atėmimo atveju tokiems asmenims, kurie neturtinės žalos negalėtų prisiteisti pagal „nervinio šoko“ institutą, nes nepajėgtų patenkinti jo sąlygų. Taigi, tyčinio asmens gyvybės atėmimo atveju trečiasis asmuo gali prašyti atlyginti neturtinę žalą tiek pagal tyčinio emocinių kančių sukėlimo instituto, tiek pagal „nervinio šoko“ instituto sąlygas.

Tačiau reikia pažymėti, kad *Wilkinson v. Downton* bylos principas ir tyčinio emocinių kančių sukėlimo institutas tebuvo taikytas vos keliose bylose Anglijoje ir Velse, Australijoje bei Kanadoje. Tokią situaciją iš dalies lemia dažnas praktinis sunkumas atskirti tyčinius neteisėtus veiksmus tyčiniame emocinių kančių sukėlimo institute (kuris apima ir elgesį, kai sąmoningai nesiekama padaryti psichikos žalos trečiajam asmeniui, bet ši žala realiai yra galima ir pažeidėjas leidžia jai kilti) nuo nerūpestingumo neatsargumo delikte ir „nervinio šoko“ institute. Kita vertus, *Wilkinson v. Downton* bylos precedentas ir tyčinio emocinių kančių sukėlimo institutas gana aktyviai taikomas daugumoje JAV valstijų ir maždaug nuo 1930 m. neturtinė žala priteisiama nepaisant to, ar tyčinis kito asmens gyvybės atėmimas sukėlė trečiajam asmeniui psichikos ligą, ar tiesiog sielvartą ir įprastas dvasines kančias. Tačiau šios dvasinės kančios turi būti tokios stiprios, kad jas galėjo patirti ir „protingas žmogus“, o pažeidėjo elgesys turi būti „ypatingai siaubingas ir piktinantis“ (*angl. outrageous*). Beje, jeigu pažeidėjo elgesys tenkina „ypatingai siaubingo ir piktinančio“ elgesio sąlygas, dvasinių kančių stiprumas dažniausiai preziumuojamas¹²⁶.

Apibendrinant, darytina išvada, kad tyčinis gyvybės atėmimo pobūdis daugumoje bendrosios teisinės sistemos valstybių, išskyrus kai kurias JAV valstijas, realiai neturi įtakos neturtinės žalos atlyginimo gyvybės atėmimo atveju sąlygoms. Tyčinis emocinių kančių sukėlimo institutas, kuris gerokai palengvina trečiųjų asmenų procesinę padėtį palyginus su „nervinio šoko“ institutu, yra sėkmingai įsitvirtinęs tik JAV. Tuo tarpu kitose bendrosios teisinės

¹²⁵ *Bassanese v. Martin* (1982) 31 SASR 461.

¹²⁶ Partlett D. F. Tort Liability and the American Way: Reflections on Liability for Emotional Distress // *American Journal of Comparative Law*. 1997, Vol. 45. P. 7.

sistemos valstybėse šis institutas, nors ir nėra visiškai atmestas, neturi tokio pritarimo ir abejojama ar kada nors turės. Ši abejonė grindžiama dviem pagrindinėmis priežastimis. Pirma, kitoms bendrosios teisinės sistemos valstybėms yra nepriimtinas tokio pobūdžio bylų mastas, koks yra pasiektas kai kuriose JAV valstijose. Antra, kitų bendrosios teisinės sistemos valstybių teismai apskritai yra kur kas konservatyvesni nei JAV teismai¹²⁷. Tiesa, Škotijos teisės komisija 2004 m. siūlymuose reformuoti neturtinės žalos atlyginimą už žalą psichikai, vis dėlto pasiūlė įtraukti tyčinio emocinių kančių sukėlimo institutą į Škotijos teisės sistemą¹²⁸ panašiomis kaip kai kurių JAV valstijų sąlygomis, tačiau kol kas šis siūlymas dar nėra įgyvendintas. Kalbant apie Lietuvą, pažymėtina, kad tyčinis gyvybės atėmimo pobūdis taip pat realiai neturi jokios įtakos neturtinės žalos atlyginimo sąlygoms. Neturtinės žalos atlyginimo tyčinio gyvybės atėmimo atveju ypatumas realiai pasireiškia tik sprendžiant klausimą dėl neturtinės žalos dydžio, tačiau apie tai bus kalbama kitame šio magistro baigiamojo darbo skyriuje.

2.5. Neturtinės žalos atlyginimo gyvybės atėmimo atveju dydžio ypatumai

Viena iš priežasčių, sąlygojusių nenorą pripažinti neturtinę žalą gyvybės atėmimo atveju buvo sunkumai ją įvertinti pinigine išraiška, nes žmogaus gyvybė yra neįkainojama. Tačiau kompensacinės neturtinės žalos atlyginimo funkcijos įsitvirtinimas ir pripažinimas, kad pinigine kompensacija gali maksimaliai sušvelninti patirtų kančių sąlygotus neigiamus pokyčius asmenybės psichinėje ir fizinėje srityse, suteikti nukentėjusiajam kompensaciją už prarastą gyvenimo džiaugsmą ir taip atkurti vidinę harmoniją¹²⁹, vis dėlto padėjo rasti pateisinimą neturtinės žalos atlyginimui gyvybės atėmimo atveju. Taigi, nors dėl kito asmens gyvybės atėmimo patirtos trečiojo asmens skriaudos atstoti negali niekas, pinigines kompensacijos pagalba nukentėjusysis gali bent jau iš dalies pabandyti savo dvasinės būklės pusiausvyrą susikurti iš naujo – materialią dalykų pagalbą rasti alternatyvių gyvenimo malonumų ir tokiu būdu neutralizuoti patirtus neigiamus dvasinius išgyvenimus. Dėl šių priežasčių buvo pripažinta, kad nors pinigine kompensacija negali visiškai atstatyti nukentėjusiojo į būklę, buvusią iki teisės pažeidimo, „atsisakyti kompensuoti neturtinę žalą pinigais būtų daug amoraliau nei ją sąlygiškai ekvivalentiškai atlyginti“¹³⁰.

Neturtinės žalos, įskaitant dėl kito asmens gyvybės atėmimo, specifika nulėmė tai, kad objektyviai visiškas žalos atlyginimo principas šiuo atveju negali būti pritaikytas, todėl tiek bendrosios teisinės sistemos valstybėse, tiek Lietuvoje neturtinės žalos atlyginimu gyvybės

¹²⁷ Handford P. R., Mullany N. J. Tort Liability for Psychiatric Damage. The Law of “Nervous Shock”. – London: Sweet & Maxwell, 2000. P. 307.

¹²⁸ The Scottish Law Commission. *Report on Damages for Psychiatric Injury*. Edinburgh: TSO, 2004.

¹²⁹ Volodko R. Neturtinės žalos atlyginimas Lietuvoje: monografija. – Vilnius: Standartų spaustuvė, 2010. P. 175.

¹³⁰ Mikelėnienė D., Mikelėnas V. Neturtinės žalos kompensavimas // *Justitia*. 1998, Nr. 3. P. 23.

atėmimo atveju siekiama kuo teisingiau kompensuoti nukentėjusiojo praradimus, pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje nuolat pabrėžiama, kad „įstatymas numato piniginę satisfakciją, kuria turi būti siekiama kiek įmanoma teisingiau kompensuoti nukentėjusiojo patirtus (ir galimus ateityje) dvasinius išgyvenimus netekus artimųjų“¹³¹. Atsižvelgiant į šio magistro baigiamojo darbo temą, šiame skyriuje aptariami pagrindiniai neturtinės žalos atlyginimo gyvybės atėmimo atveju dydžio ypatumai bendrosios teisinės sistemos valstybėse ir Lietuvoje.

2.5.1. Ypatumai bendrosios teisinės sistemos valstybėse

Neturtinė žala gyvybės atėmimo atveju bendrosios teisinės sistemos valstybėse tretiesiems asmenims kompensuojama už su kito asmens gyvybės atėmimu susijusią baimę ir siaubą, kurie sukėlė trečiajam asmeniui psichikos ligą. Būtent todėl bendrosios teisinės sistemos valstybių teismai, priteisdami trečiajam asmeniui konkrečią neturtinės žalos atlyginimo sumą, turi atskirti neturtinę žalą, kurią trečiajam asmeniui sukėlė šokas regint ar girdint patį nelaimingą atsitikimą ar jo tiesioginius padarinius, nuo kitų neigiamų emocijų, kurias sukėlė pati artimojo netektis. Pavyzdžiui, Australijos 1965 m. byloje *Storm v. Geeves* teismai turėjo atskirti ieškovės patirtą neturtinę žalą dėl sielvarto netekus vaiko ir „baisių pasekmių vaizdo“, kuri jai teko pamatyti po nelaimingo atsitikimo¹³². Kaip Anglijos ir Velso 1970 m. byloje *Hinz v. Berry* pasisakė teismas: „būdas tai padaryti (atskirti neturtinę žalą, aut. pastaba) yra įvertinti kiek ieškovė būtų kentėjusi, jeigu, pavyzdžiui, jos vyras būtų žuvęs jai esant už 50 mylių ir palyginti tai su dabartine situacija, kai ji patyrė šoką dalyvaudama pačiame nelaimingame atsitikime“¹³³. Nors ganėtinai sunku įsivaizduoti kaip šias emocijas bendrosios teisinės sistemos valstybių teismai sugeba atskirti, bet tokia praktika vis dėlto egzistuoja.

Be abejo, neturtinės žalos atskyrimo problema nėra aktuali tuo atveju, kai neturtinė žala atlyginama trečiajam asmeniui, nesusijusiam su žuvusiuoju jokiais reikšmingais santykiais, nes šiuo atveju neturtinė žala atsiranda tik iš šoko, patirto dalyvaujant nukentėjusiųjų nuo nelaimingo atsitikimo gelbėjimo operacijose arba tiesiog regint ar girdint patį nelaimingą atsitikimą. Ši problema šiuo metu taip pat neaktuali tose bendrosios teisinės sistemos valstybėse, pavyzdžiui, Australijoje, kurios yra atsisakiusios staigaus šoko, „artimumo laike ir erdvėje“ bei „tiesioginių padarinių doktrinos“ sąlygų. Tuo tarpu kitose bendrosios teisinės sistemos valstybėse

¹³¹ Žr. pavyzdžiui: 2006-12-12 LAT BBS nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-669/2006; 2008-12-02 LAT BBS nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-457/2008; 2010-09-21 LAT BBS nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-383/2010.

¹³² *Storm v. Geeves* (1965) Tas SR 252.

¹³³ *Hinz v. Berry* (1970) 2 QB 40.

kompensuojama neturtinė žala turi būti atskiriama nuo kitų neigiamų emocijų, kurios nėra kompensuojamos pagal „nervinio šoko“ institutą.

Nustatydami neturtinės žalos dydį gyvybės atėmimo atveju bendrosios teisinės sistemos valstybių teismai taip pat atsižvelgia į ankstesnius nukentėjusiojo psichikos būklės pakenkimus ar ligas. Pavyzdžiui, Anglijos ir Velso 1951 m. byloje *Dooley v. Cammel Laird & Co Ltd*¹³⁴ neturtinės žalos dydis ieškoviui buvo sumažintas dviem trečdaliais, atsižvelgiant į iki nelaimingo atsitikimo ieškovo turėtą psichikos ligą, kuri po nelaimingo atsitikimo paūmėjo. Pažymėtina, kad šis atvejis nėra bendrosios teisinės sistemos valstybėse pripažįstamos „kiaušinio lukšto taisyklės“ (*angl. the eggshell rule*) paneigimas. Pagal minėtą taisyklę, nustačius, jog „protingas žmogus“, esant toms pačioms aplinkybėms taip pat galėjo susirgti psichikos liga, vertinant ieškovo patirtos neturtinės žalos dydį, ieškovo psichikos būklės nukrypimai nebevertinami. Todėl ta aplinkybė, kad „protingas žmogus“ esant toms pačioms aplinkybėms, pavyzdžiui, būtų susirgęs tik lengva depresijos forma, o ieškovas dėl turėtų psichikos būklės nukrypimų susirgo itin sunkia depresijos forma, nustatant konkretų neturtinės žalos dydį neturi teisinės reikšmės. Neturtinės žalos dydis *Dooley v. Cammel Laird & Co Ltd* byloje buvo sumažintas ne dėl to, kad „protingas žmogus“ esant toms pačioms aplinkybėms nebūtų patyręs tokio pobūdžio psichikos žalos kaip ieškovas, o dėl faktinio priežastinio ryšio klausimų, t.y. kad pati psichikos liga nebuvo nulemta pažeidėjo rūpestingumo pareigos pažeidimo.

Neturtinės žalos atlyginimo gyvybės atėmimo atveju bylose taip pat atsižvelgiama ir į nukentėjusiojo elgesį, jeigu jis atsisako reikiamo gydymo ir tokiu būdu pats padidina savo dvasinio pobūdžio netekimus. Pavyzdžiui, Anglijos ir Velso 1954 m. byloje *Marcroft v. Scruttons Ltd*¹³⁵ neturtinės žalos dydis ieškoviui buvo sumažintas dėl to, kad po nelaimingo atsitikimo susirgęs nerimo neuroze ir sunkia depresija, ieškovas atsisakė medikų rekomenduoto gydymo psichiatrinėje ligoninėje. Kiti kriterijai, į kuriuos atsižvelgiama nustatant tretiesiems asmenims priteistinos neturtinės žalos dydį gyvybės atėmimo atveju: nelaimingo atsitikimo aplinkybės, ieškovo kančių dėl nelaimingo atsitikimo laipsnis ir panašiai¹³⁶. Pažymėtina, kad pažeidėjo ekonominė ir socialinė padėtis bendrosios teisinės sistemos valstybėse paprastai neturi įtakos mažinti priteistinos neturtinės žalos dydį¹³⁷, tačiau jeigu atsakovas yra įmonė arba pažeidėjas yra apdraudęs savo atsakomybę draudimu, tai gali būti priežastimi didinti priteistinos neturtinės žalos dydį. Ši tendencija ypač pastebima JAV.

¹³⁴ *Dooley v. Cammel Laird & Co Ltd* (1951) 1 Lloyds rep 271.

¹³⁵ *Marcroft v. Scruttons Ltd* (1954) 1 Lloyds Rep 395.

¹³⁶ Deakin S., Joneston A., Markesinis B. *Markesinis & Deakin's Tort Law*. – New York: Oxford University Press, 2008. P. 1000.

¹³⁷ Alpa G., Coester M., Markesinis B., Ullstein A. *Compensation for Personal Injury in English, German and Italian Law*, 1st ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2005. P. 47.

Kadangi bendrosios teisinės sistemos valstybių teismai mažai motyvuoja savo sprendimus dėl vienokio ar kitokio neturtinės žalos atlyginimo dydžio gyvybės atėmimo atveju priteisimo, teisės doktrinoje tokia teismų praktika sulaukia nemažai kritikos dėl priteisiamų neturtinės žalos atlyginimo dydžių nuspėjamumo¹³⁸. Atsižvelgiant į šias aplinkybes, teisės doktrinoje pateikiami įvairūs siūlymai dėl lentelių ar schemų sudarymo, kurios nustatytų teismams aiškias ribas neturtinės žalos atlyginimo gyvybės atėmimo atveju priteisimui. Kai kuriose bendrosios teisinės sistemos valstybėse tokios schemos realiai jau yra įgyvendintos. Pavyzdžiui, išimtinai teismų praktikos pagrindu Anglijoje ir Velse buvo sudaryta neturtinės žalos atlyginimo dydžių schema¹³⁹, kurioje yra nustatytos piniginių kompensacijų sumų ribos už įvairaus pobūdžio fizinius ir psichikos sužalojimus. Šioje schemoje numatytų minimalių ir maksimalių kompensacijos sumų ribose teismas, atsižvelgdamas į asmens patirtos psichikos ligos pobūdį, laipsnį, pasveikimo perspektyvas ir kitas aplinkybes, nustato asmeniui priteistinos neturtinės žalos dydį. Pavyzdžiui, priklausomai nuo potrauminio stresinio sutrikimo laipsnio (lengvas, vidutinis, vidutiniškai sunkus ir sunkus), neturtinės žalos atlyginimo dydis gali svyruoti nuo 2150 - 4500 svarų sterlingų (8 385 – 17 550 Lt) už lengvą ligos formą (kai visiškai asmens pasveikimas neturėtų trukti ilgiau nei 1-2 metus, o ilgesnį laikotarpį išliks tik nedideli ligos simptomai) iki 34 000 – 55 000 svarų sterlingų (132 600 – 214 500 Lt) esant sunkiai ligos formai (kai liga yra nuolatinio pobūdžio, dėl ko žmogus negali visiškai ar iš dalies dirbti, o liga yra stipriai paveikusi visus žmogaus gyvenimo aspektus). Už kitas psichikos ligas, pavyzdžiui, chroniško nuovargio sindromą yra numatyta apie 27 500 svarų sterlingų (107 250 Lt), fibromialgiją – 19 000 – 35 000 svarų sterlingų (74 100 – 136 500 Lt) neturtinės žalos kompensacija¹⁴⁰.

Kitose bendrosios teisinės sistemos valstybėse irgi yra priteisiamos gana panašios neturtinės žalos atlyginimo sumos gyvybės atėmimo atveju. Išskirti būtų galima nebent JAV, kurioje neturtinės žalos atlyginimo sumos yra kur kas didesnės, o tai lemia kelios priežastys. Pirma, daugumoje JAV valstijų neturtinės žalos atlyginimo bylas vis dar sprendžia prisiekusiųjų teismai, kurie yra linkę priteisti didesnes neturtinės žalos atlyginimo sumas nei profesionalūs teisėjai. Antra, didelės bylinėjimosi išlaidos, kurios ženkliai mažina ieškovo patirtą naudą laimėjus bylą. Trečia, valstybinio medicininio draudimo nebuvimas¹⁴¹. Dėl šių priežasčių JAV priteisiamos neturtinės žalos atlyginimo sumos gyvybės atėmimo atveju gerokai viršija kitose bendrosios teisinės sistemos valstybėse priteisiamas neturtinės žalos atlyginimo sumas.

¹³⁸ Žr. pavyzdžiui: Handford P. R., Mullany N. J. Tort Liability for Psychiatric Damage. The Law of "Nervous Shock". – London: Sweet & Maxwell, 2000. P. 264.

¹³⁹ Judicial Studies Board Guidelines, 7th ed. 2004.

¹⁴⁰ Ibid.

¹⁴¹ Alpa G., Coester M., Markesnis B., Ullstein A. Compensation for Personal Injury in English, German and Italian Law, 1st ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2005. P. 209.

2.5.2. Ypatumai Lietuvoje

Lietuvoje neturtinės žalos atlyginimas gyvybės atėmimo atveju priteisiamas už su artimojo netektimi susijusius neigiamus dvasinius išgyvenimus bei šeimos ryšių netekimą. LR civilinio kodekso 6.250 str. 2 d. nustatyta, kad teismas, nustatydamas neturtinės žalos dydį, atsižvelgia į jos pasekmes, žalą padariusio asmens kaltę, jo turtinę padėtį, padarytos turtinės žalos dydį bei kitas turinčias reikšmės bylai aplinkybes, taip pat į sąžiningumo, teisingumo ir protingumo kriterijus. Visi šie kriterijai vertinami ir nustatant neturtinės žalos dydį gyvybės atėmimo atveju. Atsižvelgiant į šio magistro baigiamojo darbo temą, neturtinės žalos įvertinimo kriterijai magistro baigiamajame darbe nėra išsamiai analizuojami, labiau siekiant atskleisti tik jų ypatumus gyvybės atėmimo atveju.

Teisės doktrinoje esama Lietuvos teismų praktika dėl neturtinės žalos priteisimo pirmiausia kritikuojama dėl rimtos motyvacijos trūkumų, visų kriterijų neįvertinimo, neaiškaus kriterijų tarpusavio santykio ir jų nediferencijavimo¹⁴², o konkrečiai neturtinės žalos atlyginimo gyvybės atėmimo atveju srityje – dėl per mažo dėmesio trečiojo asmens santykio artimumo ir glaudumo su žuvusiuoju analizei, skirtingiems ieškovams priteisiamų kompensacijų nediferencijavimo ir panašiai¹⁴³. Išanalizavus Lietuvos teismų praktiką, ištikrųjų pastebima, kad teismai dar gana mažai motyvuoja savo sprendimus dėl konkretaus neturtinės žalos dydžio priteisimo. Dažnai apsiribojama LR civilinio kodekso 6.250 str. 2 d. numatytų neturtinės žalos dydžio kriterijų išvardijimu, nenurodant kaip jie pasireiškia ir kokią įtaką turi konkrečioje byloje¹⁴⁴. Dėl šios priežasties sunku suprasti, kodėl teismai trečiųjų asmenų neturtinę žalą gyvybės atėmimo atveju įvertino vienu ar kitu dydžiu ir sudėtinga nuspėti, koks jis galėtų būti konkrečioje byloje.

Neturtinės žalos atlyginimo gyvybės atėmimo atveju bylose trečiųjų asmenų santykių su žuvusiuoju pobūdis, šių santykių artimumas ir glaudumas yra bene svarbiausias kriterijus, apibrėžiantis neturtinės žalos dydį. Kiekvienu atveju nustatant trečiojo asmens patirtos neturtinės žalos dydį gyvybės atėmimo atveju reikia identifikuoti bei išanalizuoti trečiojo asmens santykių su žuvusiuoju pobūdį, intensyvumą, kokybę, juos apibūdinantį giminystės laipsnį, bendro gyvenimo trukmę, o taip pat realias galimybes susikurti ateityje panašias į prarastas šeimynines, draugystės ar kitokias reliacijas arba bent iš dalies sukonstruoti panašaus bendravimo modelį¹⁴⁵.

¹⁴² Žr. pavyzdžiui: Cirtautienė S. Neturtinės žalos atlyginimas kaip neturtinių vertybių gynimo būdas // *Jurisprudencija*. 2005, Nr. 71(63). P. 10.

¹⁴³ Žr. pavyzdžiui: Volodko R. Neturtinės žalos atlyginimas Lietuvoje: monografija. – Vilnius: Standartų spaustuvė, 2010. P. 302-308.

¹⁴⁴ Žr. pavyzdžiui: 2005-06-14 LAT BBS nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-361/2005; 2009-11-10 LAT BBS nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-353/2009.

¹⁴⁵ Volodko R. Neturtinės žalos atlyginimas Lietuvoje: monografija. – Vilnius: Standartų spaustuvė, 2010. P. 302.

Kaip ir nustatant, ar trečiasis asmuo apskritai turi teisę į neturtinės žalos atlyginimą gyvybės atėmimo atveju, taip ir įvertinant jos dydį vien formalaus tam tikro santykio su žuvusiuoju neužtenka. Esminis neturtinės žalos dydį šiuo atveju įtakojantis veiksnys yra ne pats giminystės ar kitokio formalaus santykio buvimas – o šių ar kitokių santykių artimumas ir glaudumas.

Nepaisant to, Lietuvoje teismai vis dar per mažai dėmesio skiria trečiųjų asmenų santykio su žuvusiuoju analizei. Šį faktą patvirtina ne tik tai, kad teismų nutartyse dažnai net neužsimenama apie trečiųjų asmenų santykius su žuvusiuoju, bet ir tai, kad keliems ieškovams toje pačioje byloje neretai priteisiamos vienodos neturtinės žalos atlyginimo sumos. Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. gegužės 20 d. nutartyje baudžiamojoje byloje Nr. 2K-238/2008 vaikams dėl tėvo netekties buvo priteista po 25 000 Lt¹⁴⁶, o 2008 m. birželio 25 d. nutartyje baudžiamojoje byloje Nr. 2K-301/2008 vaikams dėl motinos nužudymo priteista po 75 000 Lt¹⁴⁷. Netgi gana neseniai priimtoje Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. gegužės 18 d. nutartyje baudžiamojoje byloje Nr. 2K-271/2010 neturtinės žalos dydis taip pat nebuvo diferencijuotas – dukterims dėl motinos žūties buvo priteista po 30 000 Lt¹⁴⁸. Dar ydingesnė yra teismų praktika keliems ieškovams toje pačioje byloje priteisti bendrą neturtinės žalos atlyginimo sumą, neidentifikuojant kokia neturtinės žalos suma yra skiriama konkrečiam ieškovui. Tokios situacijos pavyzdys – Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. spalio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-422/2009, kurioje tėvams dėl mažametės dukters netekties buvo priteista bendra 100 000 Lt neturtinės žalos suma¹⁴⁹, arba 2005 m. spalio 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-509/2005, kurioje tėvams dėl vaiko netekties buvo priteista bendra 200 000 Lt neturtinės žalos atlyginimo suma¹⁵⁰.

Kadangi trečiųjų asmenų santykių su žuvusiuoju pobūdis, šių santykių artimumas ir glaudumas kiekvienu atveju yra skirtingas ir lemia skirtingus trečiųjų asmenų dvasinius išgyvenimus dėl kito asmens gyvybės atėmimo, neturtinės žalos dydis kiekvienoje byloje privalo būti atitinkamai diferencijuojamas. Nors, kaip jau buvo minėta, Lietuvos teismai dar gana dažnai šių aplinkybių neanalizuoja ir neturtinės žalos atlyginimo dydžio nediferencijuoja, vis dėlto matyti Lietuvos Aukščiausiojo Teismo pozicija, kad tai privalo būti daroma. Pavyzdžiui, 2010 m. vasario 23 d. nutartyje civilinėje byloje Nr. 3K-3-59/2010 Lietuvos Aukščiausiasis Teismas aiškiai pasisakė, kad „konkretaus asmeniui priteistino neturtinės žalos atlyginimo dydžio nustatymas nėra tapatus tam tikros pinigų sumos atitinkamomis proporcijomis padalijimui tarp neturtinę žalą patyrusių asmenų, o kiekvienu konkrečiu atveju yra nustatomas teismo

¹⁴⁶ 2008-05-10 LAT BBS nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-238/2008.

¹⁴⁷ 2008-06-25 LAT BBS nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-301/2008.

¹⁴⁸ 2010-05-18 LAT BBS nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-271/2010.

¹⁴⁹ 2009-10-20 LAT BBS nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-422/2009.

¹⁵⁰ 2005-10-26 LAT CBS nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-509/2005.

individualiai pagal įstatyme nustatytus ir teismo reikšmingais pripažintus kriterijus¹⁵¹. Dėl šios priežasties teisinga laikytina teismų praktika mažinti priteistinos neturtinės žalos dydį nustatčius, kad konkretaus trečiojo asmens santykiai su žuvusiuoju nebuvo artimi arba net buvo priešiški. Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nagrinėtoje baudžiamojoje byloje Nr. 2K-330/2010 dukrai, netekusiai tėvo, buvo priteistas gerokai mažesnis nei panašiais atvejais priteisiamas neturtinės žalos atlyginimas, atsižvelgiant į tai, kad dukra su tėvu bendravo mažai ir ryšys tarp jų nebuvo stiprus¹⁵². Kitoje Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nagrinėtoje baudžiamojoje byloje Nr. 2K-476/2009 vaikams priteistinas neturtinės žalos dydis buvo ženkliai sumažintas konstatavus, jog vaikų ir nužudyto tėvo santykiai nebuvo artimi, bendravo jie tik periodiškai, dėl vaikų išlaikymo ir nužudytojo tėvystės vyko teisminiai ginčai, o nužudytasis vengė bendrauti su vaikais ir juos išlaikyti¹⁵³. Taigi, trečiųjų asmenų santykio su žuvusiuoju pobūdis yra ypatingai svarbus kriterijus neturtinės žalos dydžio gyvybės atėmimo atveju nustatymui, padedantis užtikrinti tiek pačių nukentėjusiųjų, tiek pažeidėjų bei visos visuomenės interesus, kad neturtinė žala nebūtų priteisiama ar jos dydis didinamas ten, kur dėl trečiojo asmens santykių su žuvusiuoju specifikos trečiojo asmens dvasiniai išgyvenimai buvo minimalūs, ir nepagrįstai mažinama ten, kur trečiąjį asmenį su žuvusiuoju siejo ypatingas ir nepakeičiamas ryšys, dėl ko trečiojo asmens dvasiniai išgyvenimai dėl kito asmens gyvybės atėmimo buvo itin stiprūs.

Neturtinės žalos atlyginimo gyvybės atėmimo atveju byloje Lietuvoje pastebimas itin didelis dėmesys aplinkybėms, susijusioms su pažeidėju: jo turtine padėtimi, amžiumi, užsiėmimu ir panašiai. Kartais teismų sprendimuose šios su pažeidėju susijusios aplinkybės tampa vos ne svarbiausiais neturtinės žalos dydį apibrėžiančiais kriterijais¹⁵⁴. Tačiau tokia teismų praktika nelaikytina teisinga. Nustatant neturtinės žalos dydį vis dėlto pirmiausia turėtų būti vadovaujama ne pažeidėju, o nukentėjusiųjų interesais, todėl tokios aplinkybės kaip pažeidėjo turtinė padėtis ar užsiėmimas turėtų būti vertinami tik kaip šalutiniai neturtinės žalos dydį lemiantys kriterijai. Šios aplinkybės yra laikino pobūdžio ir ateityje gali pasikeisti, tačiau tada nukentėjusysis jau negalės prašyti padidinti jam priteistos neturtinės žalos dydį. Be to, bendrosios teisinės sistemos valstybėse su pažeidėjo turtine padėtimi susijusioms aplinkybėms taip pat neskiriama daug dėmesio. Todėl nors siekiant teisingai suderinti nukentėjusiųjų ir pažeidėjų bei visos visuomenės interesus yra būtina įvertinti pažeidėjo turtinę padėtį bei kitas su juo susijusias aplinkybes, šios aplinkybės neturėtų daryti esminės reikšmės nustatant neturtinės žalos atlyginimo dydį gyvybės atėmimo byloje.

¹⁵¹ 2010-02-23 LAT CBS nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-59/2010.

¹⁵² 2010-06-15 LAT BBS nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-330/2010.

¹⁵³ 2009-11-24 LAT BBS nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-476/2009.

¹⁵⁴ Žr. pavyzdžiui: 2009-10-13 LAT BBS nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-377/2009.

Kadangi teismų praktika neturtinės žalos atlyginimo srityje, juo labiau gyvybės atėmimo srityje, dar tik formuojasi, priteisiamos neturtinės žalos atlyginimo sumos panašiais atvejais dar yra gana skirtingos ir sunkiai nuspėjamos. Priklausomai nuo aplinkybių, neturtinės žalos atlyginimo sumos gyvybės atėmimo atveju dažniausiai svyruoja tarp 20 000 – 100 000 Lt, tačiau tam tikrais atvejais pasiekia net 150 000 Lt¹⁵⁵, o kitais atvejais nesiekia ir 10 000 Lt¹⁵⁶. Tokius didelius skirtumus kartais lemia objektyvios teismų nustatytos aplinkybės – paties žuvusiojo dalinė kaltė, trečiųjų asmenų santykių su žuvusiuoju pobūdis, netekties įtaka tolesniam trečiųjų asmenų gyvenimui ir panašiai, tačiau gana dažnai šiems skirtumams kokį nors loginį pagrindimą rasti gana sudėtinga. Atsižvelgiant į teismų praktikos priteisiant neturtinės žalos atlyginimo sumas gyvybės atėmimo atveju nevienodumą, teisės doktrinoje yra siūlymų Lietuvoje rengti rekomendacinio pobūdžio suvestines (lenteles), kuriose atsispindėtų įprastai teismų priteisiamos minimalios, maksimalios ar/ir vidutinės kompensacinės sumos¹⁵⁷. Manytina, kad atsižvelgiant į rekomendacinį tokio pobūdžio suvestinių pobūdį, taip pat į tai, kad jos būtų sudaromos išimtinai vadovaujantis pačia teismų praktika, būtų tikslinga sudaryti tokias suvestines neturtinės žalos atlyginimo dydžiui gyvybės atėmimo atveju nustatyti. Tai turėtų padėti teismams formuoti vienodesnę praktiką, o ieškovai taip pat geriau žinotų kokios neturtinės žalos atlyginimo sumos galima tikėtis iš tokio pobūdžio bylų. Be to, panašaus pobūdžio rekomendacines suvestines jau daugelį metų praktikuoja kai kurios bendrosios teisinės sistemos valstybės, dėl ko taip pat manytina, kad jos galėtų pasiteisinti ir Lietuvoje.

Kaip jau buvo minėta, neturtinės žalos atlyginimo gyvybės atėmimo atveju sumos Lietuvoje dažniausiai svyruoja 20 000 – 100 000 Lt ribose. Palyginus šias neturtinės žalos atlyginimo sumas su bendrosios teisinės sistemos valstybėse, pavyzdžiui, Anglijoje ir Velse priteisiamomis neturtinės žalos atlyginimo sumomis, manytina, kad Lietuvoje neturtinės žalos atlyginimo gyvybės atėmimo atveju sumos yra pakankamai didelės. Tokia išvada darytina dėl to, kad Lietuvoje yra gerokai žemesnis pragyvenimo lygis nei Anglijoje ir Velse, tačiau neturtinės žalos atlyginimo sumos gyvybės atėmimo atveju dažnai yra gana panašios. Be to, neturtinė žala Anglijoje ir Velse priteisiama ne už įprastas neigiamas emocijas netekus artimojo, bet už diagnozuotą psichikos ligą. Tuo tarpu Lietuvoje panašus neturtinės žalos atlyginimas priteisiamas už įprastą sielvartą ar tiesiog liūdesį netekus artimojo. Jau vien šis neturtinės žalos atlyginimo ypatumas reiškia, kad neturtinė žala Anglijoje ir Velse tretiesiems asmenims priteisiama už žymiai sunkesnes pasekmes psichikai nei Lietuvoje. Dėl nurodytų priežasčių darytina išvada, kad neturtinės žalos atlyginimo sumos Lietuvoje dažnai yra nepagrįstai per

¹⁵⁵ Žr. pavyzdžiui: 2009-05-08 LAT BBS nutartis baudžiamojo byloje Nr. 2K-237/2009.

¹⁵⁶ Žr. pavyzdžiui: 2006-05-15 LAT CBS nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-330/2006; 2007-10-08 LAT CBS nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-364/2007.

¹⁵⁷ Volodko R. Neturtinės žalos atlyginimas Lietuvoje: monografija. – Vilnius: Standartų spaustuvė, 2010. P. 375.

didelės. Atsižvelgiant į konkrečioje byloje trečiųjų asmenų patirtų dvasinių išgyvenimų stiprumą, neturtinės žalos atlyginimo sumos turėtų būti nustatomos ir parenkamos atidžiau. Šiuo metu teismų praktikoje numatytos didžiausios neturtinės žalos atlyginimo sumos turėtų būti priteisiamos tik esant ypatingai stipriems trečiųjų asmenų išgyvenimams dėl kito asmens gyvybės atėmimo, kurie yra užsitęsę tam tikrą laiką, palietę ne vieną trečiojo asmens gyvenimo sritį ir net įgiję konkrečios psichikos ligos formą. Tuo tarpu esant kitiems įprastesniems dvasiniams išgyvenimams dėl artimojo netekimo šiuo metu Lietuvos teismų praktikoje priteisiamos neturtinės žalos atlyginimo sumos turėtų būti mažinamos.

2.6. Neturtinės žalos atlyginimo gyvybės atėmimo atveju perspektyvos

Išanalizavus neturtinės žalos atlyginimo gyvybės atėmimo atveju modelius bendrosios teisinės sistemos valstybėse ir Lietuvoje tikslinga apžvelgti pagrindinę šių modelių kritiką bei neturtinės žalos atlyginimo gyvybės atėmimo atveju instituto perspektyvas. Taigi, šiame magistro baigiamojo darbo skyriuje apžvelgiama neturtinės žalos atlyginimo gyvybės atėmimo atveju instituto kritika ir perspektyvos bendrosios teisinės sistemos valstybėse bei Lietuvoje.

2.6.1. Perspektyvos bendrosios teisinės sistemos valstybėse

Esamas „nervinio šoko“ institutas, pagal kurį tretiesiems asmenims atlyginama neturtinė žala gyvybės atėmimo atveju, bendrosios teisinės sistemos valstybėse sulaukia nemažai kritikos. Kritikuojamas tiek visas „nervinio šoko“ institutas, tiek atskiros jo sąlygos - šio instituto sąlygų sudėtingumas, neaiškumas ir nenuspėjamumas. Dėl šių priežasčių „nervinio šoko“ institutas pats apibūdinamas kaip „šokiruojanti painiava“¹⁵⁸, kurią geriausiai galėtų išspręsti tik įstatymų leidėjas, modifikuodamas „nervinio šoko“ instituto taisykles ir įtvirtindamas jas įstatyme. Pasiūlymai kaip reformuoti „nervinio šoko“ institutą varijuoja nuo gana kuklių pasiūlymų tiesiog keisti kai kurių „nervinio šoko“ instituto sąlygų aiškinimą, iki drąsesnių – kai kurias sąlygas paversti faktoriais¹⁵⁹, į kuriuos tik atsižvelgiama sprendžiant, pavyzdžiui, ar pažeidėjas galėjo numatyti žalą trečiojo asmens psichikai, bei iki visai liberalių pasiūlymų visiškai atsisakyti kai kurių¹⁶⁰ arba net visų „nervinio šoko“ instituto sąlygų ir vadovautis tiesiog bendrosiomis neatsargumo delikto sąlygomis¹⁶¹.

¹⁵⁸ Nolan D. Taking Stock for Nervous Shock // King's College Law Journal. 1999, Vol. 10. P. 119.

¹⁵⁹ Žr. pavyzdžiui: Wheat K. Proximity and Nervous Shock // Common Law World Review. 2003, Vol. 32. P. 336.

¹⁶⁰ Žr. pavyzdžiui: Nasir K. J. Nervous Shock and *Alcock*: The Judicial Buck Stops Here // The Modern Law Review. 1992, Vol. 55. P. 713.

¹⁶¹ Žr. pavyzdžiui: Robertson D. W. Liability in Negligence for Nervous Shock // The Modern Law Review. 1994, Vol. 57. P. 659.

Viena iš daugiausia kritikos sulaukiančių „nervinio šoko“ instituto sąlygų yra staigaus šoko reikalavimas, kuris reiškia, kad trečiojo asmens psichikos ligą turi sukelti staigus šturpinančio įvykio suvokimas savo pojūčiais. Staigaus šoko sąlyga kritikuojama dėl kelių pagrindinių priežasčių. Pirma, ši sąlyga yra visiškai nesuderinama su šiuolaikiniu psichiatrijos ir psichologijos mokslu, pagal kurį psichikos ligai, pavyzdžiui, dažniausiai tokio pobūdžio ligai - potrauminiam stresiniam sutrikimui, išsivystyti neturi jokios įtakos nei tai, ar pasikėsinimas į žmogaus psichinę sąmonę yra staigus, nei tai, kokia emocija – baimė ir siaubas ar tiesiog sielvartas ir liūdesys yra psichikos pažeidimo šaltinis¹⁶². Antra, realiai yra tokių situacijų, kai staigaus šoko apskritai niekada negali būti, pavyzdžiui, medikų neatsargumo bylose, kai paciento mirtis dažniausiai yra laipsniškas procesas, dėl ko paprastai nesukelia „staigaus“ ir „šokiruojančio“ efekto žuvusiojo artimiesiems. Dėl šios priežasties abejojama, ar neturtinės žalos atlyginimo eliminavimas tokiose situacijose gali būti laikomas sąžiningu ir teisingu¹⁶³. Trečia, yra tokių psichikos ligų, kurios beveik niekada neatsiranda iš staigaus šoko, todėl nors pažeidėjas gali lengvai numatyti, kad dėl jo nerūpestingumo trečiasis asmuo gali susirgti šiomis psichikos ligomis, dėl staigaus šoko reikalavimo jis nesažiningai išvengia atsakomybės¹⁶⁴. Kaip Australijos 2002 m. byloje *Annetts & Anor v. Australian Stations Pty Ltd*¹⁶⁵ pasisakė teismas, kai rūpestingumo pareiga ir jos pažeidimas yra nustatyti, „nėra jokios principinės priežasties, kodėl atsakomybė turėtų būti netaikoma vien dėl to, kad asmuo susirgo psichikos liga ne dėl staigaus šoko, o dėl liūdesio, kurį sukėlė sūnaus netektis“. Ketvirta, jeigu anksčiau buvo manoma, kad staigus šokas lemia sunkesnę psichikos ligos formą, tai šiai dienai šis teiginys psichiatrijos ir psichologijos moksle yra visiškai paneigtas. Netgi priešingai - vis dažniau pripažįstama, kad palaipsniui iš sielvarto ar kitokių dvasinių išgyvenimų kilusi psichikos liga gali padaryti žymiai didesnę žalą psichikai nei baimės ir siaubo sukeltas staigus šturpinančio įvykio suvokimas¹⁶⁶.

Pažymėtina, kad nors staigaus šoko sąlyga jos atsiradimo metu rėmėsi tuometinėmis psichiatrijos ir psichologijos žiniomis šiai dienai šios „nervinio šoko“ instituto sąlygos palaikymą lemia išimtinai politinės priežastys, susijusios su „šliuzo vartų“ argumentu - kad panaikinus staigaus šoko sąlygą gerokai padidės bylinėjimasis. Nepaisant to, kaip jau buvo minėta, kai kurios bendrosios teisinės sistemos valstybės, tokios kaip Australija, staigaus šoko sąlygos visiškai atsisakė. Kitos valstybės, pavyzdžiui, Naujoji Zelandija, Kanada ir Pietų Afrikos Respublika taip pat pamažu suka šia linkme. Anglijoje, Velse ir Škotijoje staigaus šoko sąlyga

¹⁶² Adamou M. C., Hale A. S. PTSD and the Law of Psychiatric Injury in England and Wales: Finally Coming Closer? // *The Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law*. 2003, Vol. 31, No. 3. P. 330-331.

¹⁶³ Kuan L. H. Nervous Shock – Extending the Boundaries // *Singapore Journal of Legal Studies*. 1994. P. 175.

¹⁶⁴ Freckelton I. Damages for Psychiatric Injury: Setting the Limits // *Psychiatric, Psychology and Law*. 2000, Vol. 7. P. 290.

¹⁶⁵ *Annetts & Anor v. Australian Stations Pty Ltd* (2002) 211 CLR 317.

¹⁶⁶ McInerey P. Negligently Inflicted Psychological Harm and the ‘Sudden Shock’ Requirement: A Comparative Analysis // *Electronic Journal of Comparative Law*. 2009, Vol. 13.3. P. 5.

tebetaikoma, tačiau kai kuriais atvejais ją pradedama traktuoti liberaliau. Be to, 1998 m. Anglijos ir Velso teisės komisija pateikė siūlymus, kaip įstatymas turėtų sureguliuoti psichikai padarytos žalos atlyginimą. Šiuose siūlymuose staigaus šoko reikalavimas buvo apibūdintas kaip „probleminis, neaiškus, emociškai klaidinantis ir neturintis nei mokslinės, nei medicininės reikšmės“¹⁶⁷, todėl pasiūlyta jo visiškai atsisakyti. Toks pat pasiūlymas buvo pateiktas ir 2004 m. Škotijos teisės komisijos siūlymuose dėl „nervinio šoko“ instituto reformos¹⁶⁸. Atsižvelgiant į nurodytas aplinkybes, nors iki šiol staigaus šoko reikalavimas tebetaikomas daugelyje bendrosios teisės sistemos valstybių, tikėtina, kad artimiausiu metu jo bus visiškai atsisakyta.

Kita itin daug kritikos sulaukianti „nervinio šoko“ instituto sąlyga yra „artimumas laike ir erdvėje“ bei su juo susijusi „tiesioginių padarinių doktrina“, kurios kritikuojamos dėl dviejų pagrindinių priežasčių. Pirma, „artimumo laike ir erdvėje“ bei „tiesioginių padarinių doktrinos“ reikalavimai taip pat neturi nieko bendro su psichiatrijos ir psichologijos mokslo žiniomis, pagal kurias, psichikos ligos priežastis yra pats trauminis įvykis, kaip faktas, o ne dalyvavimas trauminiame įvykyje ar regėjimas jo tiesioginių padarinių. Būtent dėl to taip pat yra visiškai nesvarbu, ar asmuo yra tiesiog informuojamas apie kito asmens mirtį, ar pats ją stebi¹⁶⁹. Antra, kartais nelaimingo atsitikimo aplinkybės yra tokios, kad žuvusiojo artimieji negali atvykti į nelaimingo atsitikimo vietą, ypač masinio pobūdžio nelaiminguose atsitikimuose, tokiuose kaip 1989 m. tragedija Hillsborough stadione. Šios tragedijos gelbėjimo operacijos metu jokiems pašaliniais asmenims nebuvo leidžiama patekti į nelaimės vietą, nukentėjusiųjų artimieji kurių laiką taip pat nebuvo leidžiami į ligonines, todėl realiai jie net ne dėl savo valios negalėjo patenkinti „artimumo laike ir erdvėje“ bei „tiesioginių padarinių doktrinos“ reikalavimų. Lygiai ta pati situacija yra kitų tragedijų, pavyzdžiui, lėktuvų katastrofų metu arba net medikų neatsargumo bylose, kai jokiems pašaliniais asmenims neleidžiama dalyvauti paciento operacijos metu, dėl ko taip pat neįmanoma patenkinti „artimumo laike ir erdvėje“, o dažnai net ir „tiesioginių padarinių doktrinos“ sąlygų. Dėl šių priežasčių laikoma, kad „artimumo laike ir erdvėje“ bei „tiesioginių padarinių doktrinos“ reikalavimai yra neteisingi, nesąžiningi ir nepagrįsti¹⁷⁰. Kaip Australijos 1984 m. byloje *Jaench v. Coffey*¹⁷¹ pasisakė Australijos teismas: „atsakomybė negali priklausyti nuo lenktynių tarp greitosios pagalbos ir sutuoktinio; ji privalo priklausyti nuo to, ką jaučia sutuoktinis ir, ar jo jausmai ir jų pasekmės yra protingai numatomos pažeidėjo nerūpestingo elgesio pasekmės“. „Artimumo laike ir erdvėje“ bei „tiesioginių

¹⁶⁷ Law Commission of England and Wales. *Liability for Psychiatric Illness*. London: HMSO, 1998.

¹⁶⁸ The Scottish Law Commission. *Report on Damages for Psychiatric Injury*. Edinburgh: TSO, 2004.

¹⁶⁹ Adamou M. C., Hale A. S. PTSD and the Law of Psychiatric Injury in England and Wales: Finally Coming Closer? // *The Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law*. 2003, Vol. 31, No. 3. P. 330.

¹⁷⁰ Mendelson D. The Defendants' Liability for Negligently Caused Nervous Shock in Australia – Quo Vadis? // *Monash University Law Review*. 1992, Vol. 18, No. 1. P. 45.

¹⁷¹ *Jaench v. Coffey* (1984) 155 CLR 549.

padarinių doktrinos“ teisingumas buvo kvestionuojamas taip pat Anglijos ir Velso 1967 m. *Andrews v. Williams*¹⁷² byloje: „yra sudėtinga rasti paaiškinimą, kodėl politinės priežastys turėtų nulemti atsisakymą priteisti neturtinę žalą žmonai ar motinai, kurias taip sukretė žinia apie vyro ar vaikų mirtį, kad jos yra nepajėgios nuvykti į nelaimingo atsitikimo vietą, kai neturtinė žala priteisiama žmonai ar motinai, kurios vis dėlto nuvyksta į nelaimingo atsitikimo vietą arba ligoninę ir sužino, kad jų vyras ar vaikai yra paprasčiausiai sužeisti“.

Teisės doktrinoje „artimumo laike ir erdvėje“ bei „tiesioginių padarinių doktrinos“ sąlygos taip pat laikomos grynai politinio pobūdžio kliūtimis riboti neturtinės žalos atlyginimą gyvybės atėmimo atveju. Teigiama, kad pagrindinė šių „nervinio šoko“ instituto sąlygų funkcija yra paneigti atsakomybę ten, kur nors psichikos liga ir buvo pažeidėjo numatoma, bet politinės priežastys skatina atmesti ieškinį, nes pasakyti nukentėjusiajam, kad jis nebuvo pakankamai fiziškai arti nelaimingo atsitikimo yra paprasčiau nei pasakyti jam, kad atlyginti neturtinę žalą jam yra tiesiog neteisinga ir neprotinga¹⁷³. Kaip jau buvo minėta, Australija jau atsisakė „artimumo laike ir erdvėje“ bei „tiesioginių padarinių doktrinos“ reikalavimų. Naujoji Zelandija, Kanada bei Airija šių sąlygų taip pat pamažu atsisako. Anglijoje, Velse ir Škotijoje šios sąlygos teismų praktikoje vis dar taikomos, tačiau Anglijos ir Velso teisės komisija bei Škotijos teisės komisija vienareikšmiškai pasiūlė šių „nervinio šoko“ sąlygų atsisakyti¹⁷⁴. Dėl nurodytų priežasčių tikimasi, kad „artimumo laike ir erdvėje“ bei „tiesioginių padarinių doktrinos“ sąlygų daugumoje bendrosios teisinės sistemos valstybių anksčiau ar vėliau bus atsisakyta.

Kritikos sulaukia ir kitos „nervinio šoko“ instituto sąlygos – artimo ir glaudaus ryšio reikalavimas nustatant neturtinės žalos atlyginimo gyvybės atėmimo atveju subjektus, taip pat psichikos ligos reikalavimas bei „normalaus tvirtumo standartas“. Tačiau kadangi šios „nervinio šoko“ instituto sąlygos yra labiau teisiškai ir logiškai pagrįstos nei prieš tai analizuotos sąlygos, beveik visos bendrosios teisinės sistemos valstybės šias „nervinio šoko“ instituto sąlygas toliau palaiko ir nėra realesnių ketinimų jų atsisakyti. Pavyzdžiui, nors atsisakiusi „nervinio šoko“ instituto sąlygų dėl staigaus šoko, „artimumo laike ir erdvėje“ ir „tiesioginių padarinių doktrinos“, Australija paliko „nervinio šoko“ sąlygas dėl artimo ir glaudaus trečiojo asmens santykio su žuvusiuoju, psichikos ligos bei „normalaus tvirtumo standarto“. Šias „nervinio šoko“ sąlygas taip pat siūlo palikti Anglijos ir Velso teisės komisija bei Škotijos teisės komisija¹⁷⁵, todėl tikėtina, kad bent jau artimiausiu metu minėtos „nervinio šoko“ instituto sąlygos daugumoje bendrosios teisinės sistemos valstybių išliks.

¹⁷² *Andrews v. Williams* (1967) VR 831.

¹⁷³ Wheat K. Proximity and Nervous Shock // *Common Law World Review*. 2003, Vol. 32. P. 336.

¹⁷⁴ Law Commission of England and Wales. *Liability for Psychiatric Illness*. London: HMSO, 1998; The Scottish Law Commission. *Report on Damages for Psychiatric Injury*. Edinburgh: TSO, 2004.

¹⁷⁵ *Ibid.*

Patys politiniai argumentai, kaip stipriausias „nervinio šoko“ instituto sąlygas lemiantis veiksnys, taip pat yra stipriai kritikuojami. Teigiama, kad jeigu aplinkybės konkrečioje byloje leidžia neturtinės žalos priteisimą, neturi būti atsisakoma jį priteisti vien dėl to, kad toks priteisimas nulems bylinėjimosi išaugimą, nes pažeidėjai turi prisiimti visą atsakomybę už savo veiksmus¹⁷⁶. Be to, laikoma, kad patys politiniai argumentai atsakomybės išplėtimui yra gerokai perdėti, nes ankstesnis „nervinio šoko“ instituto liberalizavimas nenuvedė prie ieškinių antplūdžio¹⁷⁷. Manoma, kad netgi palikus vienintelę sąlygą – psichikos ligą, tai būtų pakankamas barjeras ieškinių srautui sureguliuoti, nes pagal JAV atliktą tyrimą, iš visų į panašias aplinkybes patekusių asmenų tik 1 % dėl artimojo netekties suserga tam tikra psichikos liga¹⁷⁸. Vadinasi, vien psichikos liga, kaip „nervinio šoko“ instituto sąlyga, yra pakankamas barjeras apriboti pažeidėjų atsakomybę neturtinės žalos atlyginimo gyvybės atėmimo atveju. Kitos „nervinio šoko“ instituto sąlygos dėl artimo ir glaudaus trečiojo asmens santykio su žuvusiuoju, taip pat „normalaus tvirtumo standartas“ dar labiau apriboja šią atsakomybę ir neleidžia susidaryti per dideliame ieškinių sraute¹⁷⁹. Kita vertus, teisės doktrinoje taip pat yra nuomonių, kad atsakomybės išplėtimas nebūtinai yra nepageidaujamas dalykas: jeigu tam tikras atsakomybės išplėtimas realiai įvyksta, tai gali atskleisti tiesiog nuoširdų tokį socialinį poreikį¹⁸⁰.

Apibendrinant konstatuotina, kad „nervinio šoko“, kaip pagrindo trečiųjų asmenų neturtinės žalos atlyginimui gyvybės atėmimo atveju, sąlygų liberalizavimas bendrosios teisinės sistemos valstybėse yra lėtas ir labai atsargus procesas, kiekvieną kartą tiksliai pasveriant neturtinės žalos atlyginimo gyvybės atėmimo atveju pasekmes tiek pažeidėjui, tiek visai visuomenei. Neturtinė žala gyvybės atėmimo atveju vis dar traktuojama griežčiau nei kita neturtinė žala, o pats „nervinio šoko“ institutas įkūnija politinių priešasčių sąlygojamą nenorą plėsti neturtinės žalos atlyginimo gyvybės atėmimo atveju ribas. Vis dėlto „nervinio šoko“ institutas pamažu liberalizuojamas, todėl tokios grynai politiniais argumentais grindžiamos „nervinio šoko“ instituto sąlygos, kaip staigus šokas bei „artimumas laike ir erdvėje“ ir „tiesioginių padarinių doktrina“, artimiausiais dešimtmečiais turėtų būti pašalinti iš „nervinio šoko“ instituto sąlygų sąrašo.

¹⁷⁶ Handford P. R., Mullany N. J. Tort Liability for Psychiatric Damage. The Law of “Nervous Shock”. – London: Sweet & Maxwell, 2000. P. 311.

¹⁷⁷ McRae P. R. Whither Nervous Shock? The Current State, Future Direction and Possible Reform of Compensation for Negligently Inflicted Psychiatric Injury After *Ramstead*. Victoria University Wellington Law Review. 2001, Vol. 32. P. 539.

¹⁷⁸ Handford P. R., Mullany N. J. Tort Liability for Psychiatric Damage. The Law of “Nervous Shock”. – London: Sweet & Maxwell, 2000. P. 313.

¹⁷⁹ Rajendran R. Told Nervous Shock: Has the Pendulum Swung in Favour of Recovery by Television Viewers? // Deakin Law Review. 2004, Vol. 9, No. 2. P. 734.

¹⁸⁰ Belanger-Hardy L. Nervous Shock, Nervous Courts: The *Anns/Kamloops* Test to the Rescue? // Alberta Law Review. 1999, Vol. 37(3). P. 586.

2.6.2. Perspektyvos Lietuvoje

Neturtinės žalos atlyginimo gyvybės atėmimo atveju institutas Lietuvoje skaičiuoja tik pirmąjį dešimtmetį, todėl nieko stebėtino, kad aiškus šios neturtinės žalos atlyginimo mechanizmas dar nėra nusistovėjęs, o teismų praktika taip pat yra dar gana prieštaringa. Šį faktą pripažįsta ir pats Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, kuris ne kartą pabrėžė, jog „teismų praktika neturtinės žalos atlyginimo srityje dar tik formuojasi, todėl ji dar nėra vienoda“¹⁸¹. Nors pasirenkant Lietuvoje konkretų neturtinės žalos atlyginimo gyvybės atėmimo atveju modelį buvo remtasi tiek kitų užsienio valstybių patirtimi, tiek tarptautiniais dokumentais šioje neturtinės žalos atlyginimo srityje, neturtinės žalos atlyginimo gyvybės atėmimo atveju modelis nėra tobulas, todėl Lietuvos teisės moksle pateikiami pasiūlymai kaip jį patobulinti. Pasiūlymai neturtinės žalos atlyginimo gyvybės atėmimo atveju srityje daugiausia nukreipti dviem linkmėmis. Pirmą, siūloma tobulinti subjektų, turinčių teisę į neturtinės žalos atlyginimą gyvybės atėmimo atveju, ratą ir stiprinti artimo bei glaudaus ryšio reikalavimą. Antra, siūloma tam tikrais atvejais nustatyti neturtinės žalos prezumpciją.

Kalbant apie pirmąjį pasiūlymą, kaip jau buvo minėta ankstesniuose šio magistro baigiamojo darbo skyriuose, Lietuvoje neturtinė žala gyvybės atėmimo atveju priteisiama atsižvelgiant į trečiųjų asmenų formalius santykius su žuvusiuoju bei šių santykių artimumą ir glaudumą. Dėl to neturtinė žala priteisiama žuvusiųjų sutuoktiniams, sugyventiniams, tėvams, vaikams, broliams, seserims ir kitiems giminaičiams. Lietuvos teisės doktrinoje pateikiami pasiūlymai aiškiai apibrėžti trečiųjų asmenų, turinčių teisę reikalauti neturtinės žalos atlyginimo gyvybės atėmimo atveju, sąrašą, į jį įtraukiant asmenis, susijusius su gyvybės netekusiu asmeniu artimais teisiniais ir faktiniais ryšiais: sutuoktinis, vaikai, tėvai ir sugyventiniai¹⁸². Manytina, kad Lietuvos teismų praktika dėl subjektų, turinčių teisę į neturtinės žalos atlyginimą gyvybės atėmimo atveju, Lietuvoje formuojasi teisinga linkme, todėl minėtų subjektų nereikėtų apriboti koku nors konkrečiu baigtiniu sąrašu. Subjektų, turinčių teisę į neturtinės žalos atlyginimą gyvybės atėmimo atveju, ratas turėtų būti paliktas atviras - daugiausia koncentruojantis ne į tam tikro formalaus santykio su žuvusiuoju buvimą, o į šių asmenų tarpusavio santykio artimumą ir glaudumą. Todėl konstatavus tikrai artimą ir glaudų trečiojo asmens santykį su žuvusiuoju, neturtinės žalos priteisimas tokiam trečiajam asmeniui turėtų būti leistinas nepaisant to, kokio laipsnio yra tokio asmens formalus santykis su žuvusiuoju.

¹⁸¹ 2009-05-05 LAT BBS nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-188/2009; 2010-01-12 LAT BBS nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-73/2010.

¹⁸² Cirtautienė S. Neturtinės žalos atlyginimas, kaip civilinių teisių gynimo būdas: monografija. – Vilnius: Justitia, 2008. P. 151.

Kita vertus, taip pat svarstyti, ar nereikėtų išimtiniais atvejais teisę į neturtinės žalos atlyginimą suteikti pašaliniais, su žuvusiuoju jokiais reikšmingais santykiais nesusijusiems asmenimis, kai dėl įvykusio šurpau nelaimingo atsitikimo, kuriame jiems teko vienokiu ar kitokiu būdu dalyvauti, šie asmenys susirgo psichikos liga. Be abejo, neturtinės žalos atlyginimo priteisimas šiuo atveju turėtų būti išimtinio pobūdžio ir apimti tik tokius atvejus, kai paties nelaimingo atsitikimo ir kito asmens žūties aplinkybės buvo tokios sukrečiančios, kad bet koks normalus ir protingas asmuo jį pajutęs savo pojūčiais, galėjo susirgti psichikos liga. Tokios situacijos pavyzdžiais galėtų būti tokie atvejai, kai pašalinio asmens akivaizdoje yra žiauriai nužudomas kitas žmogus arba įvyksta ypatingai sukrečiantis nelaimingas atsitikimas ir dėl patirto dvasinio sukrėtimo pašalinis asmuo susergera psichikos liga. Todėl šiuo atveju sąlygos neturtinės žalos atlyginimui gyvybės atėmimo atveju būtų dvi. Pirmą, kito asmens gyvybės atėmimo aplinkybių ir pašalinio asmens dalyvavimo nelaimingame atsitikime pobūdis. Antra, pašalinio asmens susirgimas psichikos liga, kurią nulėmė jo dalyvavimas nelaimingame atsitikime. Manytina, kad šie du reikalavimai užtikrintų veiksmingas neturtinės žalos atlyginimo gyvybės atėmimo atveju ribas, nes vien pašalinio asmens psichikos liga šiomis aplinkybėmis nebūtų dažnas reiškinys. Tokio pobūdžio neturtinės žalos priteisimą pripažįsta ir bendrosios teisės sistemos valstybės, kuriose taip pat pripažįstama, kad neturtinė žala išimtiniais atvejais gali būti atlyginama ir paprastam nelaimingo atsitikimo stebėtojai, kai nelaimingo atsitikimo aplinkybės yra tokios, kad galėtų sukelti psichikos ligą ir bet kokiam „protingam žmogui“. Pažymėtina, kad tokio pobūdžio neturtinė žala gyvybės atėmimo atveju galėtų būti atlyginama pagal LR civilinio kodekso 6.283 str. nuostatas dėl sveikatos sužalojimo, nes pagal Pasaulio sveikatos apsaugos organizacijos pateiktą sampratą, sveikata – tai ne tik ligos ar fizinių defektų nebuvimas, bet ir visiška žmogaus fizinė, dvasinė bei socialinė gerovė¹⁸³. Vadinasi žala asmeniui gali būti padaroma ne tik tada, kai tiesiogiai fiziniu kontaktu paveikiamas kūnas, bet ir kai daroma įtaka asmens dvasinei būsenai, dėl ko psichikos ligos sukėlimas galėtų būti atlyginamas pagal žalos sveikatai teisės normas¹⁸⁴.

Kitas teisės doktrinoje pateikiamas pasiūlymas neturtinės žalos atlyginimo gyvybės atėmimo atveju instituto tobulinimui Lietuvoje – tam tikrais neturtinės žalos atlyginimo atvejais įtvirtinti neturtinės žalos prezumpciją. Šiuo metu tokia neturtinės žalos prezumpcija Lietuvos teisėje nėra įtvirtinta, todėl neturtinės žalos, kaip ir kitų civilinės atsakomybės sąlygų buvimą turi įrodyti asmuo, reikalaujantis neturtinės žalos atlyginimo gyvybės atėmimo atveju. Beje,

¹⁸³ Pasaulio sveikatos organizacijos Konstitucija // http://www.searo.who.int/LinkFiles/About_SEARO_const.pdf. Žiūrėta: 2010-10-23.

¹⁸⁴ Žr. pavyzdžiui: 2008 m. rugsėjo 21 d. LAT „Teisės normų, reguliuojančių nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimą, taikymo baudžiamosiose bylose apžvalga Nr. 29“.

praktikoje teismai neretai faktiškai taiko neturtinės žalos prezumpciją¹⁸⁵, tačiau tokia teismų praktika kritikuojama tiek teisės doktrinoje¹⁸⁶, tiek paties Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kitose bylose¹⁸⁷.

Pasiūlymas įtvirtinti įstatyme neturtinės žalos prezumpciją dažniausiai grindžiamas tuo, kad nukentėjusiesiems, kurie ir taip patyrė didelius dvasinius išgyvenimus, nebereikėtų dar kelis kartus patirti tai, kas jau buvo išgyventa¹⁸⁸. Dėl šių ir kitų argumentų siūloma neturtinės žalos atlyginimo prezumpciją įtvirtinti tais atvejais, kai neturtinė žala padaryta dėl nusikalstamos veikos, asmens sveikatai ar dėl gyvybės atėmimo¹⁸⁹. Tačiau, manytina, kad neturtinės žalos prezumpcijos atvejus reikėtų susiaurinti labiau, nes pagal siūlomą modelį ir esamą teismų praktiką neturtinę žalą gyvybės atėmimo atveju priteisti ne tik artimiausiems šeimos nariams – sutuoktiniui, sugyventiniui, tėvams ir vaikams, bet ir broliams, seserims ir kitiems giminaičiams, neturtinės žalos prezumpcija gyvybės atėmimo atveju būtų taikoma visų šių asmenų atžvilgiu, o tai nebūtų pateisinama nei pažeidėjo, nei visos visuomenės teisių požiūriu. Juk neretai pasitaiko atvejų, kai pastarųjų asmenų grupės nesieja su žuvusiuoju tokie artimi ir glaudūs santykiai, kurie apskritai pateisintų neturtinės žalos priteisimą šiems asmenims, todėl neturtinės žalos prezumpcijos nustatymas šių asmenų atžvilgiu nebūtų nei protingas, nei sąžiningas ir teisingas.

Dėl nurodytų aplinkybių, manytina, kad nors pats neturtinės žalos prezumpcijos įtvirtinimas Lietuvos teisėje būtų teigiamas dalykas, ši prezumpcija turėtų apsiriboti tik artimiausių žuvusiojo teisinių ir faktinių šeimos narių atveju: sutuoktinių, sugyventinių, sužadėtinių, tėvų ir vaikų. Juk dažniausiai neturtinę žalą gyvybės atėmimo atveju patiria būtent šie žuvusiojo artimieji. Tuo tarpu kiti asmenys, nors jokiu būdu neeliminuojami iš neturtinės žalos atlyginimo gyvybės atėmimo atveju subjektų sąrašo, kiekvienu konkrečiu atveju santykių artimumą ir glaudumą su žuvusiuoju turėtų įrodyti atskirai. Tokia neturtinės žalos prezumpcija ne tik palengvintų kai kurių subjektų procesinę padėtį tokio pobūdžio bylose, bet ir neiškreiptų nukentėjusiųjų trečiųjų asmenų bei pažeidėjų interesų pusiausvyros. Be to, būtent tokią neturtinės žalos prezumpciją pripažįsta bendrosios teisinės sistemos valstybės, tokios kaip Anglija, Australija, Naujoji Zelandija ir kitos valstybės, todėl vertėtų pasinaudoti ir šių valstybių pažangiomis idėjomis bei patirtimi.

¹⁸⁵ Žr. pavyzdžiui: 2005-10-10 LAT CBS nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-509/2005; 2006-06-12 LAT CBS nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-394/2006.

¹⁸⁶ Žr. pavyzdžiui, Volodko R. Neturtinės žalos identifikavimo ir įrodinėjimo problemos // *Justitia*. 2008, Nr. 2. P. 35.

¹⁸⁷ Žr. pavyzdžiui: 2006-06-12 LAT CBS nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-394/2006.

¹⁸⁸ Rudzinskas A. Neturtinės žalos samprata bei jos kompensavimo problemos civilinėje bei baudžiamojo proceso teisėje// *Jurisprudencija*. 2001, t. 21(13). P. 74.

¹⁸⁹ Žr. pavyzdžiui: Volodko R. Neturtinės žalos atlyginimas Lietuvoje: monografija. – Vilnius: Standartų spaustuvė, 2010. P. 376. Taip pat: Rudzinskas A. Neturtinės žalos samprata bei jos kompensavimo problemos civilinėje bei baudžiamojo proceso teisėje// *Jurisprudencija*. 2001, t. 21(13). P. 74.

Apibendrinant darytina išvada, naujajame LR civiliniame kodekse pirmą kartą numatytas neturtinės žalos atlyginimo gyvybės atėmimo atveju institutas pamažu įsitvirtina Lietuvos teisės sistemoje. Kadangi teismų praktika šioje neturtinės žalos atlyginimo srityje dar tik formuojasi, be to, kol kas Lietuvos teismai ganėtinai palankiai nusiteikę šio neturtinės žalos atlyginimo instituto atžvilgiu, tikėtina, kad ateityje neturtinės žalos atlyginimo gyvybės atėmimo atveju institutas toliau plėsis ir apims naujus neturtinės žalos atlyginimo atvejus, tokiu būdu dar labiau užtikrindamas nukentėjusiųjų trečiųjų asmenų interesus gyvybės atėmimo atveju.

3. KITI NETURTINĖS ŽALOS ATLYGINIMO REIKALAVIMAI GYVYBĖS ATĖMIMO ATVEJU

3.1. Teisės į neturtinės žalos atlyginimą paveldėjimo problema

Gyvybės atėmimas, kaip juridinis faktas, civilinėje teisėje ypatingas tuo, kad jis gali sukurti dvejopo pobūdžio reikalavimus. Pirmiausia, gyvybės atėmimas gali sukurti visiškai naujus trečiųjų asmenų reikalavimus. Antra, gyvybės atėmimas gali nulemti tam tikrų išvestinių trečiųjų asmenų reikalavimų atsiradimą. Kalbant apie šių gyvybės atėmimo atveju atsirandančių reikalavimų ypatumus neturtinės žalos atlyginimo kontekste, pažymėtina, kad į pirmąją reikalavimų grupę patenka ankstesniuose šio magistro baigiamojo darbo skyriuose aptarti savarankiški trečiųjų asmenų reikalavimai dėl neturtinės žalos atlyginimo gyvybės atėmimo atveju. Į antrąją gyvybės atėmimo atveju atsirandančią reikalavimų grupę patenka teisės į neturtinės žalos atlyginimą paveldėjimas, kurį išimtinai nulemia pačių gyvybės netekusių asmenų reikalavimų apimtis. Taigi, šiame magistro baigiamajame darbe aptarus gyvybės atėmimą, kaip savarankišką neturtinės žalos atlyginimo pagrindą tretiesiems asmenims, toliau analizuojamas išvestinis neturtinės žalos atlyginimo gyvybės atėmimo atveju reikalavimas – teisės į neturtinės žalos atlyginimą paveldėjimas.

Istoriškai teisės į neturtinės žalos atlyginimą paveldėjimas daugiausia pradėtas pripažinti tik XX a. pirmojoje pusėje, tačiau net ir šiai dienai jis dar nėra galimas visose pasaulio valstybėse. Galimybė paveldėti teisę į neturtinės žalos atlyginimą neigiama vadovaujantis romėnų teisės principu *actio personalis moritur cum persona*, kuris reiškia, kad asmeniniai reikalavimai miršta kartu su asmeniu. Esmė tame, kad pačiu neturtinės žalos kompensavimu siekiama atlyginti asmeniui jo paties patirtus fizinius ir dvasinius išgyvenimus, juos „sušvelninti“, santykinai atstatyti pažeistą psichinę ir fizinę šio asmens gerovę ir suteikti

nukentėjusiajam satisfakcija¹⁹⁰. Be to, sprendžiant klausimus dėl neturtinės žalos atlyginimo, reikia analizuoti tokios žalos pobūdį, intensyvumą, padarinius, kitus neturtinės žalos dydžiu įvertinti reikalingus veiksnius, todėl niekas kitas be paties neturtinę žalą patyrusio asmens negali geriau ir patikimiau įrodyti visų nurodytų aplinkybių. Dėl šių dviejų priežasčių teisė į neturtinės žalos atlyginimą savo esme laikoma asmenine teise, neatsiejamai susijusia su pačiu neturtinę žalą patyrusiu asmeniu, todėl jokiais teisiniais pagrindais negalinčia būti perduota jokiems tretiesiems asmenims. Tačiau kita vertus, kad ir kaip glaudžiai susijusi su neturtinę žalą patyrusiu asmeniu, teisė į neturtinės žalos atlyginimą vis dėlto yra pretenzija dėl tam tikros pinigų sumos sumokėjimo, todėl savo esme priskirtina turtiniams reikalavimams, dėl ko gali įeiti į paveldimo turto masę ir būti paveldėjimo teisės objektu. Taigi, priklausomai nuo to, kuriam iš šių požiūrių teikiama pirmenybė, teisės į neturtinės žalos atlyginimą paveldėjimas konkrečioje valstybėje pripažįstamas arba ne.

Sprendžiant klausimą pripažinti teisės į neturtinės žalos atlyginimą paveldėjimą ar ne, taip pat turi įtakos ir teisingumo reikalavimai. Viena vertus, kai asmuo patiria itin sunkių išgyvenimų dėl sveikatos sužalojimo ar gyvybės atėmimo, tačiau nespėja šios teisės įgyvendinti, absoliutus draudimas paveldėti teisę į neturtinės žalos atlyginimą laikomas neatitinkančiu teisinės valstybės principo¹⁹¹. Kita vertus, absoliučiai uždraudus teisės į neturtinės žalos atlyginimą paveldėjimą, pažeidėjas gali atsirasti nepagrįstai geresnėje padėtyje negu tuo atveju, kai po sužalojimo asmuo lieka gyvas. Kadangi asmens gyvybės atėmimas laikomas kur kas didesniu pažeidimu nei asmens sužalojimas, teisiniu ir socialiniu požiūriu nėra pateisinama, kad pažeidėjas turi prisiimti visišką atsakomybę asmens sužalojimo atveju, tačiau jos išvengti – asmens gyvybės atėmimo atveju. Dėl šių argumentų daugelyje valstybių teisės į neturtinės žalos atlyginimą paveldėjimas vienokia ar kitokia forma vis dėlto yra įtvirtinamas.

Kalbant apie tai, kas konkrečiai sudaro teisės į neturtinės žalos atlyginimą paveldėjimo turinį asmens mirties atveju, pažymėtina, jog atsižvelgiant į išvestinį šio reikalavimo pobūdį, teisės į neturtinės žalos atlyginimą paveldėjimo turinį absoliučiai nulemia paties žuvusiojo turėtų teisių apimtis. Atkreiptinas dėmesys, kad nors asmens gyvybė yra labiausiai saugojama vertybė, pats gyvybės praradimas civilinės teisės požiūriu paprastai nelaikomas atlygintina žala, nes nelieka subjekto, kuris galėtų reikalauti tokios žalos¹⁹². Todėl teisės į neturtinės žalos atlyginimą paveldėjimo turinį sudaro ne pati prarasto gyvenimo vertė, o iki mirties žuvusiojo patirti dvasiniai išgyvenimai dėl sužalojimo ir/ar artėjančios mirties¹⁹³. Dėl šios priežasties, nustatant

¹⁹⁰ Volodko R. Ar gali būti perleista teisė į neturtinės žalos atlyginimą // *Privatinė teisė: praeitis, dabartis ir ateitis*. – Vilnius: Justitia. 2008. P. 323.

¹⁹¹ Cirtautienė S. *Neturtinės žalos atlyginimas, kaip civilinių teisių gynimo būdas: monografija*. – Vilnius: Justitia, 2008. P. 105.

¹⁹² *Ibid.* P. 100.

¹⁹³ *Ibid.* P. 101.

teisės į neturtinės žalos atlyginimą paveldėjimo turinį, itin svarbus yra laiko tarpas nuo asmens sužalojimo iki mirties ir tai, ar nukentėjęs asmuo suvokė savo teisių pažeidimo padarinius. Kuo ilgesnis laiko tarpas tarp asmens sužalojimo ir jo mirties, tuo didesnė tikimybė, kad žuvusysis patyrė didesnę fizinį skausmą ir dvasinius išgyvenimus, dėl ko atitinkamai didėja ir jo teisės į neturtinės žalos atlyginimą apimtis (tuo pačiu, teisių paveldėjimo apimtis šiam asmeniui mirus). Kitas kriterijus, nulemiantis žuvusiojo teisės į neturtinės žalos atlyginimą turinį yra tai, ar laiko tarpu nuo sužalojimo iki mirties asmuo buvo sąmoningas, nes jeigu asmuo mirė staiga, dėl ko realiai nespėjo patirti jokių dvasinių išgyvenimų, o galbūt net ir fizinio skausmo, neturtinės žalos atlyginimo paveldėjimas paprastai nėra galimas.

Apibendrinant darytina išvada, kad teisės į neturtinės žalos atlyginimą paveldėjimas yra viena iš teisinių priemonių nukentėjusių ir pažeidėjų bei visos visuomenės interesų suderinimui bei objektyvaus teisingumo užtikrinimui, todėl teisės į neturtinės žalos atlyginimą paveldėjimas vienokia ar kitokia forma daugelyje valstybių yra pripažįstamas.

3.2. Teisės į neturtinės žalos atlyginimą paveldėjimas

Siekiant pilnai atskleisti visus su gyvybės atėmimu susijusius neturtinės žalos atlyginimo reikalavimus, šiame magistro baigiamojo darbo skyriuje analizuojamas teisės į neturtinės žalos atlyginimą paveldėjimas bendrosios teisinės sistemos valstybėse ir Lietuvoje.

3.2.1. Paveldėjimas bendrosios teisinės sistemos valstybėse

Panašiai kaip ir „nervinio šoko“ instituto, taip ir teisės į neturtinės žalos atlyginimą paveldėjimo pripažinimas siejamas su geležinkelių transporto suklestėjimu. Kadangi geležinkelių transportas gerokai padidino nelaimingų atsitikimų aukų skaičių, buvo pripažinta, jog žuvusiojo išlaikytiniai po jo mirties turi teisę į išlaikymą, kurį iki žuvusiojo mirties jie gavo iš žuvusiojo. Vėliau kilus „automobilių revoliucijai“, kai naudodamiesi automobiliais dažnai žūdavo ir patys nelaimingų atsitikimų kaltininkai, reikėjo užtikrinti turtinių reikalavimų išlikimą tuo atveju, kai pats pažeidėjas miršta¹⁹⁴. Dėl šių priežasčių XX a. pradžioje kai kurių bendrosios teisinės sistemos valstybių teisės aktuose pradėtas įtvirtinti civilinių reikalavimų, įskaitant reikalavimus dėl neturtinės žalos atlyginimo, ir prievolių jas atlyginti paveldėjimas.

Priešingai nei savarankiškas trečiųjų asmenų reikalavimas dėl neturtinės žalos atlyginimo gyvybės atėmimo atveju, teisės į neturtinės žalos atlyginimą paveldėjimas bendrosios

¹⁹⁴ Deakin S., Joneston A., Markesinis B. Markesinis & Deakin's Tort Law. – New York: Oxford University Press, 2008. P. 1007.

teisinės sistemos valstybėse paprastai reglamentuojamas teisės aktuose. Pavyzdžiui, teisės į neturtinės žalos atlyginimą paveldėjimas Anglijoje ir Velse tapo įmanomas 1934 m. priėmus Teisės reformos įstatymą (įvairios sąlygos)¹⁹⁵. Kitose bendrosios teisinės sistemos valstybėse arba jų administraciniuose teritoriniuose vienetuose teisės į neturtinės žalos atlyginimą paveldėjimo klausimai taip pat yra reglamentuojami įvairiuose teisės aktuose¹⁹⁶.

Šiai dienai teisės į neturtinės žalos atlyginimą paveldėjimo klausimai bendrosios teisinės sistemos valstybėse sprendžiami skirtingai. Pavyzdžiui, Anglijoje ir Velse bei daugelyje JAV valstijų teisės į neturtinės žalos atlyginimą paveldėjimas yra galimas, tuo tarpu Australijos ir Kanados administraciniuose teritoriniuose vienetuose – ne.

Anglijoje ir Velse teisės į neturtinės žalos paveldėjimą reglamentuoja Teisės reformos įstatymas (įvairios sąlygos)¹⁹⁷. Paveldėjimas apima tiek teisės į neturtinės žalos atlyginimą paveldėjimą, tiek prievolės atlyginti šią neturtinę žalą paveldėjimą, tokiu būdu siekiant visapusiškai užtikrinti nukentėjusiųjų interesus. Teisės doktrinoje pabrėžiama, kad įstatymų nuostatos, susijusios su teisių bei prievolių paveldėjimu nesukuria jokių naujų reikalavimų, o tiesiog sukuria mechanizmą išsaugoti civilinio reikalavimo teisę ir prievolę tuo atveju, kai pažeidėjas arba nukentėjusysis miršta¹⁹⁸. Dėl šios priežasties pagrindinė teisės į neturtinės žalos atlyginimą bei prievolės ją atlyginti paveldėjimo taisyklė yra ta, kad paveldėtojų teisių ir prievolių turinį bei apimtį išimtinai sąlygoja palikėjo teisių ir prievolių turinys bei apimtis. Be to, palikėjo teisės ir prievolės turi egzistuoti jo mirties metu, todėl jeigu mirties metu palikėjas tam tikrų teisių ir prievolių neturėjo, paveldėtojai šių teisių ir prievolių taip pat neigis.

Anglijoje ir Velse bei kitose teisės į neturtinės žalos atlyginimą paveldėjimą pripažįstančiose bendrosios teisinės sistemos valstybėse teisės į neturtinės žalos atlyginimą paveldėjimas apima tokią neturtinę žalą kaip skausmas, kančios ir galimybių praradimas per bet kokį reikšmingą laiko tarpą tarp sužalojimo ir mirties¹⁹⁹. Šis laiko tarpas tarp sužalojimo ir mirties yra labai svarbus, nes jeigu kančių periodas yra trumpas, pavyzdžiui, kai asmuo miršta staigia mirtimi, nei neturtinės žalos, nei jos paveldėjimo nebus. Pavyzdžiui, dar vienoje Hillsborough futbolo stadione įvykusios tragedijos Anglijos ir Velse 1992 m. byloje *Hicks v.*

¹⁹⁵ Anglijos ir Velse Teisės reformos įstatymas (įvairios nuostatos) 1934 (Law Reform Act (Miscellaneous Provisions) 1934) // <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/Geo5/24-25/41>. Žiūrėta: 2010-10-30.

¹⁹⁶ Žr. pavyzdžiui: Australijos Queensland valstijos Paveldėjimo įstatymas 1981 (Succession Act 1981); Australijos South Australia valstijos Teisių į civilinį reikalavimą išlikimo įstatymas 1940 (Survival of Causes of Actions Act 1940); Kanados Saskatchewan provincijos Teisių į civilinį reikalavimą išlikimo įstatymas 1990 (The Survival of Actions Act 1990); Kanados Newfoundland and Labrador provincijos Teisių į civilinį reikalavimą išlikimo įstatymas 1990 (Survival of Actions Act 1990); JAV Washington valstijos kodeksas (Revised Code of Washington); JAV Minnesota valstijos kodeksas (Minnesota Code 2006); JAV Delaware valstijos kodeksas (Delaware Code 2006) ir kt.

¹⁹⁷ Anglijos ir Velse Teisės reformos įstatymas (įvairios nuostatos) 1934 (Law Reform Act (Miscellaneous Provisions) 1934) // <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/Geo5/24-25/41>. Žiūrėta: 2010-10-30.

¹⁹⁸ Rogers W. V. H. Winfield and Jolowicz on Tort, 17th ed.– London: Sweet & Maxwell., 2006. P. 1008.

¹⁹⁹ Ibid. P. 1010.

*Constable of South Yorkshire*²⁰⁰ ieškovų – žuvusiųjų paveldėtojų, reikalavimai dėl žuvusiųjų prieš mirtį patirtos neturtinės žalos – skausmo ir kančių, priteisimo buvo atmesti motyvuojant tuo, kad žuvusiųjų kančių laikotarpis nuo spūsties iki uždusimo buvo per trumpas. Kaip teigia Jones, nėra atlyginimo už skausmą ir agoniją paskutinėmis akimirkomis iki mirties, kurie yra laikomi pačios mirties dalimi²⁰¹. Taigi, bet kokia neturtinė žala Anglijoje ir Velse yra matuojama ir atlyginama tik laiko tarpe tarp sužalojimo ir mirties, tokiu būdu gerokai apribojant galimos paveldėti teisės į neturtinės žalos atlyginimą pobūdį ir apimtį.

Pažymėtina, kad kai kuriose teisės į neturtinės žalos atlyginimą paveldėjimą pripažįstančiose bendrosios teisinės sistemos valstybėse galima paveldėti neturtinę žala taip pat apima ir „šanso praradimą“, dažniausiai taikomą medikų neatsargumo bylose. „Šanso praradimas“, kaip neturtinės žalos, pripažinimas suteikia galimybę ieškoviui paveldėti teisę į neturtinės žalos atlyginimą tais atvejais, kai pats jo artimojo sveikatos sužalojimas ar liga nebuvo sąlygotas medikų nerūpestingumo pareigos pažeidimo, tačiau dėl medikų klaidų laiku nediagnozavus ligos, neatlikus reikiamo gydymo, jį atlikus netinkamai ar padarius kitas klaidas, sumažėjo šio asmens galimybės pasveikti. Pavyzdžiui, JAV 1983 m. *Herskovits v. Group Health Cooperative*²⁰² byloje neturtinė žala buvo priteista mirusio paciento paveldėtojams už 14 % paciento galimybės pasveikti sumažinimą, kai dėl medikų klaidos laiku nediagnozavus pacientui vėžio, paciento galimybės pasveikti sumažėjo nuo 39 % iki 25 %. „Šanso praradimo“ bylos yra plačiai pripažintos JAV, tačiau kitose bendrosios teisinės sistemos valstybėse požiūris į tokio pobūdžio bylas yra gerokai griežtesnis. Pavyzdžiui, nors Anglijos ir Velse 1987 m. byloje *Hotson v. East Berkshire Area Authority*²⁰³ buvo įrodyta, kad ieškovės nuolatinį neįgalumą 25 % nulėmė medikų rūpestingumo pareigos pažeidimas laiku nediagnozavus ligos ir nepaskyrus reikiamo gydymo, šioje byloje neturtinė žala ieškovei jokia dalimi nebuvo priteista motyvuojant tuo, kad vienintelė neįgalumo priežastis yra ieškovės anksčiau patirta trauma. Dėl šios bylos abejojama, ar paciento mirties atveju mirusiojo paveldėtojai galėtų kada nors paveldėti mirusiojo teisę į neturtinės žalos atlyginimą už „šanso praradimą“.

Teisės į neturtinės žalos atlyginimą paveldėjimo klausimai daugelyje JAV valstijų reglamentuojami gana panašiai kaip Anglijoje ir Velse. Pavyzdžiui, Washington, Delaware ir Minnesota valstijose teisė į neturtinės žalos atlyginimą paveldima visa apimtimi, tiek iki mirties žuvusiajam pareiškus teisme reikalavimą dėl jos priteisimo, tiek nespėjus pareikšti tokio reikalavimo, jeigu pats žuvusysis būtų pareiškęs tokį reikalavimą²⁰⁴. Tačiau, kaip jau buvo

²⁰⁰ *Hicks v. Chief Constable of South Yorkshire* (1992) PIQR P433.

²⁰¹ Jones M. A. *Textbook on Torts*, 8th ed. – Oxford: Oxford University Press. 2002. P. 703.

²⁰² *Herskovits v. Group Health Cooperative* 664 P.21 474 (Wash. 1983).

²⁰³ *Hotson v. East Berkshire Area Health Authority* (1987) 1 All ER 210.

²⁰⁴ JAV Washington valstijos kodeksas 2010 (Revised Code of Washington 2010) // <http://apps.leg.wa.gov/rcw>. Žiūrėta: 2010-10-30; JAV Delaware valstijos kodeksas 2006 (Delaware Code 2006) // <http://law.justia.com>

minėta, kitos bendrosios teisinės sistemos valstybės teisės į neturtinės žalos atlyginimą paveldėjimo klausimu nėra tokios liberalios. Pavyzdžiui, Kanados administracinių teritorinių vienetų įstatymuose yra aiškiai nustatyta, kad reikalavimai, susiję su skausmu, kančiomis ir gyvenimo praradimu nėra paveldimi ir/ar tęsiami po asmens mirties²⁰⁵. Tokia pati taisyklė yra numatyta ir Australijos administracinių teritorinių vienetų įstatymuose, tačiau kartais vis dėlto numatoma viena išimtis - teisės į neturtinės žalos atlyginimą paveldėjimas yra galimas, kai asmens mirtį nulėmė susirgimai, susiję su dulkėmis²⁰⁶. Tokiais atvejais teisės į neturtinės žalos atlyginimą paveldėjimui reikalaujamos trys sąlygos: 1) asmens susirgimą sukėlė būklė, susijusi su dulkėmis (*angl. dust-related condition*), 2) asmuo buvo pareiškęs reikalavimą teisme dėl neturtinės žalos atlyginimo, 3) asmuo mirė dėl susirgimų, susijusių su dulkėmis²⁰⁷.

Apibendrinant, teisės į neturtinės žalos atlyginimą paveldėjimas bendrosios teisinės sistemos valstybėse yra reguliuojamas skirtingai. Vienose bendrosios teisinės sistemos valstybėse teisės į neturtinės žalos atlyginimą paveldėjimas pripažįstamas ir gana plačiai apimtimi, tuo tarpu kitose – visiškai nepripažįstamas arba pripažįstamas numatant tik labai siauras išimtis.

3.2.2. Paveldėjimas Lietuvoje

Teisės į neturtinės žalos atlyginimą paveldėjimas Lietuvoje yra probleminis ir prieštarinai teismų praktikoje sprendžiamas klausimas. LR civilinio kodekso 6.128 str. 2 d. reglamentuoja prievolės pabaigą mirus fiziniam asmeniui arba likvidavus juridinį asmenį: kai kreditorius miršta, prievolė pasibaigia, jeigu ji turėjo būti įvykdyta asmeniškai jam ar kitokiu būdu yra neatsiejamai susijusi su kreditoriaus asmeniu. LR civilinio kodekso 6.102 str. 3 d. įtvirtina draudimą perleisti reikalavimą, kuris yra neatsiejamai susijęs su kreditoriaus asmeniu. Paveldėjimo teisės objektą apibrėžia LR civilinio kodekso 5.1 str. 2 d., kurioje nustatyta, kad paveldimi materialūs dalykai ir nematerialūs dalykai, palikėjo turtinės reikalavimo teisės,

/delaware/codes/2006/title10/c037-sc01.html. Žiūrėta: 2010-10-30; JAV Minnesota valstijos kodeksas 2005 (Minnesota Code 2005) // <http://law.justia.com/minnesota/codes/2005/570/573-s02.html>. Žiūrėta: 2010-10-30.

²⁰⁵ Žr. pavyzdžiui: Kanados Alberta provincijos Teisių į civilinį reikalavimą išlikimo įstatymas 2000 (Survival of Actions Act 2000) // <http://www.qp.alberta.ca/documents/Acts/S27.pdf>. Žiūrėta: 2010-10-30; Kanados Newfoundland and Labrador provincijos Teisių į civilinį reikalavimą išlikimo įstatymas 1990 (Survival of Actions Act 1990) // <http://www.canlii.org/en/nl/laws/stat/rsnl-1990-c-s-32/latest/rsnl-1990-c-s-32.html>. Žiūrėta: 2010-10-30; Kanados Prince Edward Island provincijos Teisės į civilinį reikalavimą išlikimo įstatymas 2003 (Survival of Actions Act 2003) // <http://www.gov.pe.ca/lawstatutes/pdf/s-11.pdf>. Žiūrėta: 2010-10-30.

²⁰⁶ Kai kurių Australijos administracinių teritorinių vienetų įstatymuose yra numatytas dulkių sukeltas ligų sąrašas, į kurį patenka tokios ligos, kaip: mezotelioma, asbestozė, silikozė ir kt.

²⁰⁷ Žr. pavyzdžiui: Australijos Queensland valstijos Paveldėjimo įstatymas 1981 (Succession Act 1981) // <http://www.legislation.qld.gov.au/LEGISLTN/CURRENT/S/SuccessionA81.pdf>. Žiūrėta: 2010-10-30; Australijos South Australia valstijos Teisių į civilinį reikalavimą išlikimo įstatymas 1940 (Survival of Causes of Actions Act 1940) // <http://www.legislation.sa.gov.au/LZ/C/A/SURVIVAL%20OF%20CAUSES%20OF%20ACTION%20ACT%201940/CURRENT/1940.63.UN.PDF>. Žiūrėta: 2010-10-30.

palikėjo prievolės ir kt. To paties straipsnio 3 d. numato, kad nepaveldimos asmeninės neturtinės ir turtinės teisės, neatskiriama susijusios su palikėjo asmeniu (teisė į garbę ir orumą, į atlikėjo vardą ir atlikimo neliečiamybę), teisė į alimentus ir pašalpas, mokamas palikėjui išlaikyti, teisė į pensiją, išskyrus įstatymų numatytas išimtis. Taigi, sisteminė LR civilinio kodekso nuostatų analizė leidžia daryti išvadą, kad tuo atveju, kai turtinės ar neturtinės reikalavimo teisės yra neatsiejamai susijusios su palikėjo asmeniu, šių reikalavimų perleidimas tretiesiems asmenims jokiais pagrindais nėra leidžiamas, todėl palikėjui mirus, prievolė įvykdyti šiuos reikalavimus pasibaigia. Vadinasi, siekiant nustatyti, ar Lietuvoje teisės į neturtinės žalos atlyginimą paveldėjimas yra galimas, reikia atsakyti į klausimą, ar teisė į neturtinės žalos atlyginimą yra neatsiejamai susijusi su palikėjo asmeniu.

Lietuvos teismų praktikoje buvo nagrinėtos tik kelios bylos, kuriose ieškovams, teisme reikalavusiems neturtinės žalos atlyginimo, mirus buvo sprendžiamas jų teisių perėmimo klausimas, tačiau teismų pozicija dėl teisės į neturtinės žalos atlyginimą paveldėjimo galimumo yra gana prieštaringa. Pavyzdžiui, Lietuvos apeliacinio teismo 2007 m. gegužės 31 d. nutartyje civilinėje byloje Nr. 2-339/2007 buvo sprendžiamas klausimas, ar ieškovės turto paveldėtojas ir teisių perėmėjas gali perimti teisme pareikštą ieškovės reikalavimą dėl neturtinės žalos, patirtos netekus dukters, priteisimo. Šioje byloje Lietuvos apeliacinis teismas pripažino, kad neturtinė žala palikėjai atsirado pažeidus asmenines neturtines vertybes (gyvybę), kurios yra neatsiejamai susijusios su asmeniu, patyrusiu šią žalą, todėl kadangi teisės į tokio pobūdžio žalos atlyginimą perėmimo įstatymas nenumato, reikalavimo dėl neturtinės žalos priteisimo dalyje civilinė byla buvo nutraukta²⁰⁸. 2010 m. kovo 16 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartyje baudžiamojoje byloje Nr. 2K-134/2010 teisės į neturtinės žalos atlyginimą paveldėjimas taip pat nebuvo pripažintas. Šioje byloje ieškovė reikalavo priteisti jai neturtinę žalą dėl sutuoktinio netekties, tačiau nesibaigus procesui mirė, todėl jos procesines teises siekė perimti jos turto paveldėtojas. Minėtoje byloje Lietuvos Aukščiausiasis Teismas išaiškino, kad „neturtinė žala pagal savo pobūdį yra asmeninė žala, tiesiogiai susijusi su asmeniu, neatskiriama nuo jo asmenybės ir priklauso nuo paties išgyventų emocijų. <...> Neturtinės žalos atlyginimo funkcija – ne turtinės padėties pagerinimo, bet kompensacinė – tai asmens patirtų fizinių ir dvasinių išgyvenimų „sušvelninimas“, santykinis pažeistos psichinės ir fizinės gerovės atkūrimas, satisfakcijos nuskriaustajam suteikimas. <...> Nustatant neturtinės žalos, kaip civilinės atsakomybės sąlygos, buvimą, vertinant jos pobūdį, intensyvumą, pasekmes, taip pat analizuojant kitus kompensacijos dydžio nustatymui reikšmingus faktorius, yra būtinas tiesiogiai šiuos emocinius ar fizinius potyrius išgyvenusio asmens dalyvavimas, nes niekas kitas, išskyrus neturtinę žalą patyrusį asmenį, negalėtų geriau ir patikimiau įrodyti neigiamų psichofiziologinių pasikeitimų stiprumo,

²⁰⁸ 2007-05-31 Lietuvos apeliacinio teismo CBS nutartis civilinėje byloje Nr. 2-339/2007.

nusakyti patirtų jausmų, kančių bei nuotaikų²⁰⁹. Vadovaudamasis šiais argumentais, Lietuvos Aukščiausias Teismas pripažino, kad teisės į neturtinės žalos atlyginimą paveldėjimas nėra galimas.

Tačiau Lietuvos teismų praktikoje būta ir kitokių pozicijų šiuo klausimu. Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. vasario 19 d. nutartyje civilinėje byloje Nr. 3K-3-51/2007 ieškovės turto paveldėtojai ir teisių perėmėjai buvo priteista 6000 Lt neturtinės žalos, kurią ieškovė buvo patyrusi dėl sunkaus sveikatos sutrikdymo²¹⁰. Be to, 2008 m. rugsėjo 21 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo „Teisės normų, reguliuojančių nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimą, taikymo baudžiamosiose bylose apžvalgoje“ buvo pripažinta, kad smurtinių nusikaltimų bylose teisė reikalauti neturtinės žalos atlyginimo už dvasinius išgyvenimus ir fizinius kentėjimus priskiriama prie turtinio pobūdžio reikalavimų, kurie pagal LR civilinio kodekso 5.1 str. 2 d. yra paveldimi, todėl perėmus palikėjo materialiąsias subjektines teises, galimas ir procesinių teisių perėmimas²¹¹. Dėl šios priežasties teismų praktika, kurioje teisės į neturtinės žalos atlyginimą paveldėjimas nebuvo leistas Lietuvos Aukščiausiojo Teismo buvo sukritikuota, o pavyzdžiui, Vilniaus apygardos teismo nutartis baudžiamojame byloje Nr. 1A-772/2007, kurioje ieškovės turto paveldėtojui ir teisių perėmėjui buvo priteista 10 000 Lt neturtinės žalos, kurią buvo patyrusi ieškovė, buvo pripažinta pagrįsta ir teisėta.

Atsižvelgiant į Lietuvoje pripažįstamą kompensacinę neturtinės žalos atlyginimo funkciją, kuri reiškia, kad neturtinės žalos atlyginimu siekiama suteikti nukentėjusiajam satisfakciją, jį nuraminti, suteikti galimybę rasti nukentėjusiajam alternatyvių malonumų ir tokiu būdu padėti jam atkurti dvasinę pusiausvyrą, taip pat į esamą teisės į neturtinės žalos atlyginimą perėjimo tretiesiems asmenims reglamentavimą, t.y. kad neatsiejamai su kreditoriaus asmeniu susijusios prievolės jokiais pagrindais tretiesiems asmenims pereiti negali, vis dėlto manytina, kad nors ir turtinio pobūdžio reikalavimas, teisė į neturtinės žalos atlyginimą laikytina neatsiejamai susijusia su nukentėjusiojo asmeniu, todėl paveldėti negalima. Būtent tokią poziciją naujausioje praktikoje pripažįsta ir Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. Nepaisant šios išvados, kitas analizuotinas klausimas – ar teisės į neturtinės žalos atlyginimą paveldėjimas Lietuvoje turėtų būti numatytas.

Dėl teisės į neturtinės žalos atlyginimą klausimų yra tekę pasisakyti LR Konstituciniam Teismui. 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarime LR Konstitucinis teismas pažymėjo, kad teisė reikalauti materialiai atlyginti asmeniui padarytą moralinę žalą vienais atvejais gali būti siejama vien su žalą patyrusiu asmeniu, tačiau pagal LR Konstituciją įmanomos ir tokios situacijos, kai ši

²⁰⁹ 2010-03-16 LAT BBS nutartis baudžiamojame byloje Nr. 2K-134/2010.

²¹⁰ 2007-02-19 LAT CBS nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-51/2007.

²¹¹ 2008 m. rugsėjo 21 d. LAT „Teisės normų, reguliuojančių nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimą, taikymo baudžiamosiose bylose apžvalga Nr. 29“.

teisė gali pereiti kitiems asmenims. LR Konstitucinis Teismas taip pat pažymėjo, kad iš LR Konstitucijos neišplaukia, kad asmeniui padarytos materialinės ir (arba) moralinės žalos atlyginimas visais atvejais turi būti išmokamas (arba kitaip kompensuojamas) būtent tam asmeniui, kuriam ji padaryta, ir kad atitinkamas atlyginimas apskritai negali būti išmokamas jokiam kitam asmeniui. Galiausiai LR Konstitucinis Teismas konstatavo, kad absoliutus draudimas paveldėti fizinio asmens teisę į žalos, padarytos kuriais nors neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimą riboja LR Konstitucijos 109 str. įtvirtintus teismo įgaliojimus vykdyti teisingumą, nukrypsta nuo konstitucinės žalos atlyginimo sampratos, įtvirtintos Konstitucijos 30 str. 2 d., pažeidžia konstitucinius teisingumo ir teisinės valstybės principus²¹².

Tokia LR Konstitucinio Teismo pozicija dėl reikalingumo įstatyme numatyti teisės į neturtinės žalos atlyginimą paveldėjimą bent iš dalies laikytina pagrįsta ir teisinga. Nors neturtinės žalos atlyginimo reikalavimas neabejotinai išlaiko sąsajas su šią žalą patyrusiu asmeniu, absoliutus draudimas paveldėti tokio pobūdžio reikalavimą nebūtų teisingas sprendimas nukentėjusiųjų ir jų teisių perėmėjų atžvilgiu. Pažeidėjas neturėtų gauti turtinės naudos iš to, kad dėl jo sukeltų sužalojimų nukentėjusysis mirė, dėl ko jam nebereikia atlyginti nukentėjusiojo iki mirties patirtos neturtinės žalos. Be to, prievolė atlyginti neturtinę žalą Lietuvoje yra paveldima - tai ne kartą pripažino Lietuvos teismai²¹³. Dėl šios priežasties, nėra teisingas toks teisinis reguliavimas, kad prievolė atlyginti neturtinę žalą yra paveldima, o pats reikalavimas ją atlyginti – ne. Atsižvelgiant į šią argumentaciją, kadangi neturtinės žalos kompensacija yra skirta pačiam nukentėjusiajam – tam, kad šios kompensacijos pagalba jis bent pabandytų atkurti savo dvasinės būklės pusiausvyrą, teisės į neturtinės žalos atlyginimą pripažinimas pateisinamas tik objektyvaus teisingumo požiūriu. Todėl manytina, kad šiuo atveju pasireiškia ne tiek kompensacinė neturtinės žalos atlyginimo funkcija (nes realiai nebėra kam neturtinę žalą kompensuoti), o labiau baudinė funkcija, kuria siekiama užtikrinti objektyvų teisingumą, gyvybės atėmimo neleidžiant pažeidėjui išsisukti nuo neturtinės žalos atlyginimo. Dėl visų nurodytų argumentų, taip pat dėl to, kad teisės į neturtinės žalos atlyginimą paveldėjimas šiai dienai gana plačiai pripažįstamas tarptautinėje bendruomenėje, pavyzdžiui, tokią galimybę numato Europos deliktų teisės principai²¹⁴, o taip pat ir daugelio kitų valstybių įstatymai, teisės į neturtinės žalos atlyginimą paveldėjimas vienokia ar kitokia forma Lietuvoje

²¹² 2006-08-16 LR Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl LR žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimo įstatymo 3 straipsnio (2001 m. kovo 13 d. redakcija) 3 dalies ir 7 straipsnio (2001 m. kovo 13 d. redakcija) 7 dalies atitikimo LR Konstitucijai“.

²¹³ Žr. pavyzdžiui: 2009-06-08 LAT CBS nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-190/2009; 2010-08-13 Lietuvos apeliacinio teismo CBS nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-540/2010; 2010-08-17 Lietuvos apeliacinio teismo CBS nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-559/2010.

²¹⁴ Principles of European Tort Law: Text and Commentary. European Group on Tort Law. Vienna: Springer, 2005.

galėtų būti numatytas. Tačiau kadangi teisė į neturtinės žalos atlyginimą vis dėlto laikytina neatsiejamai susijusia su ją patyrusiu asmeniu, teisės į neturtinės žalos atlyginimą paveldėjimas turėtų būti atskirai numatytas LR civiliniame kodekse, įtvirtinant naujas šį klausimą reglamentuojančias teisės normas arba modifikuojant esamas. Bet kokių atveju teisės į neturtinės žalos atlyginimą paveldėjimas turi būti gerai apsvarstytas sprendimas, įvertinant visas tokios galimybės įtvirtinimo pasekmes.

3.3. Neturtinė žala, kaip įstatyme numatytos „netekties žalos“ dalis

Paskutinis klausimas, kurį reikėtų aptarti kalbant apie neturtinės žalos atlyginimo reikalavimus gyvybės atėmimo atveju – dėl kito asmens gyvybės atėmimo patirtos neturtinės žalos santykis su „netekties žala“ (*angl. damages for bereavement*) ar kita panašaus pobūdžio kompensacija, kurią valstybių įstatymai dažnai numato tam tikriems žuvusiojo artimiesiems.

Kai kuriose bendrosios teisinės sistemos valstybėse yra priimti atitinkami įstatymai, numatantys kai kurių žuvusiojo artimųjų reikalavimus gyvybės atėmimo atveju. Dažniausiai numatomi trejopo pobūdžio artimųjų reikalavimai gyvybės atėmimo atveju: 1) reikalavimai dėl laidojimo išlaidų padengimo, 2) reikalavimai dėl išlaikymo, kurį žuvusiojo išlaikytiniai turėjo teisę gauti žuvusiajam esant gyvam ir 3) reikalavimai dėl įstatyme numatytos fiksuoto dydžio arba tam tikrose ribose numatytos „netekties žalos“ priteisimo, kurią iš pažeidėjo turi teisę prisiteisti tam tikri žuvusiojo artimieji²¹⁵. Kalbant apie neturtinės žalos atlyginimą gyvybės atėmimo atveju, įdomus yra būtent trečiasis reikalavimas dėl „netekties žalos“ priteisimo, kurio santykis su neturtine žala gyvybės atėmimo atveju ir bus tiriamas. Analizės pagrindu bendrosios teisinės sistemos valstybėse pasirinktas Anglijos ir Velso Mirtinų atsitikimų įstatymas 1976²¹⁶.

Anglijos ir Velso Mirtinų atsitikimų įstatyme 1976 numatyta, kad žuvusiojo sutuoktinis arba nevedusio žuvusiojo tėvai iš pažeidėjo gali prisiteisti fiksuoto dydžio „netekties žalą“, kuri nuo 2002 m. Anglijoje sudaro 10 000 svarų sterlingų (39 000 Lt). Jeigu nevedęs žuvusysis tebeturėjo abu tėvus, ši suma jiems dalijama lygiomis dalimis. Vienintelis reikalavimas „netekties žalos“ priteisimui yra tas, kad pažeidėjas turi būti pripažintas atsakingu už žuvusiojo mirtį, todėl „netekties žalos“ priteisimui neturi jokios reikšmės kokio artimumo ir glaudumo buvo žuvusiojo santykiai su „netekties žalos“ subjektais – sutuoktiniu ar tėvais, ir kokius dvasinius išgyvenimus šie asmenys dėl žuvusiojo mirties patyrė. Teisės doktrinoje teigiama, kad

²¹⁵ Žr. pavyzdžiui: Anglijos ir Velso Mirtinų atsitikimų įstatymas 1976 (Fatal Accidents Act 1976); Škotijos Žalos įstatymas 1976 (Damages Act 1976); Australijos Australian Capital teritorijos Kompensacijos (Mirtini sužalojimai) įstatymas 1968 (Compensation (Fatal Injuries) Act 1968); Australijos New South Wales teritorijos Artimųjų kompensavimo įstatymas 1897 (Compensation to Relatives Act 1897) ir kt.

²¹⁶ Anglijos ir Velso Mirtinų atsitikimų įstatymas 1976 (Fatal Accidents Act 1976) // <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1976/30>. Žiūrėta: 2010-10-30.

realiai vienintelis „netekties žalos“ numatymo tikslas buvo suteikti mažų vaikų tėvams galimybę prisiteisti nors menką pinigų sumą už vaiko netektį, kurios jie negali gauti pagal kitus teisės aktus, pavyzdžiui, reglamentuojančius išlaikymo priteisimą, nes kai vaikas žuvo būdamas mažas, praktiškai neįmanoma įrodyti, kad užaugęs jis būtų kokiu nors būdu išlaikęs savo tėvus²¹⁷. Būtent dėl šių priežasčių yra laikoma, kad „netekties žala“ nėra skirta kompensuoti sielvartą²¹⁸. Neturtinė žala, kaip „netekties žalos“ dalis pripažįstama tik tais atvejais, kai tai imperatyviai nustato teisės aktai. Pavyzdžiui, Škotijoje yra numatyta tam tikra kompensacinė išmoka, kuri yra skirta ir už sielvartą bei kančias, tačiau ją taip pat griežtai riboja tam tikros sąlygos²¹⁹.

Lietuvoje savotiška „netekties žala“ ar „netekties kompensacija“ būtų galima įvardyti LR nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymo pakeitimo įstatymo²²⁰ 27 str. numatytą vienkartinę 100 dydžių einamųjų metų draudžiamųjų pajamų sumą, kuri lygiomis dalimis padalijama to paties straipsnio 2 d. numatytiems mirusiojo šeimos nariams (sutuoktiniui, nepilnamečiams vaikams ir kt.). Teismų praktikoje ne kartą buvo iškilęs klausimas, ar LR nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatyme numatyta vienkartinė išmoka apima šeimos narių patirtą neturtinę žalą dėl artimojo netekties. Šis klausimas susijęs su praktine problema, ar įstatymo pagrindu iš valstybės gauta išmoka artimojo mirties atveju turėtų būti išskaičiuojama iš žuvusiojo artimiesiems priteisiamos neturtinės žalos atlyginimo sumos.

Lietuvos teismų pozicija minėtu klausimu nebuvo vienoda. Pavyzdžiui, 2007 m. spalio 16 d. nutartyje civilinėje byloje Nr. 3K-3-400/2007 Lietuvos Aukščiausiasis Teismas LR nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatyme numatytą vienkartinę išmoką žuvusiojo artimiesiems pripažino kaip be kita ko skirtą ir žuvusiojo šeimos narių neturtinei žalai atlyginti, todėl pripažino, kad į šią išmoką reikia atsižvelgti nustatant žuvusiojo šeimos nariams priteistiną neturtinės žalos atlyginimo dydį. Tačiau vis dėlto dažnesnė teismų pozicija yra ta, kad LR nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatyme numatyta vienkartinė išmoka neapima žuvusiojo šeimos narių patirtos neturtinės žalos, todėl ją atskirai privalo atlyginti pats pažeidėjas. Pavyzdžiui, 2006 m. sausio 11 d. nutartyje civilinėje byloje Nr. 3K-3-27/2006²²¹ ir 2006 m. spalio 31 d. nutartyje baudžiamojoje byloje Nr. 2K-587/2006 Lietuvos Aukščiausiasis Teismas aiškiai konstatavo, kad LR nelaimingų atsitikimų

²¹⁷ Deakin S., Joneston A., Markesinis B. Markesinis & Deakin's Tort Law. – New York: Oxford University Press, 2008. P. 1004.

²¹⁸ McBride N. J., Bogshow R. Tort Law, 2nd ed. – Harlow: Pearson Education Ltd. 2005. P. 628.

²¹⁹ Škotijos Žalos įstatymas 1993 (Damages Act 1993) // <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1993/5/contents>. Žiūrėta: 2010-10-30.

²²⁰ Lietuvos Respublikos nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymo pakeitimo įstatymas // Valstybės žinios. 2003, Nr. IX-1819.

²²¹ 2006-01-11 LAT CBS nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-27/2006; 2006-10-31 LAT BBS nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-587/2006.

darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatyme nenustatytas neturtinės žalos atlyginimas, todėl pagal šį įstatymą žuvusiojo šeimos narių gauta išmoka neapima šių asmenų patirtos neturtinės žalos. Būtent tokia pozicija LR nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatyme numatytos vienkartinės išmokos atžvilgiu palaikoma ir teisės doktrinoje²²².

LR nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatyme numatyta vienkartinė išmoka žuvusiojo artimiesiems kelia tam tikrų abejonių dėl jos sąsajų su neturtine žala gyvybės atėmimo atveju. Viena vertus, šios išmokos išmokėjimas apibrėžtam asmenų ratui, išmokos fiksuotas dydis, jos padalijimas lygiomis dalimis tam tikriems žuvusiojo artimiesiems, taip pat šios išmokos išmokėjimas žuvusiojo artimiesiems nepaisant jų santykių su žuvusiuoju artimumo ir glaudumo bei šių asmenų dvasinių išgyvenimų dėl žuvusiojo netekties, leistų daryti išvadą, kad ši išmoka neturi nieko bendro su neturtine žala gyvybės atėmimo atveju. Kita vertus, LR nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatyme numatyta vienkartinė išmoka taip pat lyg ir neturi nieko bendra su išlaikymu, nes ši išmoka žuvusiojo artimiesiems išmokama nepriklausomai nuo to, ar kai kurie žuvusiojo šeimos nariai žuvusiojo mirties dieną buvo jo išlaikomi (išskyrus vaikus). Be to, išlaikymui yra skirta kita LR nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymo nuostata – 26 str., kuriame reglamentuojamos periodinės draudimo išmokos apdraustajam mirus. Tačiau manytina, kad dėl prieš tai minėtų argumentų, LR nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatyme numatyta vienkartinė išmoka kai kuriems žuvusiojo šeimos nariams, nors ir kelianti tam tikrų abejonių dėl jos prigimties, vis dėlto nesietina su neturtinės žalos atlyginimu gyvybės atėmimo atveju, todėl į ją neatsižvelgtina nustatant žuvusiojo artimiesiems priteistiną neturtinės žalos atlyginimą gyvybės atėmimo atveju.

Apibendrinant darytina išvada, kad kai kurių bendrosios teisinės sistemos valstybių įstatymuose numatyta „netekties žala“ bei tam tikrais atžvilgiais Lietuvoje panaši vienkartinė „netekties kompensacija“ LR nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatyme, nesietinos su neturtine žala, todėl šių sumų priteisimas ar išmokėjimas tam tikriems žuvusiojo artimiesiems neužkerta kelio tiems patiems žuvusiojo artimiesiems atskirai reikalauti neturtinės žalos atlyginimo gyvybės atėmimo atveju ir nelemia priteistinos neturtinės žalos dydžio mažinimo atsižvelgiant į priteistą „netekties žalą“ ar gautą „netekties kompensaciją“.

²²² Žr. pavyzdžiui: Volodko R. Neturtinės žalos atlyginimas Lietuvoje: monografija. – Vilnius: Standartų spaustuvė, 2010. P. 147.

IŠVADOS

1. Nenorą pripažinti trečiųjų asmenų teisę į neturtinės žalos atlyginimą gyvybės atėmimo atveju istoriškai sąlygojo nepasitikėjimas psichikos žala bei baimės, kad pripažinus tokio pobūdžio neturtinę žalą, pažeidėjo civilinė atsakomybė gali tapti neribota. Todėl kadangi teisingumo principas reikalauja atsižvelgti ne tik į nukentėjusiųjų, bet ir į pažeidėjų interesus, be to, ekonomine prasme visuomenei nėra naudinga beribė pažeidėjų civilinė atsakomybė, teisė į neturtinės žalos atlyginimą gyvybės atėmimo atveju yra ribojama specialiomis sąlygomis.
2. Tiek bendrosios teisinės sistemos valstybėse, tiek Lietuvoje subjektų, turinčių teisę į neturtinės žalos atlyginimą gyvybės atėmimo atveju, ratas nėra ribojamas tam tikrais formaliais trečiojo asmens santykiais su žuvusiuoju, daugiausia dėmesio skiriant faktiniam šių asmenų tarpusavio santykių artimumui ir glaudumui. Daugelyje bendrosios teisinės sistemos valstybių santykių su žuvusiuoju artimumas ir glaudumas preziumuojamas žuvusiojo sutuoktiniui, tėvams ir vaikams, tačiau Lietuvoje tokios prezumpcijos kol kas nėra, todėl kiekvienu atveju santykių su žuvusiuoju artimumą ir glaudumą turi įrodyti pats neturtinės žalos reikalaujantis trečiasis asmuo.
3. Trečiųjų asmenų patirta neturtinė žala gyvybės atėmimo atveju bendrosios teisinės sistemos valstybėse yra atlyginama pagal specialaus neatsargumo delikto instituto – „nervinio šoko“ sąlygas: 1) žala turi pasireikšti psichikos ligos požymiais, 2) psichikos ligą turi sukelti staigus šokas, 3) trečiojo asmens artimumas nelaimingo atsitikimo atžvilgiu laike ir erdvėje, 4) trečiasis asmuo atitinka „normalaus tvirtumo“ standartą. Istoriskai šios sąlygos labai riboja trečiųjų asmenų galimybes prisiteisti neturtinę žalą gyvybės atėmimo atveju, tačiau pastaruoju metu pastebima daugelio bendrosios teisinės sistemos valstybių tendencija liberalizuoti kai kurias iš šių sąlygų arba jų net visiškai atsisakyti, todėl tikimasi, kad ateityje tretieji asmenys turės daugiau galimybių prisiteisti neturtinę žalą gyvybės atėmimo atveju.
4. Lietuvoje neturtinė žala tretiesiems asmenims gyvybės atėmimo atveju yra atlyginama pagal bendras LR civiliniame kodekse numatytas žalos atlyginimo sąlygas, įrodžius: patirtą neturtinę žalą – dvasinius išgyvenimus ar kitus emocinio pobūdžio netekimus, pažeidėjo neteisėtus veiksmus – dažniausiai rūpestingumo pareigos pažeidimą padarant psichikos žalą trečiajam asmeniui, priežastinį ryšį – kad trečiojo asmens neturtinę žalą sukėlė pažeidėjo neteisėti veiksmai, bei pažeidėjo kaltę, kuri yra preziumuojama.

5. Tiek daugelyje bendrosios teisinės sistemos valstybių, tiek Lietuvoje tyčinis asmens gyvybės atėmimo pobūdis realiai neturi įtakos trečiųjų asmenų patirtos neturtinės žalos atlyginimo gyvybės atėmimo atveju sąlygoms. Tyčinis gyvybės atėmimas neturtinės žalos atlyginimo sąlygoms įtakos turi tik kai kuriose JAV valstijose, kuriose yra taikomas specialus tyčinis emocinių kančių sukėlimo institutas, numatantis kur kas laisvesnes neturtinės žalos atlyginimo sąlygas tretiesiems asmenims nei „nervinio šoko“ institutas.
6. Gyvybės atėmimo atveju neturtinės žalos atlyginimo dydį bendrosios teisinės sistemos valstybėse daugiausia lemia trečiojo asmens psichikos ligos sunkumo laipsnis bei šios ligos pasekmės trečiojo asmens gyvenimo kokybei, o Lietuvoje - trečiojo asmens santykio su žuvusiuoju artimumas ir glaudumas bei su tuo susijusių trečiojo asmens dvasinių išgyvenimų stiprumas.
7. Teisės į neturtinės žalos atlyginimą paveldėjimas bendrosios teisinės sistemos valstybėse nėra sprendžiamas vienodai. Kai kuriose bendrosios teisinės sistemos valstybėse tokios teisės paveldėjimas yra galimas, tačiau neturtinės žalos apimtis griežtai ribojama laiko tarpe tarp asmens sužalojimo ir jo mirties, todėl staigios mirties atveju teisės į neturtinę žalą paveldėjimas nėra galimas. Kitose bendrosios teisinės sistemos valstybėse, taip pat ir Lietuvoje, teisė į neturtinės žalos atlyginimą nėra paveldima, daugiausia dėl to, kad neturtinė žala laikoma asmenine ir neatsiejama su ją patyrusiu asmeniu susijusia prievole.
8. Kai kurių bendrosios teisinės sistemos valstybių ir Lietuvos įstatymuose numatyta „netekties žala“ ar kita panašaus pobūdžio kompensacija asmens mirties atveju priteisiama ar išmokama žuvusiojo artimiesiems, nesietinos su neturtine žala, todėl šių sumų priteisimas ar išmokėjimas tam tikriems žuvusiojo artimiesiems neturi įtakos šių asmenų teisei į neturtinės žalos atlyginimą gyvybės atėmimo atveju ar šios neturtinės žalos dydžio nustatymui.
9. Bendrosios teisinės sistemos valstybėse neturtinės žalos atlyginimo gyvybės atėmimo atveju srityje labiau yra apsaugoti pažeidėjų bei visos visuomenės, o ne nukentėjusiųjų trečiųjų asmenų interesai. Tuo tarpu Lietuvoje priešingai – įtvirtinus neturtinės žalos atlyginimą gyvybės atėmimo atveju tretiesiems asmenims, nukentėjusiųjų trečiųjų asmenų ir pažeidėjų bei visos visuomenės interesų pusiausvyra yra labiau palenкта nukentėjusiųjų trečiųjų asmenų pusėn. Tačiau kalbant apie teisės į neturtinės žalos atlyginimą paveldėjimą, trečiųjų asmenų interesai yra kur kas labiau užtikrinti bendrosios teisinės sistemos valstybėse nei Lietuvoje.

PASIŪLYMAI

Apibendrinant atliktą neturtinės žalos atlyginimo gyvybės atėmimo atveju analizę Lietuvoje ir bendrosios teisinės sistemos valstybėse, galima suformuluoti keletą pasiūlymų, kaip Lietuvoje patobulinti neturtinės žalos atlyginimo gyvybės atėmimo atveju reglamentavimą ir šio instituto įgyvendinimą praktikoje:

1. Subjektų, turinčių teisę į neturtinės žalos atlyginimą gyvybės atėmimo atveju, ratą palikti atvirą, vieninteliu kriterijumi, apibrėžiančiu teisės į neturtinės žalos atlyginimą gyvybės atėmimo atveju subjektus, laikant trečiojo asmens santykių su žuvusiuoju artimumą ir glaudumą, nepaisant trečiojo asmens formalaus santykio su žuvusiuoju buvimo ir šio santykio pobūdžio.
2. Išimtiniais atvejais teisę į neturtinės žalos atlyginimą gyvybės atėmimo atveju suteikti pašaliniam, su žuvusiuoju jokiais reikšmingais santykiais nesusijusiems asmenimis, kai dėl šiurpaus kito asmens gyvybės atėmimo įvykio, kuriame jiems teko vienokiu ar kitokiu būdu dalyvauti, šie asmenys susirgo psichikos liga.
3. Artimiausių žuvusiojo teisinių ir faktinių šeimos narių - sutuoktinių, sugyventinių, sužadėtinių, tėvų ir vaikų atžvilgiu nustatyti neturtinės žalos prezumpciją, kuri reikštų, kad nurodytiems žuvusiojo artimiesiems nereikėtų įrodinėti dėl artimojo netekties patirtos neturtinės žalos.
4. Neturtinės žalos atlyginimo dydžiui gyvybės atėmimo atveju nustatyti teismų praktikos pagrindu rengti rekomendacinio pobūdžio suvestines (lenteles), kuriose pagal tam tikrus kriterijus būtų apibendrinamos įprastai teismų tretiesiems asmenims priteisiamos neturtinės žalos atlyginimo sumos kito asmens gyvybės atėmimo atveju.
5. Šiuo metu teismų praktikoje priteisiamas didžiausias neturtinės žalos atlyginimo sumas priteisti tik esant ypatingai stipriems trečiųjų asmenų dvasiniams išgyvenimams dėl kito asmens gyvybės atėmimo, kurie yra užsitęsę tam tikrą laiką, palietę ne vieną trečiųjų asmenų gyvenimo sritį ir net įgiję konkrečios psichikos ligos formą. Tuo tarpu esant kitiems įprastesniems dvasiniams išgyvenimams dėl artimojo netekimo šiuo metu Lietuvos teismų praktikoje priteisiamas neturtinės žalos atlyginimo sumos mažinti.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. NORMINIAI TEISĖS AKTAI

1.1. Lietuvos Respublikos norminiai teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 74-2263.
3. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 36-1340.
4. Lietuvos Respublikos nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymo pakeitimo įstatymas // Valstybės žinios. 2003, Nr. IX-1819.
5. Lietuvos Respublikos smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo įstatymas // Valstybės žinios. 2008, Nr. X-1843.
6. Lietuvos Respublikos sveikatos sistemos įstatymas // Valstybės žinios. 1998, Nr. 112-3099.
7. Lietuvos Respublikos psichikos sveikatos priežiūros įstatymas // Valstybės žinios. 1996, Nr. 53-1290.
8. Lietuvos TSR civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 1964, Nr. 19-138.
9. Lietuvos TSR spaudos ir kitų masinės informacijos priemonių įstatymas // Valstybės žinios. 1990, Nr. 7-163.

1.2. Bendrosios teisinės sistemos valstybių norminiai teisės aktai

1. Anglijos ir Velso Mirtinų atsitikimų įstatymas 1976 (Fatal Accidents Act 1976) // <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1976/30>. Žiūrėta: 2010-10-30.
2. Anglijos ir Velso Teisės reformos įstatymas (įvairios nuostatos) 1934 (Law Reform Act (Miscellaneous Provisions) 1934) // <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/Geo5/24-25/41>. Žiūrėta: 2010-10-30.
3. Australijos Australian Capital teritorijos Kompensacijos (Mirtini sužalojimai) įstatymas 1968 (Compensation (Fatal Injuries) Act 1968) // <http://www.legislation.act.gov.au/a/1968-9/default.asp>. Žiūrėta: 2010-10-30.
4. Australijos New South Wales teritorijos Artimųjų kompensavimo įstatymas 1897 (Compensation to Relatives Act 1897) // http://www.austlii.edu.au/au/legis/nsw/consol_act/ctra1897288. Žiūrėta: 2010-10-30.
5. Australijos New South Wales teritorijos Teisės reformos įstatymas (įvairios nuostatos) 1944 (The Law Reform (Miscellaneous Provisions) Act 1944) // http://www.austlii.edu.au/au/legis/nsw/consol_act/lrpa1944404. Žiūrėta: 2010-10-30.

6. Australijos Queensland valstijos Paveldėjimo įstatymas 1981 (Succession Act 1981) // <http://www.legislation.qld.gov.au/LEGISLTN/CURRENT/S/SuccessionA81.pdf>. Žiūrėta: 2010-10-30.
7. Australijos South Australia valstijos Teisių į civilinį reikalavimą išlikimo įstatymas 1940 (Survival of Causes of Actions Act 1940) // <http://www.legislation.sa.gov.au/LZ/C/A/SURVIVAL%20OF%20CAUSES%20OF%20ACTION%20ACT%201940/CURRENT/1940.63.UN.PDF>. Žiūrėta: 2010-10-30.
8. JAV Delaware valstijos kodeksas 2006 (Delaware Code 2006) // <http://law.justia.com/delaware/codes/2006/title10/c037-sc01.html>. Žiūrėta: 2010-10-30.
9. JAV Minnesota valstijos kodeksas 2005 (Minnesota Code 2005) // <http://law.justia.com/minnesota/codes/2005/570/573-s02.html>. Žiūrėta: 2010-10-30.
10. JAV Washington valstijos kodeksas 2010 (Revised Code of Washington 2010) // <http://apps.leg.wa.gov/rcw>. Žiūrėta: 2010-10-30.
11. Kanados Alberta provincijos Teisių į civilinį reikalavimą išlikimo įstatymas 2000 (Survival of Actions Act 2000) // <http://www.qp.alberta.ca/documents/Acts/S27.pdf>. Žiūrėta: 2010-10-30.
12. Kanados Newfoundland and Labrador provincijos Teisių į civilinį reikalavimą išlikimo įstatymas 1990 (Survival of Actions Act 1990) // <http://www.canlii.org/en/nl/laws/stat/rsnl-1990-c-s-32/latest/rsnl-1990-c-s-32.html>. Žiūrėta: 2010-10-30.
13. Kanados Prince Edward Island provincijos Mirtinų atsitikimų įstatymas 2009 (Fatal Accidents Act 2009) // <http://www.gov.pe.ca/law/statutes/pdf/f-05.pdf>. Žiūrėta: 2010-10-30.
14. Kanados Prince Edward Island provincijos Teisės į civilinį reikalavimą išlikimo įstatymas 2003 (Survival of Actions Act 2003) // <http://www.gov.pe.ca/lawstatutes/pdf/s-11.pdf>. Žiūrėta: 2010-10-30.
15. Kanados Yukon teritorijos Teisių į civilinį reikalavimą išlikimo įstatymas 2002 (Survival of Actions Act 2002) // <http://www.canlii.org/en/yk/laws/stat/rsy-2002-c-212/latest/rsy-2002-c-212.html>. Žiūrėta: 2010-10-30.
16. Kanados Saskatchewan provincijos Teisių į civilinį reikalavimą išlikimo įstatymas 1990 (The Survival of Actions Act 1990) // <http://www.canlii.org/en/sk/laws/stat/ss-1990-91-c-s-66.1/latest/part-1/ss-1990-91-c-s-66.1-part-1.pdf>. Žiūrėta: 2010-10-30.
17. Škotijos Žalos įstatymas 1993 (Damages Act 1993) // <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1993/5/contents>. Žiūrėta: 2010-10-30.

2. KITI DOKUMENTAI

1. Council of Europe Committee of Ministers Resolution (75) 7, adopted on March 1975 at the 243rd meeting of Ministers' Deputies.
2. Judicial Studies Board Guidelines, 7th ed. 2004.
3. Law Commission of England and Wales. *Liability for Psychiatric Illness*. London: HMSO, 1998.
4. Pasaulio sveikatos organizacijos Konstitucija // http://www.searo.who.int/LinkFiles/About_SEARO_const.pdf. Žiūrėta: 2010-10-23.
5. Principles of European Tort Law // <http://civil.udg.es/tort/principles>. Žiūrėta: 2010-10-20.
6. The Scottish Law Commission. *Report on Damages for Psychiatric Injury*. Edinburgh: TSO, 2004.

3. TEISMŲ PRAKTIKA

3.1. Lietuvos Respublikos teismų praktika

1. 2006 m. rugpjūčio 16 d. LR Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl LR žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimo įstatymo 3 straipsnio (2001 m. kovo 13 d. redakcija) 3 dalies ir 7 straipsnio (2001 m. kovo 13 d. redakcija) 7 dalies atitikimo LR Konstitucijai“.
2. 1997 m. sausio 16 d. LAT teisėjų senato nutarimas Nr. 2 „Dėl įstatymų taikymo teismų praktikoje, nagrinėjant civilines bylas dėl atlyginimo žalos, padarytos asmenį sužalojus, kitaip pakenkus jo sveikatai arba atėmus gyvybę“.
3. 1997 m. sausio 16 d. LAT „Įstatymų taikymo teismų praktikoje, nagrinėjant civilines bylas dėl atlyginimo žalos, padarytos sužalojus asmenį, kitaip pakenkus jo sveikatai arba atėmus gyvybę apžvalga Nr. A2-5“.
4. 2008 m. rugsėjo 21 d. LAT „Teisės normų, reguliuojančių nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimą, taikymo baudžiamosiose bylose apžvalga Nr. 29“.
5. 2005-02-14 LAT CBS nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-86/2005.
6. 2005-06-14 LAT BBS nutartis baudžiamojame byloje Nr. 2K-361/2005.
7. 2005-10-10 LAT CBS nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-509/2005.
8. 2005-10-26 LAT CBS nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-509/2005.
9. 2006-01-11 LAT CBS nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-27/2006.
10. 2006-01-24 LAT BBS nutartis baudžiamojame byloje Nr. 2K-82/2006.
11. 2006-02-07 LAT BBS nutartis baudžiamojame byloje Nr. 2K-151/2006.
12. 2006-05-15 LAT CBS nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-330/2006.
13. 2006-06-12 LAT CBS nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-394/2006.

14. 2006-09-19 LAT BBS nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-470/2006.
15. 2006-10-30 LAT CBS nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-540/2006.
16. 2006-10-31 LAT BBS nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-587/2006.
17. 2006-12-12 LAT BBS nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-669/2006.
18. 2007-02-19 LAT CBS nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-51/2007.
19. 2007-05-31 Lietuvos apeliacinio teismo CBS nutartis civilinėje byloje Nr. 2-339/2007.
20. 2007-09-26 LAT CBS nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-351/2007.
21. 2007-10-08 LAT CBS nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-364/2007.
22. 2007-12-27 LAT BBS nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-853/2007.
23. 2008-02-27 LAT CBS nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-150/2008.
24. 2008-05-06 LAT BBS nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-151/2008.
25. 2008-05-10 LAT BBS nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-238/2008.
26. 2008-06-25 LAT BBS nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-301/2008.
27. 2008-09-30 LAT BBS nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-380/2008.
28. 2008-10-28 LAT BBS nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-503/2008.
29. 2008-12-02 LAT BBS nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-457/2008.
30. 2008-12-16 LAT BBS nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-550/2008.
31. 2009-05-05 LAT BBS nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-188/2009.
32. 2009-05-08 LAT BBS nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-237/2009.
33. 2009-05-26 LAT BBS nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-272/2009.
34. 2009-06-08 LAT CBS nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-190/2009.
35. 2009-06-16 LAT BBS nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-196/2009.
36. 2009-10-13 LAT BBS nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-377/2009.
37. 2009-10-20 LAT BBS nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-422/2009.
38. 2009-11-10 LAT BBS nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-353/2009.
39. 2009-11-24 LAT BBS nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-476/2009.
40. 2010-01-12 LAT BBS nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-73/2010.
41. 2010-02-23 LAT CBS nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 3K-3-59/2010.
42. 2010-03-09 LAT BBS nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-89/2010.
43. 2010-03-16 LAT BBS nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-134/2010.
44. 2010-05-18 LAT BBS nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-271/2010.
45. 2010-06-15 LAT BBS nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-330/2010.
46. 2010-08-13 Lietuvos apeliacinio teismo CBS nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-540/2010.
47. 2010-08-17 Lietuvos apeliacinio teismo CBS nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-559/2010.
48. 2010-09-21 LAT BBS nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-383/2010.

49. 2010-09-28 LAT BBS nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-427/2010.

3.2. Bendrosios teisinės sistemos valstybių teismų praktika

1. *A v. B's Trustees* (1906) 13 SLT 830.
2. *Alcock v. Chief Constable of South Yorkshire Police* (1992) 1 AC 310.
3. *Andrews v. Williams* (1967) VR 831.
4. *Annetts & Anor v. Australian Stations Pty Ltd* (2002) 211 CLR 317.
5. *Anns v Merton Borough Council* (1978) AC 728.
6. *Bassanese v. Martin* (1982) 31 SASR 461.
7. *Battista v. Cooper* (1976) 14 SASR 225.
8. *Bechard v. Haliburton Estate* (1991) 84 DLR (4th) 668.
9. *Benson v. Lee* (1972) VR 879,
10. *Bernard v. Santam Bpk* (1999) 1 SA 202.
11. *Blyth v. Birmingham Waterworks Co.* (1856) 11 Exch 781.
12. *Boardman v. Sanderson* (1964) 1 WRL 1317.
13. *Bourhill v. Young* (1943) AC 92.
14. *Caparo v. Dickman* (1990) 1 All ER 568.
15. *Chadwick v. British Transport Commission* (1967) 1 WLR 912.
16. *Chester v. Waverly Municipal Council* (1939) 62 CLR 1.
17. *Cranikow Ltd v. Koufos* (1969) 1 A.C. 350.
18. *Dillon v. Legg* (1968) 441 P 2d.
19. *Donoghue v. Stevenson* (1939) AC 562.
20. *Dooley v. Cammel Laird & Co Ltd* (1951) 1 Lloyds rep 271.
21. *Dulieu v. White & Sons* (1901) 2 KB 669.
22. *Fife v. Astenius* (1991) 284 Cal Rptr. 16.
23. *Golstein v. Superior Court* (1990) 273 Cal Rptr. 270.
24. *Hall v. Brooklands Auto Racing Club* (1933) 1 KB 205.
25. *Hambrook v. Stokes Bros* (1925) 1 KB 141.
26. *Herskovits v. Group Health Cooperative* 664 P.21 474 (Wash. 1983).
27. *Hicks v. Chief Constable of South Yorkshire* (1992) PIQR P433.
28. *Hinz v. Berry* (1970) 2 QB 40.
29. *Hotson v. East Berkshire Area Health Authority* (1987) 1 All ER 210.
30. *Jaench v. Coffey* (1984) 155 CLR 549.
31. *Kohn v. State Government Insurance Commission* (1976) 15 SASR 255.
32. *Marcroft v. Scruttons Ltd* (1954) 1 Lloyds Rep 395.

33. *Marshall v. Lionel Enterprises Inc* (1971) 25 DLR (3rd) 141.
34. *McLoughlin v. O'Brian* (1983) 1 AC 410.
35. *Mount Isa Mines Ltd v. Pusey* (1971) 125 CLR 383.
36. *Mortiboys v. Skinner* (1952) 2 Lloyd's Rep 95.
37. *North Glamorgan N.H.S. Trust v. Walters* (2003) Lloyds Rep. Med. 49.
38. *Owens v. Liverpool Corporation* (1939) 1 KB 394.
39. *Rapley v. P & O European Ferries (Dover) Ltd* (Unreported, English CA, 21 Feb 1991).
40. *Rodrigues v. State* (1970) 472 P 2d 509.
41. *Storm v. Geeves* (1965) Tas SR 252.
42. *Tame v. Morgan* (2002) 211 CLR 317.
43. *Victorian Railway Commissioners v. Coultas* (1888) 13 A.C. 222 at 224.
44. *Wagner v. International Rail Co* (1921) 133 NE 437.
45. *White v. Chief Constable of South Yorkshire* (1999) 2 AC 455.
46. *Wilkinson v. Dowton* (1897) 2 QB 57.

4. SPECIALIOJI LITERATŪRA

1. Adamou M. C., Hale A. S. PTSD and the Law of Psychiatric Injury in England and Wales: Finally Coming Closer? // *The Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law*. 2003, Vol. 31, No. 3.
2. Alpa G., Coester M., Markesnis B., Ullstein A. *Compensation for Personal Injury in English, German and Italian Law*, 1st ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2005.
3. Ambrasienė D., Baranauskas E., Bublienė D. et. al. *Civilinė teisė. Prievolių teisė: vadovėlis*. – Vilnius: MRU leidybos centras, 2009.
4. Barnes V. Texas Bucks the Trend – No Cause of Action for Lost Chance of Survival in the Medical Malpractice Context // *Texas Tech Law Review*. 1993-1994, Vol. 25.
5. Barrie P. *Personal Injury Law. Liability, Compensation and Procedure*, 2nd ed. – New York: Oxford University Press, 2005.
6. Belanger-Hardy L. Nervous Shock, Nervous Courts: The *Anns/Kamloops* Test to the Rescue? // *Alberta Law Review*. 1999, Vol. 37(3).
7. Chin N. N. A Remedy for Nervous Shock or Psychiatric Harm – Who Pays? // *Murdoch University Electronics Journal of Law*. 2002, Vol. 9, No. 4.
8. Cirtautienė S. *Neturtinės žalos atlyginimas, kaip civilinių teisių gynimo būdas: monografija*. – Vilnius: Justitia, 2008.
9. Cirtautienė S. *Neturtinės žalos atlyginimas kaip neturtinių vertybių gynimo būdas* // *Jurisprudencija*. 2005, Nr. 71(63).

10. Cirtautienė S. Neturtinės žalos atlyginimo tretiesiems asmenims galimybės sveikatos sužalojimo ir gyvybės atėmimo atveju // *Justitia*. 2006, Nr. 2(60).
11. Cirtautienė S. Trečiųjų asmenų teisės į neturtinės žalos atlyginimą sutrikdžius nukentėjusiojo sveikatą arba atėmus gyvybę // *Jurisprudencija*. 2007, Nr. 2(92).
12. Clinical Negligence: Secondary Victims and Recovery for ‘Nervous Shock’ // *Medical Law Review*. 2003, Vol. 11.
13. Deakin S., Joneston A., Markesinis B. *Markesinis & Deakin’s Tort Law*. – New York: Oxford University Press, 2008.
14. Dunford L., Pickford V. Nervous Shock: Another Opportunity Missed to Clarify the Law? // *Northern Ireland Legal Quarterly*. 1997, Vol. 48, No. 4.
15. Eastman N. Assessing for Psychiatric Injury and ‘Nervous Shock’ // *Advances in Psychiatric Treatment*. 1995, Vol. 1.
16. Freckelton I. Damages for Psychiatric Injury: Setting the Limits // *Psychiatric, Psychology and Law*. 2000, Vol. 7.
17. Fricke G. L. Nervous Shock – the Opening the Floodgates // *University of Tasmania Law Review*. 1981-1983.
18. Geraghty E., Hocking B., Muthu Y. If I Only Had a Heart! The Australian Case of *Annetts* and the Internationally Confounding Question of Compensation in Nervous Shock Law // *University of Technology Sydney Law Review*. 2005, Vol. 7.
19. Griffiths J., Fortune G., Barber V., Young J. D. The Prevalence of Posttraumatic Stress Disorder in Survivors of ICU Treatment: A Systematic Review // *Intensive Care Medicine*. 2007, Vol. 33.
20. Haazen O., Spier J. *The Limits of Expanding Liability: Eight Fundamental Cases in a Comparative Perspective*. – The Hague: Kluwer Law International, 1998.
21. Handford P. R. Compensation for Psychiatric Injury: The Limits of Liability // *Psychiatry, Psychology and Law*. 1995, Vol. 2, No. 1.
22. Handford P. R., Mullany N. J. *Tort Liability for Psychiatric Damage. The Law of “Nervous Shock”*. – London: Sweet & Maxwell, 2000.
23. Harlow C. *Understanding Tort Law*, 3rd ed. – London: Sweet & Maxwell. 2005.
24. Havard J. Reasonable Foresight of Nervous Shock // *Modern Law Review*. 1956, Vol.19.
25. Hodge S., Turner Ch. *Unlocking Torts*, 2nd ed. – London: Hodder Arnold, 2007.
26. Jones M. A. *Textbook on Torts*, 8th ed. – Oxford: Oxford University Press. 2002.
27. Koch B. A., Koziol H. *Compensation for Personal Injury in a Comparative Perspective*. – Vienna: Springer. 2003.

28. Kuan L. H. Nervous Shock – Extending the Boundaries // Singapore Journal of Legal Studies. 1994.
29. Luh L., Sy S. L. H. Nervous Shock, Rescuers and Employees – Primary or Secondary Victims? // Singapore Journal of Legal Studies. 1998.
30. Lynch B. A Victory for Pragmatism? Nervous Shock Reconsidered // Law Quarterly Review. 1992, Vol. 108.
31. Luntz H. Recovery for Damages for Negligently Inflicted Psychiatric Injury: Where Are We Now? // Legal Studies Research Paper. 2004, No. 125.
32. McBride N. J., Bogshow R. Tort Law, 2nd ed. – Harlow: Pearson Education Ltd. 2005.
33. McGregor H. McGregor on Damages, 17th ed. – London: Sweet & Maxwell. 2007.
34. McInerey P. Negligently Inflicted Psychological Harm and the ‘Sudden Shock’ Requirement: A Comparative Analysis // Electronic Journal of Comparative Law. 2009, Vol. 13.3.
35. McRae P. R. Whither Nervous Shock? The Current State, Future Direction and Possible Reform of Compensation for Negligently Inflicted Psychiatric Injury After *Ramstead* // Victoria University Wellington Law Review. 2001, Vol. 32.
36. Mendelson D. The Defendants’ Liability for Negligently Caused Nervous Shock in Australia – Quo Vadis? // Monash University Law Review. 1992, Vol. 18, No. 1.
37. Mendelson D. The History of Damages for Psychiatric Injury // Psychiatry, Psychology and Law. 1997, Vol. 4, No. 2.
38. Mikelėnas V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. – Vilnius: Justitia, 1995.
39. Mikelėnas V., Mikelėnienė D. Neturtinės žalos kompensavimas // Justitia. 1998, Nr. 3.
40. Miller J. M. Compensation for Mental Trauma Injuries in New Zealand // The Australian Journal of Disaster and Trauma Studies. 1998, Vol. 3.
41. Nasir K. J. Nervous Shock and *Alcock*: the Judicial Buck Stops Here // The Modern Law Review. 1992, Vol. 55.
42. Nolan D. Reforming Liability for Psychiatric Injury in Scotland: A Recipe for Uncertainty? // Modern Law Review. 2005, Vol. 68 (6).
43. Nolan D. Taking Stock for Nervous Shock // King’s College Law Journal. 1999, Vol. 10.
44. Norkūnas A., Selelionytė S. Civilinės atsakomybės praktikumas: mokomasis leidinys. – Vilnius: MRU leidybos centras, 2009.
45. Partlett D. F. Tort Liability and the American Way: Reflections on Liability for Emotional Distress // American Journal of Comparative Law. 1997, Vol. 45.

46. Principles of European Tort Law: Text and Commentary. European Group on Tort Law. Vienna: Springer, 2005.
47. Psychiatric Injury – Medical // <http://psychiatryforlawyers.com/printView.php?chapterID=33>. Žiūrėta: 2010-10-22.
48. Rajendran R. Told Nervous Shock: Has the Pendulum Swung in Favour of Recovery by Television Viewers? // Deakin Law Review. 2004, Vol. 9, No. 2.
49. Robertson D. W. An American Perspective on Negligence Law // Markesnis & Deakin's Tort Law. – New York: Oxford University Press, 2008.
50. Robertson D. W. Liability in Negligence for Nervous Shock // The Modern Law Review. 1994, Vol. 57.
51. Rogers W. V. H., Spier J., Viney G. The Limits of Liability: Keeping the Floodgates Shut. – The Hague: Kluwer Law International. 1996.
52. Rogers W. V. H. Winfield and Jolowicz on Tort, 17th ed.– London: Sweet & Maxwell., 2006.
53. Rudzinskas A. Neturtinės žalos atlyginimo klausimai naujajame civiliniame kodekse // Jurisprudencija. 2002, Nr. 28(20).
54. Rudzinskas A. Neturtinės žalos samprata bei jos kompensavimo problemos civilinėje bei baudžiamojo proceso teisėje // Jurisprudencija. 2001, Nr. 21(13).
55. Trindade F. A. Reformulation of the Nervous Shock Rules // Law Quarterly Review. 2003, Vol. 119.
56. Volodko R. Ar gali būti perleista teisė į neturtinės žalos atlyginimą // Privatinė teisė: praeitis, dabartis ir ateitis. – Vilnius: Justitia. 2008.
57. Volodko R. Neturtinės žalos atlyginimas Lietuvoje: monografija. – Vilnius: Standartų spaustuvė, 2010.
58. Volodko R. Neturtinės žalos identifikavimo ir įrodinėjimo problemos // Justitia. 2008, Nr.2.
59. Volodko R. Subjekto, turinčio teisę į neturtinės žalos atlyginimą, nustatymo problematika bei jo asmeninių savybių įtaka neturtinės žalos atlyginimo dydžiui remiantis Lietuvos teismų praktika // Šiuolaikinės civilinės teisės raidos tendencijos ir perspektyvos: mokslinių straipsnių rinkinys. – Vilnius: Justitia, 2007.
60. Wheat K. Proximity and Nervous Shock // Common Law World Review. 2003, Vol. 32.

Meiženytė L. Neturtinės žalos atlyginimo ypatumai gyvybės atėmimo atveju Lietuvoje ir bendrosios teisinės sistemos valstybėse: lyginamasis tyrimas / Civilinės teisės magistro baigiamasis darbas. Vadovė doc. dr. Solveiga Cirtautienė. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Teisės fakultetas, 2010. – 86 p.

ANOTACIJA

Magistro baigiamajame darbe išanalizuoti neturtinės žalos atlyginimo ypatumai gyvybės atėmimo atveju - teorinės bei praktinės problemos, su kuriomis tretieji asmenys susiduria siekdami prisiteisti neturtinę žalą, kurią jiems sukėlė kito asmens gyvybės atėmimas arba kurią žuvusysis patyrė prieš mirdamas. Pirmojoje magistro baigiamojo darbo dalyje nagrinėjami bendrieji neturtinės žalos atlyginimo gyvybės atėmimo atveju aspektai: pagrindiniai neturtinės žalos sampratos aspektai, neturtinės žalos atlyginimo gyvybės atėmimo atveju problema bei šio instituto istorinė raida. Antrojoje magistro baigiamojo darbo dalyje analizuojamas gyvybės atėmimas, kaip savarankiškas neturtinės žalos atlyginimo pagrindas tretiesiems asmenims. Šioje darbo dalyje tiriami teisės į neturtinės žalos atlyginimą gyvybės atėmimo atveju subjektai, kitos šios neturtinės žalos atlyginimo sąlygos, neturtinės žalos atlyginimo ypatumai tyčinio gyvybės atėmimo atveju, taip pat šios neturtinės žalos dydžio ypatumai bei neturtinės žalos atlyginimo gyvybės atėmimo atveju instituto perspektyvos ateityje. Trečiojoje magistro baigiamojo darbo dalyje aptariami kiti neturtinės žalos atlyginimo reikalavimai gyvybės atėmimo atveju – analizuojamas teisės į neturtinės žalos atlyginimą paveldėjimas bei neturtinės žalos atlyginimas įstatyme numatytos „netekties žalos“ kontekste.

Pagrindiniai žodžiai: neturtinė žala, neturtinės žalos atlyginimas gyvybės atėmimo atveju, neturtinės žalos atlyginimas tretiesiems asmenims, teisės į neturtinės žalos atlyginimą paveldėjimas.

Meizenyte L. The Peculiarities of Non-pecuniary Damage Compensation in the Case of Death in Common Law Countries and Lithuania: A Comparative Analysis / The Final Masters thesis. Civil Law. Supervisor doc. dr. Solveiga Cirtautiene. – Vilnius: Mykolas Romeris University, The Faculty of Law, 2010 – 86 p.

ANNOTATION

The Final Master's thesis analyzed the peculiarities of non-pecuniary damage's compensation in the case of death – theoretical and practical problems that were met by the secondary victims while pursuing to adjudge non-pecuniary damage caused to them by another person's death or which was suffered by the dead person before his death. The first part of the Master's thesis analyses the general aspects of the non-pecuniary damage's compensation in the case of death: the basic aspects of the conception of the non-pecuniary damage, the problem of non-pecuniary damage's compensation in the case of death and the historical development of the institute. The second part of the Master's thesis analyzes death, as an independent basis of non-pecuniary compensation to the secondary victims. This part of the thesis analyses the subjects of the entitlement to non-pecuniary damage compensation in the case of death, other conditions of the non-pecuniary damage's compensation, the peculiarities of non-pecuniary damages in the case of deliberate killing, the peculiarities of the extent of this non-pecuniary damages and the future perspectives of this institute. The third part of the thesis discussed other demands of non-pecuniary damage's compensation in the case of death – there is analyzed the inheritance of the entitlement to non-pecuniary damage compensation and compensation of the non-pecuniary damage under the context of the law provided “bereavement damages”.

Keywords: non-pecuniary damage, non-pecuniary damage compensation in the case of death, non-pecuniary damage compensation to secondary victims, non-pecuniary damage compensation to bystanders, the succession of the entitlement to non-pecuniary damage compensation.

Meiženytė L. Neturtinės žalos atlyginimo ypatumai gyvybės atėmimo atveju Lietuvoje ir bendrosios teisinės sistemos valstybėse: lyginamasis tyrimas / Civilinės teisės magistro baigiamasis darbas. Vadovė doc. dr. Solveiga Cirtautienė. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Teisės fakultetas, 2010. – 86 p.

SANTRAUKA

Gyvybės atėmimas, kaip juridinis faktas, civilinėje teisėje ypatingas tuo, kad jis gali sukurti dvejopo pobūdžio reikalavimus. Pirma, gyvybės atėmimas gali sukurti visiškai naujus trečiųjų asmenų reikalavimus. Antra, gyvybės atėmimas gali nulemti tam tikrų išvestinių trečiųjų asmenų reikalavimų atsiradimą. Abu šie gyvybės atėmimo sąlygoti reikalavimai pasireiškia ir neturtinės žalos atlyginimo srityje.

Pirma, gyvybės atėmimas gali sąlygoti savarankiškų trečiųjų asmenų reikalavimų dėl neturtinės žalos atlyginimo gyvybės atėmimo atveju atsiradimą. Bendrosios teisinės sistemos valstybėse teisę į neturtinės žalos atlyginimą gyvybės atėmimo atveju dažniausiai nulemia tam tikrų asmens mirties aplinkybių nulemta trečiojo asmens psichikos liga, o Lietuvoje – dėl artimojo netekties patirti trečiųjų asmenų dvasiniai išgyvenimai. Kadangi savarankiškos trečiųjų asmenų teisės į neturtinės žalos atlyginimą gyvybės atėmimo atveju pripažinimas gerokai praplečia pažeidėjo atsakomybės ribas, siekiant užtikrinti ne tik nukentėjusiųjų trečiųjų asmenų, bet ir pažeidėjų bei visos visuomenės interesus, trečiųjų asmenų teisę į neturtinės žalos atlyginimą yra ribojama. Bendrosios teisinės sistemos valstybėse neturtinė žala tretiesiems asmenims atlyginama pagal specialaus neatsargumo delikto instituto – „nervinio šoko“ sąlygas, kurios griežtai riboja trečiųjų asmenų teisę į neturtinės žalos atlyginimą gyvybės atėmimo atveju. Lietuvoje pagrindinis teisės į neturtinės žalos atlyginimą gyvybės atėmimo atveju ribojimas yra reikalavimas, kad trečiajį asmenį su žuvusiuoju sietų artimas ir glaudus tarpusavio ryšys. Tačiau pastebima bendra bendrosios teisinės sistemos valstybių bei Lietuvos tendencija liberalizuoti neturtinės žalos atlyginimo gyvybės atėmimo atveju sąlygas.

Antra, gyvybės atėmimas gali sąlygoti išvestinių trečiųjų asmenų reikalavimų dėl neturtinės žalos atlyginimo atsiradimą. Prie tokių reikalavimų priskiriamas teisės į neturtinės žalos atlyginimą paveldėjimas, kurį išimtinai nulemia pačių gyvybės netekusių asmenų reikalavimų apimtis. Kai kuriose bendrosios teisinės sistemos valstybėse teisė į neturtinės žalos atlyginimą yra paveldima pilna apimtimi, tačiau dažniausiai ribojama laiko tarpu tarp asmens sužalojimo ir jo mirties. Tuo tarpu kitose bendrosios teisinės sistemos valstybėse, taip pat ir Lietuvoje, teisės į neturtinės žalos atlyginimą paveldėjimas šiuo metu nėra galimas.

Meizenyte L. The Peculiarities of Non-pecuniary Damage Compensation in the Case of Death in Common Law Countries and Lithuania: A Comparative Analysis / The Final Masters thesis. Civil Law. Supervisor doc. dr. Solveiga Cirtautiene. – Vilnius: Mykolas Romeris University, The Faculty of Law, 2010 – 86 p.

SUMMARY

Death as a legal fact in the civil law is specific because it can create the dual format demands. Firstly, the death can create the entirely new demands of the secondary victims. Secondly, the death may lead the appearance of the particular secondary demands of the secondary victims. Both of these death related demands occur in the field of compensation of non-pecuniary damage.

Firstly, the death may stipulate occurrence of the independent demands of the secondary victims due to compensation of non-pecuniary damage in the case of death. In common law countries the right to the compensation of non-pecuniary damages in the case of death usually is determined by a psychiatric illness of a secondary victim due to particular circumstances of person's death, and in Lithuania – the emotional distress of the secondary victims suffered due to bereavement. As the acknowledgement of the independent rights of the secondary victims to the compensation of non-pecuniary damages in the case of death significantly expands the range of the offender's liability, on purpose to ensure the interests not only of the secondary victims, but of any offenders and of society, the right of the secondary victims for the compensation of non-pecuniary damages is limited. In the countries of common law the non-pecuniary damage to the secondary victims is paid under the conditions of "nervous shock" that severely limits the rights of the secondary victims for non-pecuniary compensation in the case of death. In Lithuania the basic limitation for compensation of non-pecuniary damage in the case of death is the requirement that the secondary victim had a close relationship with a dead person. However, the general trend of common law countries and Lithuania is noticeable towards the liberalization of non-pecuniary damages' compensation in the case of death.

Secondly, the death can determine a rise of secondary demands by the secondary victims for the compensation of non-pecuniary damages. Such conditions include the succession of the entitlement to non-pecuniary damage compensation, which is exclusively determined by the demands of the dead persons. In some common law countries the right to the compensation of non-pecuniary damage is inherited to the full extent. Meanwhile, in the other countries of common law, also, in Lithuania, the succession of the entitlement to non-pecuniary damage compensation is not currently available.